

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

ДИПЛОМНА РОБОТА

на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти

на тему:

«ЖІНОЧІ МОНАШІ ЗГРОМАДЖЕННЯ УГКЦ (1946–1989 РР)»

Студентки 2 курсу, групи СОІз-2м
напряму підготовки (спеціальності)
014.03 «Середня освіта (Історія)»

Глушкевич Діани Михайлівни

Керівник:

доктор історичних наук, професор

Пилипів Ігор Васильович

Рецензент:

кандидат історичних наук, доцент

Єгрешій Олег Ігорович

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Стан наукової розробки	6
1.2. Джерельна база	10
1.3. Методологія наукової роботи	13
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ЖІНОЧИХ МОНАШИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ УГКЦ.....	17
2.1. Заснування та розвиток жіночих монаших згромаджень у передвоєнний період.....	17
2.2. УГКЦ під час другої світової війни та її вплив на монаші	22
РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧІ МОНАШІ ЗГРОМАДЖЕННЯ УГКЦ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ	33
3.1. Переслідування та ліквідація монаших згромаджень.....	33
3.2. Виживання та таємна діяльність у радянський період	52
РОЗДІЛ 4. ВІДРОДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МОНАШИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ ПІСЛЯ ЛІКВІДАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ	69
4.1. Відродження монаших згромаджень у кінці 80-х.....	69
4.2. Сучасна діяльність та вплив на церковне та соціальне життя.....	78
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ.....	90
ВИСНОВКИ	99
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	103
ДОДАТКИ.....	111

ВСТУП

Актуальність дослідження. Протягом історії монашество стало важливою складовою церковного та суспільного життя українців. Від моменту прийняття християнства на українських землях виникли численні монастирі, а Києво-Печерська лавра в XI столітті перетворилася на значний центр чернецтва Київської Русі. Монахи зробили вагомий внесок у розвиток літератури, науки та культури.

Серед найвідоміших представників українського монашества були василіяни, що належали до східної християнської традиції, заснованої святим Василієм Великим у IV столітті. Життя монахів Києво-Печерського монастиря та інших чернечих обителей в Україні базувалося на «Правилах» святого Василя.

У 1882 році реформування Чину святого Василя Великого мало значний вплив на церкву та народ, створивши нових захисників Церкви і мучеників, що підтримували єднання з Вселенською церквою. Це відновлення активізувало видавничу та наукову діяльність василіан, що сприяло оновленню Української греко-католицької церкви (УГКЦ) та пожвавленню релігійного життя віруючих.

Завдяки утворенню нових монаших згромаджень церква досягла цілісності та нових форм організації, що стали основою для подальшого розвитку УГКЦ. Греко-католицьке монашество значно сприяло національному руху та духовно-культурному життю українського народу. Однак під радянським тоталітарним режимом у XX столітті чернецтво УГКЦ зазнало тяжких переслідувань і заборон.

Сьогодні, в умовах відродження християнських цінностей в Україні, які сприяють загальнолюдським демократичним свободам, історичний досвід монашества свідчить про вірність моральним ідеалам та духовності в житті українського суспільства. У цьому контексті зростає актуальність вивчення історії та сучасного розвитку жіночих чернечих спільнот, особливо в Галичині,

які в «катакомбних» умовах присвятили себе допомозі ближнім, підвищенню моральності та відновленню Церкви. Тема є актуальною для дослідження, оскільки вона висвітлює ключовий аспект релігійного та соціального життя в Україні в період радянської влади. Це дослідження сприятиме кращому розумінню ролі релігії у відстоюванні культурних та національних ідентичностей в умовах репресивного режиму.

Мета дослідження – глибоке вивчення та аналіз діяльності жіночих монаших згромаджень Української Греко-Католицької Церкви в період з 1946 по 1989 рік. Це включає дослідження їхнього впливу на церковне та суспільне життя, а також аналіз викликів та стратегій виживання під час радянської репресії.

Завдання дослідження:

1. Вивчення історії та еволюції жіночих монаших згромаджень УГКЦ, їхньої структури та діяльності.
2. Аналіз наслідків радянської репресії для монаших згромаджень та їхніх стратегій виживання.
3. Дослідження впливу монашества на збереження релігійних, культурних та національних традицій.
4. Оцінка процесу відродження та розвитку монаших згромаджень після занепаду радянської влади.

Об'єкт дослідження – жіночі монаші згромадження Української Греко-Католицької Церкви в період 1946-1989 років.

Предмет дослідження – історичні, соціальні та релігійні аспекти діяльності та розвитку жіночих монаших згромаджень УГКЦ, їхній вплив на суспільство та церковне життя, а також способи адаптації та виживання під час радянської репресії.

Хронологічні рамки- нижньою межею рамок дослідження є 1946 р. – Львівський Псевдособор, верхньою межею являється 1989 р.- легалізація УГКЦ

Територіальні межі дипломної роботи охоплюють в основному територію Західної України.

Методи дослідження. У процесі дослідження для вирішення поставлених завдань був застосований комплекс теоретичних методів: аналіз науково-теоретичних джерел з проблеми дослідження, узагальнення, систематизація матеріалу.

Теоретичне значення: дослідження спрямоване на заповнення прогалин у знаннях про роль жіночих монаших згромаджень УГКЦ в суспільстві в умовах політичної репресії та забезпечення більш глибокого розуміння історії та культури України в радянський період.

Практичне значення: матеріали роботи можуть бути використані вчителями, істориками та тими людьми, що цікавляться історією УГКЦ.

Структура магістерської роботи: робота складається зі вступу п'яти розділів, які поділяються на 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг роботи – 120 сторінок; із них 100 сторінки основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки

Тематика жіночих монаших згромаджень Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) в період з 1946 до 1989 року є важливою частиною релігійної, культурної та національної історії України в умовах радянського тоталітарного режиму. Цей період був для жіночих монаших спільнот часом не лише духовного збереження, але й боротьби з переслідуваннями та репресіями з боку радянської влади, яка намагалася ліквідувати УГКЦ та її організаційні структури. Вивчення цієї теми стало можливим лише після здобуття Україною незалежності, коли було відкрито доступ до раніше закритих архівів та з'явилася можливість публікувати матеріали, які стосуються релігійного життя в умовах радянського тоталітаризму.

У радянський період дослідження релігійних аспектів, зокрема жіночих монаших згромаджень УГКЦ, були значно обмежені через репресивну політику тоталітарного режиму. Практично вся історія українського чернецтва та Церкви в цілому не лише ігнорувалася, але й фальсифікувалася в радянській науці. Доступ до архівних матеріалів був обмежений, а усна історія та свідчення очевидців часто піддавалися цензурі.

З початком 1990-х років, після здобуття Україною незалежності, науковці почали мати змогу вивчати ці питання, однак більшість досліджень того часу ще обмежувалися політичними та ідеологічними рамками, що не дозволяло повною мірою оцінити всю глибину і значення жіночих монаших згромаджень УГКЦ.

З відкриттям архівів та новим доступом до джерел в 1990-2000-х роках, науковці почали більш активно працювати з матеріалами, що стосуються релігійного життя в радянську епоху. Однією з перших праць, яка висвітлює діяльність УГКЦ в умовах репресій, є монографія І. Біласа «Репресивно-

каральна система в Україні 1917–1953» (1994) [18], в якій він описує загальний контекст репресій, здійснюваних радянською владою щодо релігійних організацій, зокрема УГКЦ. Хоча ця робота не є спеціалізованою на жіночих монаших згромадженнях, її важливість для розуміння загальної ситуації репресій і боротьби підпільної Церкви не можна недооцінювати.

Б. Боцюрків в своїй праці «Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1989)» (2005) [20] аналізує взаємовідносини між радянською владою та Українською Греко-Католицькою Церквою впродовж цього періоду. Хоча увага в книзі зосереджена переважно на загальних аспектах, певні елементи діяльності жіночих монаших спільнот також згадуються, але вони не стали основною темою дослідження.

У 2000-х роках, завдяки доступу до нових джерел і архівних матеріалів, дослідження жіночих монаших згромаджень в умовах радянських репресій набрали нових обертів. О. Маслій стала однією з провідних дослідниць цієї теми. Її праця «Згромадження сестер мироносиць у підпільний період УГКЦ (1946–1989 рр.)» (2014) [47] є одним з перших комплексних досліджень, присвячених діяльності конкретного жіночого монашого згромадження в умовах радянських репресій. О. Маслій аналізує важливість підпільної діяльності сестер мироносиць для збереження релігійної традиції та духовності в Україні, підкреслюючи, як ці спільноти діяли в умовах жорстоких переслідувань і обмежень.

У 2015 році О. Маслій також опублікувала статті, серед яких «Жіноче чернецтво Галичини в умовах ліквідації Української Греко-Католицької Церкви та сталінських репресій» [53], де детально описує специфіку діяльності жіночих монаших спільнот в умовах післявоєнних репресій та їхню роль у збереженні морального духу населення і української національної ідентичності.

І. Пилипів у своїй праці «Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.)» (2011) [61] зосередився на передумовах розвитку УГКЦ, зокрема жіночих монаших спільнот в міжвоєнний період. Хоча його дослідження охоплює період до 1946 року, в

ньому також розглядаються важливі моменти, які підготували ґрунт для існування підпільних монастирів в радянський період, що стало основою для подальших досліджень.

Суттєвий вклад у дослідження діяльності конкретних жіночих монаших спільнот в радянську добу вніс Х. Гнатів. В одній з його робіт, «Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях» (1999) Монахині Святопокровського монастиря [25], він описує діяльність Святопокровського монастиря, який став важливим центром опору та підтримки підпільної Церкви. Монахині цього монастиря пережили численні репресії, перебували в таборах і на засланнях, але продовжували свою діяльність у підпіллі. Такий підхід дозволяє глибше зрозуміти, як саме монахи і монахині ставали носіями духовної традиції в умовах системних переслідувань.

Попри досягнуті наукові здобутки, тема жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період 1946–1989 років залишається недостатньо вивченою. Основні труднощі пов'язані з недостатнім доступом до архівних матеріалів та складністю відновлення фактів з життєписів учасників підпільної діяльності.

Багато документів з цього періоду залишаються закритими, а більшість свідчень про діяльність жіночих монаших спільнот знаходяться лише в усній традиції, що ускладнює дослідження.

Проте сучасні науковці, зокрема О. Маслій та І. Пилипів, зробили значний внесок у вивчення цієї теми, і розвиток доступу до нових архівів та інтерв'ю з очевидцями відкриває нові можливості для подальших досліджень. Зокрема, важливим напрямом є вивчення соціокультурної діяльності монаших спільнот, їхнього впливу на збереження українських традицій, обрядів та мови в умовах радянської асиміляції.

Для більш глибокого розуміння діяльності жіночих монаших згромаджень УГКЦ в 1946–1989 рр. важливо застосовувати міждисциплінарний підхід, що поєднує історіографію, соціологію, релігієзнавство та культурологію. Це дозволяє не лише розкрити аспекти репресій та підпільної

діяльності, але й з'ясувати соціально-культурну роль чернецтва в українському суспільстві того часу.

Науковці вже почали звертати увагу на важливість вивчення жіночих монаших згромаджень не тільки як релігійних осередків, але й як культурних, освітніх та національних центрів. Вони стали місцями, де зберігалися українські традиції, мова, а також морально-психологічна підтримка для населення в умовах постійного політичного тиску.

Зокрема, діяльність жіночих монашок в умовах радянської цензури й асиміляції дозволяє виявити, як ці спільноти, зберігаючи свою віру, водночас брали на себе роль охоронців національної культури. Це включало як організацію підпільних освітніх закладів, так і просвітницьку роботу серед місцевого населення, особливо в глухих районах, де радянська влада не мала такого сильного контролю.

Жіночі монаші згромадження в Україні стали своєрідними осередками збереження національної ідентичності в часи, коли радянська влада намагалася знищити будь-які форми національної самосвідомості. Багато монахинь брали участь у підпільній національно-визвольній боротьбі, зберігаючи не лише релігійні, але й культурні традиції. У своїх монастирях вони підтримували усні традиції, вивчали народні пісні, зберігали фольклор і духовні тексти, що стали основою для майбутнього відродження національної культури та духовності.

Жіночі монаші спільноти також активно сприяли поширенню підпільної релігійної освіти. Багато з них організовували нелегальні навчання для молоді, зберігаючи духовний спадок, навіть коли православна церква була під суворим контролем держави. Це включало викладання релігії, літератури, історії України та грецької мови, що допомагало зберігати відчуття національної єдності в умовах тоталітарного режиму.

Незважаючи на переслідування, жіночі монаші згромадження продовжували виконувати функцію духовного виховання. Вони часто брали на себе роль освітніх осередків, де передавалися не тільки релігійні знання, а й основи моральності та етики. Навчання в таких умовах було важливим не

тільки для розвитку інтелектуального потенціалу суспільства, але й для підтримки моральної стійкості в умовах соціальних потрясінь.

Підпільні школи, які часто існували в монастирях, стали осередками духовної та культурної освіти, де навчалися не лише діти, а й дорослі. Збереження української мови, традицій та релігійних обрядів через такі підпільні навчальні заклади допомогло зберегти національну ідентичність, навіть коли система освіти в СРСР була націлена на руйнування національних основ.

Отже, тема жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період 1946–1989 років є надзвичайно багатогранною і має великі перспективи для подальшого дослідження. Поглиблення вивчення цієї теми дозволить краще зрозуміти, як підпільна Церква стала важливим елементом національного руху в Україні, сприяючи збереженню культурної ідентичності у найскладніші часи.

1.2. Джерельна база

Для вивчення діяльності жіночих монаших згромаджень Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у 1946–1989 рр. на основі архівних та опублікованих джерел можна виділити кілька основних груп матеріалів, які допомагають зрозуміти контекст, умови функціонування та боротьбу монаших спільнот у період радянських репресій.

I. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань України:

Ф. Р.-388, оп. 2, спр. 149 (1980 р.) [1] – документи, що стосуються діяльності греко-католиків, серед яких є дані про монаші згромадження, інформації про діяльність покутників, колишніх монахів і монахинь УГКЦ. Матеріали включають списки, довідки, а також інформацію про те, як радянські органи стежили за діяльністю цієї категорії осіб, забороненої на той час церкви.

Державний архів Львівської області: 2. Ф. Р.-1332, оп. 1, спр. 35 [2]–реєстраційні справи на діючі та зняті з обліку церкви та молитовні будинки за

1964 рік, які містять відомості про монаші громади, їх місцезнаходження та зміну статусу в умовах тоталітарного режиму.

Ф. Р.-1332, оп. 2, спр. 31 (1962 р.) [3]– матеріали, що фіксують ситуацію щодо церковної діяльності на рівні місцевих органів влади, що можуть містити інформацію про підпільну діяльність монаших згромаджень, намагання легалізувати свою діяльність або, навпаки, виявлятися об'єктами репресій.

II. Опубліковані документи і матеріали

«Ліквідація УГКЦ (1939-1946) [4]: документи радянських органів державної безпеки» (2006 р.) – в цих двох томах зібрані документи, що показують політику радянської влади щодо УГКЦ у перші післявоєнні роки, зокрема документи, що стосуються ліквідації монаших згромаджень і боротьби церковних ієрархів за збереження релігійного життя.

«Мартирологія українських церков» (1985 р.) [6] – включає матеріали, що демонструють численні репресії та гоніння на українське духовенство, включаючи монаших сестер, зібрані на основі документів державної безпеки і свідчень очевидців.

«Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки» (2012 р.) [9] – ці матеріали важливі для розуміння ролі патріарха Йосифа Сліпого в підтримці діяльності жіночих монаших спільнот у період репресій, його боротьби за збереження УГКЦ та організацію підпільної церковної діяльності.

III. Мемуарна література

Мемуарна література є цінним джерелом для вивчення реального стану жіночих монаших згромаджень в умовах радянських репресій.

Я. Лесів, «Сніг без ґрат» (2014 р.) [13]– книга, яка містить спогади про досвід життя і боротьби в умовах радянських репресій, включаючи боротьбу монаших згромаджень за можливість виконувати свої обов'язки у підпіллі.

Я. Людкевич, «Спогади про голодівку на Арбаті у Москві у 1989 році» [14] – хоча цей документ і стосується подій пізнішого періоду, він може дати уявлення про вплив церковного підпілля на міжнародну політику щодо

релігійних свобод, а також про стратегію боротьби з репресіями, яку використовували монаші об'єднання.

IV. Періодичні видання

Статті та матеріали з періодичних видань можуть бути корисними для розуміння соціокультурного контексту періоду, а також реакції громадськості на діяльність підпільних церковних спільнот.

Е.Дмитриєнко «В тихій обителі» (1960) [15]– стаття, що висвітлює ситуацію в монастирях та обителях УГКЦ, зокрема у Львівській області, на підставі доступної інформації про монаші спільноти у радянський період.

В. Росович, «С хрестом или ножом?» (1945) [16]– стаття, що описує діяльність служителів греко-католицької церкви, зокрема жіночих монаших об'єднань, в умовах тоталітарного режиму.

V. Монографії, статті, підручники

У монографіях та наукових статтях розглядаються питання функціонування жіночих монаших згромаджень в умовах комуністичного режиму, а також боротьба церковних об'єднань за збереження своєї релігійної ідентичності.

І. Білас, «Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953» (1994) [18] – на основі аналізу репресій на території України автор показує, як підпільна діяльність монаших згромаджень співвідносилась із загальною політичною ситуацією в країні.

Б. Боцюрків, «Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1989)» (2005) [20] – це дослідження аналізує різні аспекти діяльності УГКЦ в умовах радянської влади, особливу увагу приділяючи підпільним монашим згромадженням, їх організаційній боротьбі, та заходам, що вживались радянськими органами для знищення цієї частини церковного життя.

Я. Грицак, «Нарис історії України: Формування модерної української нації» (1998) [27]– монографія, яка висвітлює вплив релігійних спільнот, у тому числі жіночих монаших, на становлення української національної свідомості у ХХ столітті.

О. Маслій, «Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині» (2015) [44-55]—серія статей і досліджень, присвячених діяльності жіночих монаших згромаджень УГКЦ в умовах підпілля, зокрема досліджується роль цих спільнот у контексті національно-визвольної боротьби українців.

Отже, джерельна база дослідження жіночих монаших згромаджень УГКЦ в 1946–1989 рр. є багатогранною і включає як офіційні документи радянських органів, так і мемуарну літературу, архівні матеріали, а також періодичні видання. Використання цих джерел дозволяє зрозуміти складну ситуацію, в якій перебували жіночі монаші спільноти, їх боротьбу за збереження своєї віри і гідності, а також роль у підтримці підпільної діяльності Української Греко-Католицької Церкви в умовах тоталітарного режиму.

1.3. Методологія наукової роботи

Методологія дослідження жіночих монаших згромаджень Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) в період 1946-1989 років передбачає використання різних підходів і методів, які дозволяють глибоко і всебічно дослідити їх діяльність в умовах радянського режиму. Зважаючи на складність соціально-політичних умов того часу, а також на різноманітність джерел і фактичних матеріалів, які потребують ретельного аналізу, методологія роботи буде ґрунтуватися на інтеграції кількох підходів, що дозволяють побудувати повну картину життя і діяльності цих згромаджень у зазначений період.

Історико-джерелознавчий підхід є основним у роботі з вивчення архівних документів, наукових публікацій, приватних листів, усних свідчень і релігійної літератури, що відображають діяльність жіночих монаших згромаджень УГКЦ в умовах радянського тоталітарного режиму. Оскільки багато документів радянської доби є забороненими або частково знищеними, особлива увага приділяється роботі з тими джерелами, які були збережені в еміграційних архівах, а також через спогади членів монаших орденів та релігійних осіб, що пережили ці часи.

Вивчення документальних джерел дозволяє побудувати хронологічну лінію розвитку жіночих монаших орденів УГКЦ, виявити етапи їх репресії, виживання, відновлення діяльності після легалізації та важливі моменти діяльності цих згромаджень у періоди, коли релігійна свобода була значно обмежена.

Системно-структурний підхід дозволяє дослідити жіночі монаші згромадження УГКЦ як частину більш широкої соціально-політичної структури. Враховується, що діяльність монаших орденів не існувала в ізоляції, а була вписана в контекст тоталітарної політики радянського уряду, який активно втручався в релігійне життя, переслідував Церкву і здійснював жорсткі репресії проти релігійних діячів. Вивчення внутрішньої організації та взаємозв'язків між монашими згромадженнями і Церквою, а також їхні взаємодії з державними структурами дає можливість з'ясувати, як жіночі монаші організації адаптувались до цих умов і як вони продовжували своє існування попри суворі політичні та соціальні обмеження.

Для більш глибокого розуміння контексту і специфіки діяльності жіночих монаших орденів УГКЦ у радянський період, порівняльно-історичний метод дозволяє співвіднести їх діяльність з іншими релігійними громадами, зокрема православними і католицькими орденами, що існували в інших країнах. Порівняння дозволяє виявити подібності та відмінності в діяльності релігійних організацій у умовах тоталітарного режиму в різних національних контекстах.

Аналітично-синтетичний метод дозволяє здійснити аналіз зібраних джерел і результатів, синтезуючи інформацію, отриману з різних типів джерел: документальних, усних свідчень, релігійних текстів, а також наукових публікацій. Аналітично-синтетичний підхід дозволяє відновити повну картину діяльності монаших згромаджень, зокрема їх соціальні, релігійні та культурні функції, в умовах, коли релігійна діяльність була обмежена або піддавалася систематичним переслідуванням.

Враховуючи, що жіночі монаші ордени активно діяли в сфері соціального служіння (підтримка бідних, хворих, допомога дітям), соціокультурний підхід

дозволяє дослідити, як вони сприяли формуванню моральних і релігійних цінностей серед українського населення в умовах репресивної радянської системи. Це дає можливість краще зрозуміти соціальну роль цих організацій у збереженні національної ідентичності та культурної спадщини.

Оскільки питання жіночих монаших згромаджень охоплює релігійні, історичні, соціальні, політичні та культурні аспекти, використовується міждисциплінарний підхід. Він поєднує вивчення матеріалів із різних областей знання – історії, релігієзнавства, соціології, політології, культурології, що дозволяє максимально об'єктивно відобразити всі аспекти діяльності монаших орденів.

Етапи дослідження:

- Збір і аналіз джерел.

На першому етапі дослідження проводиться систематизація всіх доступних джерел, що стосуються діяльності жіночих монаших орденів УГКЦ в період 1946-1989 років. Це можуть бути архівні документи, матеріали церковних канцелярій, усні свідчення, а також літературні та історичні праці, що висвітлюють цю тему.

- Ідентифікація ключових аспектів діяльності жіночих монаших орденів.

На цьому етапі з'ясовується, які монаші організації діяли в цей період, як вони переживали репресії, як функціонували під час заборони, а також як вони відновлювались після легалізації УГКЦ в Україні наприкінці 1980-х.

- Порівняльний аналіз.

Після збору матеріалів, даних і документів здійснюється порівняння практик і організаційних структур жіночих монаших згромаджень УГКЦ з іншими схожими організаціями в Україні та за кордоном.

- Синтез результатів і узагальнення.

На фінальному етапі роботи здійснюється синтез отриманих даних та їх узагальнення, що дозволяє створити цілісне уявлення про розвиток жіночих монаших орденів УГКЦ у зазначений період. Результати цього етапу є основою для висновків, рекомендацій та подальших досліджень.

Підсумки дослідження дозволяють значно розширити знання про діяльність жіночих монаших орденів УГКЦ в умовах тоталітарного радянського режиму. Вони також сприяють кращому розумінню впливу релігійних організацій на соціально-культурне життя в Україні в 1946-1989 роках і дозволяють оцінити роль цих орденів у збереженні національної ідентичності українського народу, їхній внесок у соціальне служіння і моральне виховання в умовах переслідувань і репресій.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИЧНИЙ КОНТЕКСТ ЖІНОЧИХ МОНАШИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ УГКЦ

2.1. Заснування та розвиток жіночих монаших згромаджень у передвоєнний період

УГКЦ має свої витоки в період прийняття християнства на території Русі та в Берестейській церковній унії 1596 року. Назва церкви виникла під час правління Марії-Терезії (австрійської імператриці 1740–1780 рр.), яка у 1773 році охрестила всіх унійних християн візантійського обряду терміном «греко-католики». У I половині ХХ ст. УГКЦ залишалася основною церковною спільнотою в Галичині. В кінці ХІХ століття – початку ХХ століття її очолив єпископ Андрій Шептицький, який був затверджений Апостольською столицею 17 грудня 1900 року на митрополичий престол. Тоді до Львівсько-Галицько-Кам'янецької архієпархії, яка включала Львівську, Перемиську та Станіславівську єпархії, належало 1,44 мільйона вірних, 725 парафій і близько 1000 священників [61, с. 48].

Молодий митрополит Андрій Шептицький почав звертати увагу греко-католицького духовенства та мирян на загальнохристиянські моральні принципи. Замість традиційної ролі національного лідера у ХІХ столітті, Церква стала покликана виступати як духовний і моральний провідник українського суспільства. Ця позиція зміцнила авторитет саме духовенства та позитивно вплинула на внутрішній стан національного руху, допомагаючи вирішити конфлікти між греко-католицькими священниками та новоутвореними українськими політичними партіями на зламі ХІХ і ХХ століть.

За часів митрополита Андрія Шептицького Церква відкрито заявляла про своє невтручання в політичні процеси, проте все ж істотно впливала на розвиток історичних подій через участь священників у громадському житті, навчальних закладах, українських кооперативах, культурно-просвітницьких організаціях та пресі. УГКЦ надавала морально-релігійну оцінку політичній діяльності партійних лідерів та соціальній структурі держави, таким чином

підтверджуючи свою участь у політиці. Основою формування суспільства стали ідеї митрополита Шептицького про консолідацію всього українського суспільства на загальнолюдських принципах, які об'єднували людей з різними політичними поглядами, включаючи захист християнської родини, розвиток національної культури та гармонійне поєднання релігійного та національно-державного світогляду [63, с. 70].

Чернецтво – це поширена в багатьох релігіях (включаючи християнство і буддизм) форма реалізації ідеалу праведного життя, яка передбачає зречення світу та аскетизм [34, с. 299].

Характер діяльності жіночих християнських спільнот пов'язується з поняттям «служіння», яке означає надання матеріальної, фізичної чи духовної допомоги потребуючим людям.

Згідно з джерелами, турбота про хворих, інвалідів, сиріт, безхатченків, старих і самотніх людей із особливими потребами є сутністю жіночого служіння в Церкві в Україні та інших країнах протягом різних історичних етапів. Наприклад, на запрошення митрополита УГКЦ Андрія Шептицького на поч. 20-х років ХХ століття до України прибули перші місіонерки – сестри Милосердя Святого Вікентія з Бельгії, завданням яких було допомагати нужденним, зокрема обездоленим та найуразливішим верствам населення. З того часу було створено українську гілку згромадження у східному обряді, що надало можливість дівчатам з Галичини проходити новіціат у бельгійському монастирі, здобуваючи необхідну освіту та підготовку для подальшої роботи в благодійній сфері на рідних землях.

У 1926 році розпочала діяльність «апостолят сестер» (дві українки та три бельгійки) в Україні; монахині надавали допомогу хворим, інвалідам, старцям та всім, хто їй потребував, забезпечуючи медичну допомогу, одяг, харчі, а також моральну та духовну підтримку. Вони опікувалися сиротами (більше ніж 120 дітей) і згодом «перебрали під свою опіку цілу 7-класну школу». У 1929 році у Львові сестри організували пансіонат для бідних сільських дівчат, які шукали роботи в незнайомому великому місті. Тут молоді українки могли безкоштовно

проживати, отримувати «недорогий харч» та духовне виховання. Настоятелька згромадження, сестра Слизавета (Елізія Потті), стала першою адміністраторкою Народної лікарні у Львові з 1930 по 1938 рік, чергуючи вдень і вночі біля важкохворих.

Із історичних джерел є відомо, що в умовах радянської атеїстичної влади підопічні сестер потребували організаційної духовної підтримки: вони часто просили про допомогу священика; черниці, незважаючи на небезпеку, супроводжували підпільних греко-католицьких та православних священиків до хворих, які хотіли сповідатися та прийняти Святі Тайни.

Митрополит Андрій Шептицький, єпископи Йосип Коциловський та Григорій Хомишин активно підтримували розвиток чернечих згромаджень і здійснювали візитації їхніх монастирів у своїх єпархіях, укріплюючи духовний дух ченців та черниць, покликаних дбати не лише про власне спасіння, а й виконувати свої суспільні обов'язки [62, с. 154].

У передвоєнний період до УГКЦ в Галичині входило такі жіночі чернечі згромадження:

– Чин святого Василя Великого. Визначити точну дату, коли було засновано монашу спільноту сестер ЧСВВ неможливо, оскільки вона не відповідає загальним нормам створення жіночих згромаджень УГКЦ. Сестер ЧСВВ вважають найстарішою чернечою спільнотою, чий початок сягає IV століття та пов'язаний із іменами святих Василя Великого і Мокрини. Проте важко вважати їх засновниками Чину через значні зміни, викликані історичними та політичними умовами, які вплинули на життя василіянських спільнот.

В середині 1930-х років, за даними сестри Саломії Цьорох, в Галичині налічувалося 290 сестер ЧСВВ, які об'єднувалися в шість монастирів та дев'ять філій. ЧСВВ також поширився за межі Галичини: сестри мешкали в Чехословаччині (1 монастир), США (3 монастирі) та Югославії (4 монастирі). Монастирі діяли незалежно один від одного, і єдиним фактором, що їх

об'єднує була Генеральна капітула, де сестри Василянки обговорювали загальні справи Чину.

– Згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії (далі – ЗССНДМ) було заснованим 28 серпня 1892 року отцем Є. Ломницьким ЧСВВ, отцем К. Селецьким і преподобною Йосафатою Гордашевською в селі Жужель (зараз с. Жужеляни, Сокальський район, Львівська область). У середині 1930-х рр. це згромадження ділилося на три провінції: Галицьку, що налічувала 83 монастирі та 477 черниць (включаючи 2 монастирі з Югославії, 1 з Чехословаччини та 1 з Риму); Бразилійську провінцію з 99 сестрами і 10 монастирями; Канадійську провінцію з 139 сестрами і 11 монастирями. Згідно з «Каталогом Згромадження СС. Службниць Пресвятої Непорочної Діви Марії на 1938 рік», спільнота в 3 єпархіях (Перемишльській, Львівській та Станіславівській) складалася з 420 монахинь, що проживали в 85 монастирях.

– Згромадження сестер святого Йосифа-Обручника Пречистої Діви Марії (далі – згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ) було засноване в 1898 році отцем К. Селецьким у с. Цеблів (Сокальський район, Львівська область). На 1934 рік у згромадженні налічувалося 80 сестер, які мешкали в дев'яти монастирях (вісім з них знаходилися в Перемишльській єпархії, а один – у Львівській). У кінці 1930-х років у Перемишльській єпархії діючими були 30 монастирів цього згромадження, де проживало 180 сестер. Сестри св. Йосифа-ОПДМ під час завершального етапу німецько-радянської війни були поділеними на західну частину із головним монастирем, який знаходився у с. Цеблів, що належав до Польщі, та східну частину з монастирем у Львові, який став частиною радянської України. Це відкрило нову сторінку історії згромадження, яке стало функціонувати в рамках двох держав. Трохи згодом частина сестер із соціалістичної Польщі змушена була емігрувати до Канади та Бразилії.

– Свято-Покровський монастир Студійського Уставу було засновано 14 жовтня 1924 року згідно з ініціативою митрополита А. Шептицького та отця

3. Калинюка в селі Якторів (Золочівський район, Львівська область). На 1939 рік у спільноті налічувалося 147 черниць, що проживали в восьми монастирях.

– Згромадження сестер Пресвятої Родини (далі – ЗСПР) було створене в 1911 році отцем О. Диким, а серед його співзасновників були о. Т. Горникевич і с. Тереза Текля Юзефів – перша черниця згромадження.

– Згромадження сестер Милосердя святого Вінкентія (далі – ЗСМСВ) було заснованим у Франції у 1649 році священником Вінкентієм де Павльо. Пізніше спільнота поширилася і по Західній Європі. Митрополитом А. Шептицьким було підтримано створення східної «гілки» згромадження. У березні 1922 року до Бельгії на новіціят було відправлено 12 дівчат, які бажали вступити до цієї спільноти. Свою діяльність у Галичині ЗСМСВ розпочало 12 червня 1926 року, коли з Бельгії прибули перші сестри до міста Станиславова. На кінець 1944 року в Львові та Станиславові проживало 40 сестер милосердя.

– Згромадження сестер священомученика Йосафата (далі – ЗССЙ) розпочало свою діяльність в 1792 році в місті Білій на Підляшші завдяки ініціативі отця Т. Щуровського ЧСВВ. Діяльність згромадження св. Йосафата у Галичині почалася в 1911 році за сприяння отця О. Дикого та отця І. Жигалю у селі Кізлові (Буський район, Львівська область). У 1934 році у спільноті було 40 сестер, які мешкали у восьми монастирях. На 1946 рік у Галичині ЗССЙ налічувало дев'ять монастирів, а загальна кількість монахинь становила до 50 [52].

Таким чином, зміни в політичній ситуації, зокрема за часів митрополита Андрія Шептицького, призвели до активізації ролі Церкви в українському суспільстві. Кожна жіноча чернеча спільнота мала якісь свої унікальні особливості та історію, що вказує на багатогранність жіночого чернецтва в Україні. У Галичині діяльність жіночих чернечих згромаджень суттєво вплинула на розвиток освіти, соціальної роботи та охорони здоров'я, що підтверджує їхню значущість у формуванні соціального порядку.

2.2. УГКЦ під час Другої світової війни та її вплив на монаші згромадження

З приєднанням Західної України до СРСР, на початку Другої світової війни, восени 1939 року, був розпочатий поступовий процес з ліквідації УГКЦ. Радянізація та політичні зміни на території Галичини, що перебувала під радянською владою тісно були пов'язані із атеїстичною ідеологією. Сучасні дослідження містять різні оцінки дій органів комуністичної влади щодо місцевих греко-католиків у 1939–1941 рр., але загалом вчені сходяться на думці, що репресії проти УГКЦ на той час не були систематизованими [43, с. 200].

Як зазначав В. Ленцик – церковний історик, цьому сприяли дві ключові обставини: нестабільна ситуація в регіоні через війну та авторитет митрополита Андрея Шептицького [40, с. 155].

Одним із перших відкритих заходів влади, що був спрямований проти Церкви стало рішення про конфіскацію монастирських та церковних земель, оголошене на Народних зборах Західної України. Проте у жовтні 1939 року митрополитом А. Шептицький було визнано ці рішення недійсними та він відкрито протестував проти них [7, с. 347].

Комуністичний режим вважав підпорядкування УГКЦ Ватикану небезпечним, оскільки асоціював його з західним світом, який сприймали як ворога Радянського Союзу. Окрім того, Церква слугувала бар'єром проти русифікації місцевого населення та радянізації Західної України. Це пояснювало антицерковну політику радянської влади, спрямовану на піддрив ідейного впливу УГКЦ на західноукраїнське суспільство [40, с. 159].

У 1939 році, після встановлення радянської влади на території Західної України, тиск на УГКЦ значно зріс. Духовенство втратило громадянські права, у виборах не могло брати участь і підлягало надмірному оподаткуванню, яке було в 5 разів більше, ніж для представників трудових категорій. Священникам заборонили спілкуватися із віруючими в тюрмах та лікарнях, а все духовенство класифікувалося як «нетрудовий елемент» [42, с. 87].

В. Марчук – дослідник церковної історії, зазначав, що політика радянської влади у 1939–1941 рр. фактично витіснила церкву з офіційного суспільного життя та позбавила її важливих соціальних функцій, таких як виховання, доброчинність та фінансово-господарська діяльність [43, с. 204].

В Західній Україні із приходом радянської влади почалися масові репресії, арешти та депортації як мирян, так і духовенства. Митрополит А. Шептицький у листі до Риму (7 листопада 1941 року) підсумував, що «більшовицька займанщина», яка тривала майже 2 роки, призвела до повної руйнації його народу. Число жертв – арештованих, ув'язнених або вбитих – було величезним, і лише в його архієпархії налічувалося близько 200 000 осіб. Він повідомив, що в його єпархії загинуло або померло в ув'язненні 12 священників, а в Перемиській єпархії – близько 20. Також 33 священники були депортовані до Сибіру. На нашу думку, остаточній ліквідації УГКЦ завадив лише початок військового нападу фашистської Німеччини на СРСР [38, с. 144].

З початком німецько-радянської війни та окупації західноукраїнських земель в червні 1941 року нацистськими військами стали новими випробуваннями для УГКЦ. На початку частина українців поклала надії щодо відродження національної державності в умовах нової окупації. На окупованих українських землях релігійна політика Німеччини була спрямована на використання впливу Церкви для зміцнення влади окупантів. Проте подальший розвиток подій швидко розвіяв ці надії на відновлення церковного життя в період німецької окупації.

Митрополитом А. Шептицьким у серпні 1942 року у листі, що був написаний до папи Пія XII зазначалось, що після звільнення України від більшовицького режиму Церква стала відчувати деяке полегшення, але воно тривало лише один-два місяці. Він писав: «Постепенно уряд встановив режим терору та корупції, який із кожним днем стає все важчим та нестерпнішим. На сьогодні вся країна визнає, що німецький режим є, в більшій мірі, ніж більшовицький, злим, майже диявольським», також згадуючи про масові розстріли в Україні євреїв [41, с. 75].

Німецька окупаційна влада проігнорувала права українського народу на національну державність, що супроводжувалося беспрецедентним терором і геноцидом на захоплених територіях. Жорстка експлуатація ресурсів остаточно розвіяла надії навіть у тих людей, які сподівалися на позитивні зміни в українському питанні після зникнення радянського режиму в Галичині. Проте, незважаючи на несприятливі умови під німецькою окупацією, існування монаших спільнот свідчило про відносно толерантне ставлення гітлерівців до греко-католицьких організацій.

Влітку 1944 року, коли радянська влада повернулася на Західну Україну, розпочався остаточний процес ліквідації УГКЦ. Сталінським режимом було запроваджено масову радянізацію, що супроводжувалася систематичним викоріненням громадських інституцій, які не відповідали жорстким вимогам партійно-тоталітарної держави і чинили опір її утвердженню на українських землях.

Радянська влада до кінця 1944 року не здійснювала масові арешти чи ув'язнення представників греко-католицького духовенства. Це можна пояснити прагненням залучити якнайбільше людей до боротьби з Німеччиною в умовах війни, оскільки бойові дії в жовтні того ж року перемістилися за межі радянської України.

Під час німецько-радянської війни державні органи виявляли більш м'яке ставлення до УГКЦ та релігії загалом. Єпископат і духовенство не зазнавали тиску, а священники, диякони та семінаристи були звільненими від військової служби. Відверта антирелігійна кампанія не проводилася, і радянських військових, в тому числі і офіцерів, можна було побачити в церквах під час служби [20, с. 64].

Сподіваючись на лояльність компартійних і радянських органів до УГКЦ, митрополит А. Шептицький на Архієпархіяльному соборі 4 вересня 1944 року висловив надію на «більшу батьківську опіку» з боку уряду для народу [20, с. 65]. Він також звернувся до партійного керівництва у Львівській області із проханням про допомогу в організації церковної делегації до Москви для

«нормалізації відносин із радянським урядом» [8, с. 41]. Таким чином, церковні ієрархи намагалися знайти компроміс з партійним і з радянським керівництвом для збереження Церкви.

Для цього Йосиф Сліпий, що у листопаді 1944 року став митрополитом, після смерті митрополита А. Шептицького, 17 грудня 1944 року направив до Москви офіційну делегац очолюва архимандрит Климентій Шептицький. Її метою було забезпечити легальне існування УГКЦ в умовах післявоєнного відновлення [20, с. 78]. 22 грудня делегацію прийняв І. Полянський – голова Ради у справах релігійних культур при РНК СРСР, який підтвердив, що УГКЦ отримає можливість вільно функціонувати в межах СРСР [37, с. 143]. Проте, як зазначає Н. Концур-Карабінович, це був вимушений крок Й. Сталіна і його оточення, адже війна ще не була закінчена, і ліквідація УГКЦ в той період могла б підсилити в тилу Червоної армії збройний опір ОУН-УПА [38, с. 65].

Важливі зовнішньополітичні зміни відбулися у зимовий період 1945 року, що вплинули на майбутнє Західної України.

4–11 лютого 1945 року на Ялтинській конференції лідери антигітлерівської коаліції остаточно визначили кордони повоєнної Польщі. Сподівання вірних УГКЦ на те, що територія Галичини залишиться у межах довоєнних польських кордонів, де Церква могла б легально існувати, не справдилися. Ці домовленості також надали Сталіну можливість у Західній Україні зміцнити партійно-тоталітарний режим.

Відповідно до радянсько-польських угод, у вересні 1944 року розпочався процес взаємної депортації українського та польського населення з прикордонних територій. Водночас у ЗМІ було проведено антикатолицьку кампанію, до якої також приєдналася РПЦ, що перебувала під керівництвом новообраного Патріарха Алексія (від 4 лютого 1945 року) [37, с. 144].

Й. Сталіним для розробки і реалізації плану щодо ліквідації УГКЦ на території Галичини було залучено державні органи, такі як Рада у справах РПЦ та Рада у справах релігійних культур.

Рада в справах РПЦ, заснована 14 вересня 1943 року, мала на меті здійснювати координацію державної релігійної політики та забезпечити зв'язок між державними керівниками і ієрархами РПЦ. Головою цієї Ради став полковник НКДБ Г. Карпов, якому доручили укомплектування обласних відділів співробітниками держбезпеки. У травні 1944 року було створено Раду в справах релігійних культів при союзному уряді, спочатку під керівництвом К. Зайцева, а згодом – І. Полянського [18, с. 297].

Обидві установи в релігійній сфері повинні були реалізувати відповідну політичну лінію. Комуністичний режим прагнув уникнути впливу Церкви на радянських громадян, перетворюючи РПЦ на інституцію, що діяла на користь влади. Голова Ради в справах РПЦ – Г. Карпов 15 березня 1945 року направив Й. Сталіну, Л. Берії та В. Молотову детальну інструкцію із конкретним планом щодо ліквідації УГКЦ, яка була відома як «Інструкція № 58».

Після ознайомлення із документом, Й. Сталін швидко наклав резолюцію «згідний» 17 березня. І розділ цієї резолюції мав промовисту назву: «Заходи щодо відриву Греко-католицької (уніатської) церкви в СРСР від Ватикану і її подальшого приєднання до Російської православної церкви» [20, с. 90]. Згідно із чітко визначеним планом дискредитації та заборони УГКЦ, НКВС активно збирав упереджену інформацію щодо «співпраці з фашистами» та «антирадянської діяльності» вищого духовенства УГКЦ [28, с. 64].

Відкритий наступ на УГКЦ було розпочато 6 квітня 1945 року з статті Ярослава Галана – українського радянського публіциста, у газеті «Вільна Україна», що вийшла під заголовком «З хрестом чи з мечем». Підписавшись псевдонімом Володимир Росович, автор звинувачував УГКЦ у співпраці із нацистськими окупантами, зраді українського народу та зв'язках з ОУНівським підпіллям та УПА. Він характеризував духовенство як «злочинців», які заслуговують на суворе покарання, і звинуватив митрополита Андрея Шептицького та його наступника Йосипа Сліпого у співпраці з німецькими окупантами, називаючи УГКЦ «вірною прислужницею фашистського режиму» [16].

Ніч на 12 квітня 1945 року стала сигналом для початку масових репресій проти греко-католицької церкви, коли органами радянської служби безпеки було заарештовано митрополита Й. Сліпого разом із чотирма єпископами: Микитою Будкою, Миколою Чарнецьким, Григорієм Хомишином та Іваном Лятишевським [65, с. 121]. Було розпочато допити заарештованих та свідків для збору компрометуючих матеріалів, які мали стати підставою для звинувачення. Арешти знаних церковних діячів продовжувалися і далі. Греко-католицьке духовенство, позбавлене своїх єпископів та церковного керівництва, стало легкою мішенню [59, с. 55].

Управління Церквою після арешту єпископату було передано новоствореній в травні 1945 року «Ініціативній групі по возз'єднанню Греко-католицької церкви із Російською православною церквою», яку було очолено о. Г. Костельником. До складу групи також увійшли о. Михайло Мельник, який був генеральним вікарієм Перемишльської єпархії, та о. Антоній Пельвецький, що був деканом Гусятинським, представником Станиславівської єпархії. Члени групи оприлюднили декларацію, в якій було заявлено про вихід з-під юрисдикції Ватикану та бажання об'єднатися із РПЦ.

«Ініціативною групою» було підготовлено звернення до П. Ходченка, уповноваженого Ради у справах Російської православної церкви, із проханням «дозволити проводити серед греко-католиків у західних областях пропаганду ідеї для возз'єднання з РПЦ». П. Ходченко, 18 червня 1945 року, затвердив діяльність «Ініціативної групи» [4, с. 804].

Утворення «ініціативної групи» отримувало активну підтримку із боку вищого радянського керівництва, про що в червні 1945 року свідчив лист М. Хрущова до Й. Сталіна. У цьому листі зазначалося, що державні органи взяли на себе відповідальність за розрив УГКЦ із Ватиканом та її приєднання до Московського патріархату РПЦ [51, с. 44].

Перехід греко-католицьких священників до православ'я проходив досить повільно, незважаючи на значні адміністративні заходи, зокрема насильницькі методи. Архімандрит о. Климентій Шептицький активно виступав проти цього

приєднання. За його ініціативи 60 львівськими священниками та всіма настоятелями греко-католицьких монастирів було надіслано листа до міністра закордонних справ СРСР В. Молотова із проханням «залишити» УГКЦ в спокої, підкреслюючи, що духовенство не підтримує дії цієї групи. І. Грушецький, секретар Львівського обкому партії, у липні 1945 року у листі до М. Хрущова повідомив, що реакція українців на створення «Ініціативної групи» була переважно негативною [52].

Поєднання методів відкритого насильства, залякування та пропаганди із боку влади, спрямоване на розкладання УГКЦ зсередини, принесло результати. Приміром, на 1 січня 1946 року із 1294 греко-католицьких священників 859 висловили підтримку «Ініціативній групі». Інші ж категорично відмовлялися від «возз'єднання» із російським православ'ям, і в результаті 344 священники УГКЦ були заарештовані протягом 1945–1950 років [39, с. 189].

Після кількох місяців пропаганди серед греко-католицьких представників духовенства та вірян, «Ініціативна група» у співпраці з партійними органами скликала 8–10 березня 1946 року церковний «собор» у Львові. Цей псевдособор став завершальним етапом у ліквідації УГКЦ в УРСР. Учасниками собору було ухвалено кардинальні рішення: анулювалась Берестейська унія 1596 року, відбувся відрив УГКЦ від Католицької Церкви, відбулось повернення до «прадідівської» православної віри і «возз'єднання» з РПЦ [5, с. 722].

Проте, не вдаючись у детальний аналіз ліквідації УГКЦ, варто підкреслити, що Львівський псевдособор не можна визнати легітимним церковним собором. Таку думку підтримують більшість сучасних дослідників історії УГКЦ, які наводять кілька аргументів на підтвердження неканонічності проведення цього «собору»: «Собор» не був скликаний законною церковною владою, а такою групою священників, що не мали на це повноважень від єпископату, а натомість отримали їх від радянського уряду, що порушувало принцип щодо відокремлення церкви від держави, закріплений у радянській конституції.

Члени «Ініціативної групи», якими було скликано і вони головували на «соборі», вже не належали до ГКЦ, оскільки ще на початку роботи «собору» вони відкрито перейшли до РПЦ.

Делегати на «собор» (216 священиків) не були обрані греко-католицьким духовенством, а були призначені керівниками «Ініціативної групи», які вже на той час були православними.

Ні один із греко-католицьких єпископів не був присутнім на «соборі», на якому відбулася ліквідація УГКЦ.

Учасники від РПЦ та делегати від мирян були призначеними довільно. Радянськими органами влади фіксувалася процедура голосування на плівку, що залякувало делегатів і унеможлиблювало вільне волевиявлення [20, с. 158].

Проте, незважаючи на сподівання державних органів, Львівський псевдособор не зумів остаточно інтегрувати представників УГКЦ у систему РПЦ.

У жовтні 1946 року, через півроку після березневого собору, в Львівській області 101 священик залишився вірним греко-католицькій церкві. Багато душпастирів чинили опір, неформально заявляючи про те, що перейшли до православ'я, залишаючись при цьому переконаними греко-католиками, а деякі взагалі перейшли до світського життя [43, с. 227]. В умовах цього опору в Західній Україні в II половині 1940-х років посилювалися сталінські репресії, які включали переслідування греко-католиків.

Противники «возз'єднання» після Львівського псевдособору опинилися під загрозою переслідування. Відповідно до радянського законодавства, УГКЦ була оголошена ліквідованою. Греко-католицькі священники, які не піддалися тиску й не перейшли до православ'я, ставали об'єктами особливої уваги із боку державних органів (Комітету державної безпеки), а також православного церковного управління.

Отже, УГКЦ було ліквідовано як церкву, що нібито була пов'язана з українським націоналістичним підпіллям та пропагувала «антирадянську» ідеологію. Після Другої світової війни особливу увагу сталінського режиму

привертала Галичина, що включала Львівську, Тернопільську, Станіславську та Дрогобицьку області.

Новоприєднані західноукраїнські землі мали бути насильно «радянізовані», тобто інтегровані в радянську систему. Однак до поч. 1950-х рр. радянська влада змушена була утримувати військові підрозділи на Західній Україні, поки не було зламано опір повстанського руху. Щоб закріпитися у Галичині, нова влада вважала необхідним усунути релігійні організації із публічного життя, які мали значний авторитет у суспільстві. Початок Другої світової війни у вересні 1939 року негативно вплинув не лише на розвиток Церкви, а й монашества. Воєнні дії в Галичині істотно змінили життя чернецтва.

Однак, під час першої радянської окупації Західної України у 1939–1941 роках монастирі не були ліквідовані. Обмеження полягали в забороні релігії в школах та конфіскації церковних і монастирських земель. Ситуація кардинально змінилася з другим приходом радянської влади в Галичину влітку 1944 року, коли українське монашество, як і духовенство УГКЦ, що не визнало рішень Львівського псевдособору 1946 року, зазнало переслідувань, ув'язнень і заслань [60, с. 331].

У липні 1944 року відбулося відновлення переслідування черниць радянською владою, в той час, коли під час наступу Червоної армії більшу частину Західної України було звільнено від німецьких загарбників. Під час боїв за визволення села Кристинополя (сучасний Червоноград), де розташовувався новіціятський будинок СНДМ, загинула с. Тарсикія Ольга Мацьків (18 липня 1944 року). Після її вбивства радянські солдати оточили монастир і почали обшук.

Під впливом атеїстичної пропаганди вороже налаштованими до греко-католицьких черниць, також були представники Польського комітету національного визволення, який було створеного в 1944 році як тимчасовий орган влади в Польщі. Цей комітет було засновано 21 липня 1944 року

Крайовою Народною Радою в процесі визволення радянською армією території Польщі від німецьких окупантів.

На свято великомученика Димитрія, 8 листопада 1944 року, польськими прокомуністичними силами було вбито с. Єлену Логин (Згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ) у селі Заболотці (тепер – Бродівський район, Львівська область), а вже восени наступного року у селі Хлівчани (сучасне село у Сокальському районі Львівської області) була застрелена 28-річна с. Євдокія Шурма з цього ж згромадження. Вбивства черниць УГКЦ вказували на активізацію атеїстичної пропаганди радянською владою, яка сприймала Церкву і її представників як ворогів українського народу, і свідчили про загострення польсько-українських відносин у Західній частині України в середині 1940-х років [66, с. 77].

Сучасні дослідники Я.Глистюк та О.Турій виділили чотири етапи ліквідації чернечих згромаджено у Галичині, спираючись на таємні інструкції і розпорядження різних рівнів державних і партійних органів:

- 1) збір інформації про монастирі та черниць;
- 2) накладення важких податків на культові споруди;
- 3) «укрупнення» монастирів;
- 4) остаточна ліквідація [24, с. 362].

Хоча етапи ліквідації не мають чіткої хронології, цей процес був цілеспрямованим. Закриття монастирів УГКЦ почалося з середини 1944 року. Наприклад, ще до оголошення офіційної заборони УГКЦ у 1944 році припинило свою діяльність згромадження сестер Мироносиць із-за конфіскації монастиря в смт. Богородчани Станіславської області. Документи свідчать, що збір інформації про чернечі згромадження тривав до легалізації УГКЦ в 1989 році. Арешти черниць розпочалися восени 1945 року і продовжувались до літа 1950 року.

Дослідження впливу Другої світової війни на УГКЦ і монаші згромадження в Західній Україні висвітлює складний і трагічний процес ліквідації української греко-католицької церкви в умовах політичних змін. На

початку війни, радянська влада намагалася підкорити Церкву, вживаючи репресії та антицерковну політику, що призвело до значних втрат серед духовенства і парафіян.

Радянська кампанія проти УГКЦ посилилася після того, як відбулося відновлення радянської влади в 1944 році. Вона стала систематичною, спланованою акцією, що включала масові арешти, переслідування та спроби інтеграції Церкви в структуру Російської Православної Церкви (РПЦ) через так званий «Львівський псевдособор» 1946 року, який був організований під контролем радянських органів, не відобразив реального волевиявлення мирян та греко-католицького духовенства.

Монаші згромадження, попри переслідування, продовжували існувати, проте їх діяльність була істотно обмежена. З переходом влади до радянського режиму, чернецтво зазнало значних втрат, а монастирі стали мішенню для репресій.

Отже, важливим є усвідомлення того, що під час Другої світової війни та після її закінчення, УГКЦ та монаші спільноти стали жертвами не лише війни, а й цілеспрямованої політики ліквідації із боку радянської влади. Такий процес залишив глибокі рани в релігійному та соціальному житті українського суспільства, наслідки яких відчуються й до сьогодні.

РОЗДІЛ 3. ЖІНОЧІ МОНАШІ ЗГРОМАДЖЕННЯ УГКЦ В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО РЕЖИМУ

3.1. Переслідування та ліквідація монаших згромаджень

Як уже зазначалось, на початку Другої світової війни та після приєднання Західної України до складу СРСР у 1939 році, було розпочато поступовий процес ліквідації УГКЦ. Радянізація та політичні зміни на території Галичини, що перебувала під радянською владою були тісно пов'язаними із атеїстичною ідеологією. Сучасні дослідження містять різні оцінки дій комуністичної влади щодо греко-католиків у 1939–1941 роках, проте загалом вчені погоджуються, що репресії проти УГКЦ на той час не мали систематичного характеру. Як зазначає В. Ленцик – церковний історик, масові сталінські репресії заважали забороненим монашим згромадженням УГКЦ вести легальну діяльність [40, с. 103].

Смерть Йосипа Сталіна у березні 1953 року і початок хрущовської «відлиги» відкрили новий етап в житті УГКЦ – «катакомбний». В Церквній історії це період від ліквідації УГКЦ – у березні 1946 року, до легалізації – в 1989 році.

Івано-франківський дослідник Борис Савчук поділяє цей період на три етапи:

- перший – 1946–1953 роки, що охоплює опір сталінським репресіям;
- другий – 1953–1963 роки, який характеризується відродженням структур УГКЦ та активізацією підпільної діяльності;
- третій – 1963–1989 роки, що присвячений боротьбі за збереження УГКЦ та її легалізацію.

Проте, Б. Савчук вважає, що цей підхід потребує уточнення [67, с. 173].

Ярослав Стоцький – дослідник церковної історії також поділяє період з 1946 по 1989 роки на три етапи:

- перший – 1946–1953 роки;
- другий – 1954–1964 роки;

- третій – 1965–1989 роки.

Перший етап охоплює час від «Львівського псевдособору» до смерті Йосипа Сталіна.

Другий – десталінізацію в умовах хрущовської «відлиги», коли було повернуто свободу ув'язненому духовенству, але проходило масове закриття православних храмів, переважно колишніх греко-католицьких, у 1961–1964 роках. Це змусило вірян дедалі частіше звертатися за духовною підтримкою греко-католицьких священників, які були нелегальними. Таким чином, для влади постала проблема щодо «активізації уніатської церкви», на яку вона відповідала антирелігійною пропагандою.

Третій етап «катакомбного» періоду можна охарактеризувати поступовим переходом УГКЦ від певної активізації до відродження діяльності і охоплював роки, коли правили в СРСР Л.Брежнєв, Ю.Андропов, К.Черненко та М.Горбачов.

Я. Стоцький вказує на те, що в цей період тривав наступ на релігію, потім спостерігалася певна стабілізація боротьби радянської влади із релігією, а зрештою – відступ і поразка тоталітарної системи у цій боротьбі [71, с. 176].

Ієрархи УГКЦ усвідомлювали, що існування Церкви під комуністичним тоталітарним режимом буде складним. Під час першого приходу радянської влади, Митрополит Андрей Шептицький, у листопаді 1939 року, у своєму пастирському посланні «До монахів і монахинь та всіх, хто живе за євангельськими заповідями» зазначав, що «не монаша одежа робить людину монахом (монахинею), а дух покорі, молитви, жертвенної любові до ближнього й праці для нього» [12, с. 12, 13].

У іншому пастирському зверненні «Про тих, що живуть за євангельськими заповідями» 31 жовтня 1940 року митрополит підкреслював: «Монастирі ліквідовані, але монашество не зникло, бо воно базується на словах Ісуса Христа... Дорогі сестри, живучи серед світських людей без допомоги, яку надає спільне життя за монашими правилами, не переставайте бути монахинями, посвяченими Всевишньому для виконання євангельських рад.

Працюйте над підтриманням християнського духу в народі, освяченням християнських родин і утвердженням перед загрозами, що наближаються. Займайтеся навчанням катехизму, популяризуйте культ святих, живіть відповідно до християнських традицій у родинах та парафіях, в яких будете жити, і допомагайте душпастирям у їхній важкій праці» [12, с. 91].

Перед відновленням радянської влади на території Західної України та майбутніми гоніннями на греко-католиків, єпископ Г. Хомишин переказав через настоятелів Чину настанову сестрам Василіянкам про звільнення від обітів, убожества і послуху, залишивши тільки обіт чистоти [67, с. 175]. Для багатьох богопосвячених осіб ці настанови стали певним джерелом сили протягом періоду вимушеного підпілля.

У середині 1950-х років Хрущовська «відлига» започаткувала амністію для політичних в'язнів. Однак ця часткова лібералізація не торкнулася церковної сфери. У період правління М. Хрущова релігія вважалася першопричиною багатьох негативних соціальних явищ і не відповідала концепції «нового комуністичного суспільства» [55, с. 40].

Неефективність реформ Хрущова була зумовлена тим, що уряд зосереджувався переважно на вдосконаленні управлінських методів у господарських і партійних структурах, уникаючи глибоких структурних змін, які змогли б суттєво вплинути на економічну, політичну та культурну ситуацію в країні.

Наприкінці 1958 року, відбулася радикальна зміна державної релігійної політики, під приводом завершення побудови комуністичного суспільства. Ця зміна була спрямована на повне подолання «релігійних пережитків» і фактично зумовила новий наступ на релігію. Радянський уряд використовуючи державний примус, намагався пригнічувати релігійні організації та витіснити їх із усіх сфер українського суспільного життя. Так як Церква заважала в «побудові комунізму», компартійне керівництво під керівництвом М. Хрущова було організовано наступ на релігійні почуття віруючих та на всі Церкви, в тому числі й РПЦ.

Газета «Правда» пояснила нову тактику, закликавши «посилити боротися проти ворожої ідеології». Всі ЗМІ почали атакувати церковні громади, при цьому звинувачували їх у порушенні радянських законів і підриві національної економіки, зокрема через дотримання віруючими людьми великих релігійних свят [60, с. 456]

Ідеологічний фактор мав визначальний вплив на формування релігійної політики радянської влади. У суспільній свідомості створювалося сприйняття християнства як шкідливої ідеології, а Церкви – як відживаючого соціального інституту, який обов'язково зникне у подальшому комуністичному суспільстві. Пропаганда проти релігії була спрямована на дискредитацію віруючих і духовенства, утвердження матеріалістичного світогляду в суспільстві та на ліквідацію релігійних організацій. М. Хрущов будь-який прояв релігійності у радянському суспільстві називав «агентурою буржуазної ідеології» [54, с. 235].

Вже після звільнення з ув'язнення представників УГКЦ державні органи влади почали новий етап переслідувань. Радянська влада була стурбована поверненням значної кількості греко-католицьких священників із заслання та тюрем, які продовжували вести нелегальні богослужіння та прагнули відновлення УГКЦ.

У серпні 1956 року було надано «Інформацію голови Ради у справах Російської православної церкви при Раді Міністрів СРСР Г. Карпова Центральному Комітету Комуністичної партії України», у якій вказувалось на те, що «з 344 репресованих у 1945–1950 роках уніатського духовенства 243 особи звільнені. Повертаючись додому, частина цього духовенства виконує релігійні обряди та проводить богослужіння».

Про відновлення релігійної активності греко-католиків також свідчила «Довідка про посилення діяльності католицької церкви», підготовлена начальником четвертого відділу КДБ при Раді Міністрів УРСР, підполковником Лещенком у 1957 році, у якій зазначалося, що причиною активізації католиків стало повернення більшості уніатських священників. Попри курс на лібералізацію режиму із середини 1950-х рр., радянська влада не

послабила антирелігійну пропаганду та контроль над релігійними переконаннями населення. Спільною постановою РМ УРСР та ЦК КПУ 25 січня 1966 року було об'єднано Раду у справах РПЦ та Раду уповноваженого у справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР у один орган – Раду в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР по Українській РСР. У положенні від 10 травня 1966 року «Про Раду в справах релігійних культів при Раді Міністрів СРСР» зазначалися основні функції уповноважених Ради такі: інформування Ради про діяльність різних релігійних організацій; контроль за дотриманням законодавства про культу місцевими органами; випадки порушень законодавства про культу в республіці [51, с. 29].

У кожній з 25 областей УРСР працював уповноважений Ради у справах релігійних культів, він контролював діяльність як легальних, так і заборонених релігійних організацій. Серед останніх була і УГКЦ, яка, як уже зазначалось, згідно із рішеннями «Львівського псевдособору», що відбувся 8–10 березня 1946 року, припинила існування після возз'єднання із РПЦ. Уповноважений Ради у справах релігійних культів активно боровся із «залишками уніатства», включаючи єпископів, священників, чернечі спільноти та мирян. Влада особливо непокоїлася діяльністю уніатських монахинь, які створювали маленькі спільноти, зазвичай по 3-4 особи. У доповідній записці В. Нікуліна і М. Гладаревського – працівників ЦК КПУ, секретарю ЦК КПУ С. Червоненку від 19 січня 1959 року вказувалося, що «активність уніатського духовенства після возз'єднання значно послабилась, але повністю не зникла. Деякі невоzz'єднані священники продовжують нелегально проводити церковні служби, при цьому використовують для цього колишніх жителів ліквідованих уніатських монастирів».

Жіночі монаші згромадження посилили свою діяльність вже після повернення членів своїх спільнот із заслань у період хрущовської «відлиги». У 1954–1960 роках повернулися 23 сестри Василіянки (на жаль, 1 з них померла на засланні), 27 сестер Служебниць, вісім сестер св. Йосифа – ОПДМ (4 з них

також померли на засланні), 8 монахинь Студійського Уставу та 4 сестри згромадження Пресвятої Родини, в цілому – 70 сестер.

Однак процес повернення монахинь затягнувся на кілька років. На початку у сестер, що повернулися з заслання, виникли труднощі із пропискою. Про це свідчили спогади с. Веніамини Марцінковської (ЗСПР), вона у 1957 році приїхала у Галичину разом із с. Андреєю Брошнівською. Вона вказувала, що їх ніде не хотіли приписати. Вони їздили по всій Галичині, просилися, але їх нікуди не приймали. Вони були у Івано-Франківську, Львові, Тернополі, Заліщиках... Скрізь їм відмовляли і казали, щоб вони їхали назад. [87, с. 35]. Жодна з сестер не повернулася на місце заслання, але завдяки знайомим та небайдужим людям їм вдалося приписатися в Галичині – де вони раніше проживали [53, с. 176].

Серед сестер, які повернулися, були колишні настоятельки, які почали активно працювати над згуртуванням членів своїх спільнот, щоб поодинокі домівки, в яких вони жили у нелегальних умовах, ставали центрами релігійного життя. Було також відновлено зв'язок між всіма членами монашої спільноти. Моніка Ольга Кучерська – Сестра Служебниця, яка була зарештована у 1946 році і депортована до Красноярського краю, у 1957 році отримала дозвіл на повернення додому. 19 липня 1958 року по приїзді до Львова, її заарештували вдруге. Причиною затримання стали рукописи митрополита Йосипа Сліпого «Історія Української Греко-Католицької Церкви».

При перевезенні рукопису вона передала його на зберігання іншим пасажиром, передбачаючи можливий обшук у вагоні. Однак, черницю арештували вдруге, і, не маючи вагомих підстав, звільнили її з-під варті з умовою, що вона не має права повернутися в Тернопіль або навіть у Галичину.

Сестра Моніка Ольга Кучерська була змушена жити в Дніпропетровську до 1961 року, після чого повернулася жити до Тернополя [26].

Радянська влада у період хрущовської десталінізації розпочала реабілітацію невинно засуджених, включаючи черниць, проте цей процес був неповноцінним і частковим. Після смерті Йосипа Сталіна розпочався перегляд

карних справ. У довідці від 30 червня 1995 року про реабілітацію, виданій Магдалині Іванівні Пілюс (с. Маркіяна ЧСВВ), наведено попередні рішення судових колегій УРСР. Зокрема, указом Президії Верховної Ради СРСР від 27 березня 1953 року «Про амністію» судимість М. Пілюс була знята. Аж через два роки її справу закрили через недоведеність звинувачень [68, с. 327]. Попри початок перегляду справ жертв репресій, сестер, які повернулися із ув'язнення після відбуття терміну покарання, все ще переслідували та обмежували їхні права. Наприклад, у доповідній записці від 20 грудня 1961 року заступник уповноваженого Ради в справах РПЦ при Раді Міністрів СРСР М. Гладаревський згадував про двох монахинь М.П. Заяць (уродженку Тернопільської області) та Г.Р. Березовську (с. Андрея Анна Березовська ЧСВВ із Львівської області), які проживали в Болехові – колишні монахині ліквідованих уніатських монастирів, що з 1957–1958 років отримували державну пенсію по старості в розмірі 10 крб. Гладаревський вважав, що отримання пенсії монахинями було незаконним, оскільки оформлення цих пенсій було проведено без відповідних документів, а громадянка Г.Р. Березовська 10 років була ув'язненою за зв'язки із оунівськими бандитами» [69, с. 386]. Зазвичай фінансове становище монахинь, що тільки-но повернулися із тривалого ув'язнення, було складним, і їх підтримували співсестри, родичі та небайдужі люди.

Протягом періоду нелегального існування монаших згромаджень, з моменту ліквідації усіх монастирів у 1950 році до легалізації УГКЦ в 1989 році, всі черниці, які вступили до монастиря ще до офіційної заборони УГКЦ, були на обліку в уповноваженого Ради в справах релігійних культів. Влітку 1944 року після відновлення влади в Галичині, радянські адміністративні органи почали збирати всю інформацію про кожну черницю. В період сталінського режиму сестер багаторазово викликали у Народний комісаріат внутрішніх справ для допитів про їх особисті дані (імена батьків, рік народження, рід заняття, причини вступу до монастиря, освіту, місця проживання тощо), а

також про можливі контакти із німецькими окупантами під час війни та священниками УГКЦ.

У кожній області зібрана інформація зберігалася в уповноваженого Ради в справах релігійних культів, що контролював функціонування нелегальних чернечих згромаджень. Протягом всього періоду заборони УГКЦ, контроль за кількістю і діяльністю монахинь здійснювали обласні уповноважені в Дрогобицькій (до 1959 року), Львівській, Тернопільській, Станіславській (з 1962 року – Івано-Франківській) областях. У 1962 році В. Куроєдову – голова Ради в справах Російської православної церкви при РМ СРСР, надійшло «Інформаційне повідомлення про хід виконання плану заходів Ради в справі ліквідації залишків унії», підготовлене уповноваженим Львівської області М. Винниченком. У ньому повідомлялося, що монахів на території області нараховувалося 421 особа. Опіралися уніатські священники на залишки груп монахинь та монаший елемент Орденів «Василіянок», «Служебниць», «Студиток» і «Св. Вінкентія». У місті Львові таких груп налічувалося 5, а у районах Львівської області – 22.

Поділ черниць УГКЦ на чини, монастирі та згромадження був добре відомий для органів влади. У звітах уповноважених, окрім інформації про місце проживання та зайнятість, традиційно вказувалося, до якої саме чернечої спільноти належала особа: «йосифітка», «василіянка», «служебниця» та інші. Записи про «невідомий чин» зустрічалися вкрай рідко. В. Куроєдов отримував дані не лише про кількість монахинь у Львівській області, а й про осіб, що були настоятелями цих спільнот. У 1962 році він писав, що 2 групи монахинь ордену св. Вінкентія очолювала настоятелька Поппе Аліція, бельгійка, а 2 групи монахинь василіянок – ігуменя Слободян, та одна група служебниць на чолі з с. Дубик.

Будинки, в яких проживали черниці, після закриття монастирів, були під особливим наглядом органів влади, особливо ті, де жило більше ніж 5 монахинь. У Львові до 20 сестер мешкали монахині ЗСМСВ на вулиці Куйбишева, 12/12 та сестри Служебниці на вулиці Мучній, 43/5. Сестри

Пресвятої Родини, що знаходилась у м. Долина також мали спільноту до 7 осіб. Хроніка історії ЗСНДМ зазначає, що в 1950–1960-х роках викладачі та вчителі львівських шкіл нерідко приводили своїх учнів, для того, щоб показати, де проживають «папські агенти Ватикану», що свідчило про публічне висміювання монахинь і атеїстичну пропаганду [17, с. 59].

Радянська влада застосовувала різноманітні методи контролю над нелегальною УГКЦ, зокрема стосовно монахинь, єпископів та священників. Галузевий архів Служби Безпеки України (СБУ) у Києві містить фонд колишнього КДБ під назвою «Групова агентурна розробка». Матеріали цього фонду висвітлюють форми контролю КДБ над впливовими церковними діячами, такі як вербування осіб для «розробки», суворий контроль за листуванням і використання спеціальних технічних пристроїв, відомих як «літерна техніка», призначених для таємного збору інформації.

Приміром, у справі «Рифи» міститься список осіб, які «розроблялися» у агентурній справі в 1958 році: Й. Сліпий, М. Чарнецький, А. Бойчук та інші. Для «розробки» зазначених осіб було залучено дев'ять агентів з псевдонімами, такими як «Сідоров», «Східний», «Первенцов» тощо. Хоча справжні прізвища та імена агентів в матеріалах не були вказані, зібрана інформація свідчила, що ці особи входили до н отайбільш близького отчення діячів нелегальної Церкви. Здобути довіру представників греко-католицького духовенства та отримати чітку інформацію про становище підпільної Церкви для подальшої передачі в КДБ було основним завданням агентів.

Окрім вже згаданих агентів, до агентурної справи залучалися й інші особи, що виконували вказівки КДБ. В серпні 1953 року Й. Сліпий потрапив під «розробку» КДБ, і за його «справою» працювало аж 18 агентів. У документі за 1958 рік начальник 4 відділу управління КДБ, полковник В. Антонов, зазначив, що Сліпий, перебуваючи в будинку для інвалідів, продовжує підтримувати ворожі позиції стосовно Радянської держави та залишатися відданим Ватикану.

Справа митрополита, який на 1958 рік жив у с. Маклаково (Красноярський край), містила дані про його кореспонденцію та зміст листів, а також інформацію, отриману агентами під час спілкування із ним.

Єпископ М. Чарнецький, який повернувся наприкінці липня 1956 року з заслання до Львова, також піддавався контролю з боку КДБ. Зі справи «Рифи» відомо, що його житло періодично обладнувалося «літерною технікою».

В. Шевченко – начальник управління КДБ у Львівській області, 17 березня 1958 року доповідав заступнику голови КДБ УРСР М. Морозу, що на квартирі Чарнецького було встановлено прослуховування, яке зняли 17 березня. Завдяки цій прослушці органи КДБ фіксували всі розмови в домі єпископа, включаючи таємні сповіді та обговорення нелегальної діяльності з священиками, черницями та мирянами.

Представники КДБ активно розслідували нелегальні богослужіння та місця їх проведення, осіб, які підтримували підпільну УГКЦ. До «Групової агентурної розробки» КДБ потрапила також м. Й. Ісопенко – настоятелька ЧСВВ, яка лише в листопаді 1955 року повернулася із виправних таборів та проживала у м. Станіславі. Одного з агентів, під псевдонімом «Жемчужина», вдалося залучити до «розробки» – це була особа, яка була близька до черниць Василянок. «Жемчужина» по справі «№ 5181 на Ісопенко М. І.» надала інформацію КДБ, про деталі поїздок м. Ісопенко для відвідин сестер у регіонах їхнього проживання, а також копії листів, що приходили на адресу Філевич (ім'я невідоме) зі США. Марія Должицька ЧСВВ, яка раніше жила в монастирі с. Словіта на Львівщині і до війни виїхала до США, від імені Генеральної настоятельки ЧСВВ писала листи до сестер в УРСР. Згідно із таємними записами КДБ, М. Должицька була дуже близькою до керівництва католицької церкви у США. Проте для КДБ вона не була відомою як монахиня, оскільки свої листи вона не підписувала чернечим ім'ям.

Агент «Жемчужина» у січні 1958 року передала КДБ зашифрований лист від М. Должицької, у якому було повідомлено, що Генеральна настоятелька

ЧСВВ м. З. Безушко, отримавши дозвіл папи Пія XII, призначила м. Й. Ісопенко провінційною настоятелькою всіх монастирів ЧСВВ на території Галичини.

26 лютого 1958 року майор Свистун – начальник 4 відділу КДБ у Станіславській області, заніс текст цього листа в справу м. Й. Ісопенко, у якому йшлося про візитацію мами «Зіни» і побажання мами, щоб «Юзя» всім допомагала. Хоча лист був написаний у законспірованій формі (де «мама» – архимандриня, «татко» – папа, «Юзя» – м. Ісопенко, а «вуйко Василій» – о. В. Величковський), представники КДБ змогли його розшифрувати завдяки своїм агентам.

Серед завербованих були навіть священики. Наприклад, м. Й. Ісопенко «розробляли» агенти «Олеша» та «Путніс». Другий повідомив КДБ 7 червня 1957 року про прохання м. Йосифи проводити таємне богослужіння у кожен першу суботу місяця у римо-католицькому костелі у м. Станіслав на честь Матері Божої для сестер Василіянок. Агентом було отримано дозвіл від КДБ проводити ці служби, але так і не вдалося встановити імена священиків УГКЦ, що змушені були співпрацювати з КДБ.

Підтримував листування з черницями Милосердя св. Вінкентія у Львові митрополит Й. Сліпий. Згідно зі справою «Рифи», КДБ часто надсилав своїх агентів до цих монахинь. В. Шевченко – керівник КДБ у Львівській області, у доповідній записці від 27 травня 1955 року повідомив свого начальника в Києві В. Нікітченка про зустріч агента «Макар» з черницями Аліцією Поппе та Меланією Куциною у Львові. Агент монахиням передав великоднє пастирське послання митрополита із ув'язнення, а вони, в свою чергу, передали агенту листи для митрополита, які потрапили до КДБ. Таким чином, шляхом вербування, застрашування, морального та фізичного тиску, а також прослуховування, органи КДБ змогли встановити жорсткий контроль за функціонуванням нелегальної УГКЦ впродовж 1950-х років та всього «катакомбного» періоду.

Додатково, інформацію про справи монахинь УГКЦ надавали також представники РПЦ.

У 1964 році на обліку в уповноваженого з релігії у Львівській області було 204 «колишні уніатські» черниці. Ці відомості представник державних органів отримав із «рапортів отців благочинних». Через тиск КДБ священники РПЦ часто змушені були співпрацювати, передаючи відомості про греко-католицьких монахинь. У «рапортах» за 1964 рік зазначалося, що у м. Львові проживало 54 уніатські монахині. М. Пашковський, який був благочинним повідомляв, що дев'ять з них активно займаються уніатською діяльністю, а 45 – не беруть участі в релігійних справах.

Про діяльність монахинь УГКЦ на території Львівської області в умовах повної заборони, згідно з архівними матеріалами 1964 року, можна дізнатися, що в регіоні проживало 150 колишніх уніатських черниць. З них 23 активно виявляли уніатську, ворожу до Православної церкви діяльність, а 127 були недіяльними. Однак навіть до «недіяльних» черниць представники РПЦ ставилися з настороженістю. Протоієрей М. Пашковський зазначав, що монахині мовчать, але своїм ігноруванням РПЦ демонструють неприязнь до неї.

Контроль радянських органів над діяльністю монахинь здійснювався різними способами: від арештів і заслань до «індивідуальних розмов» із колишніми уніатськими черницями.

Попри послаблення режиму, судові процеси над проявами релігійності серед простих дюдей не припинялися. Наприклад, 29 листопада 1961 року М. Коломацький – уповноважений Ради в справах РПЦ у Тернопільській області зафіксував, що колишня монахиня с. Моніка (Марія) Ребрина організувала заняття для дітей молодшого шкільного віку з підготовки до першої сповіді. За це її притягнули до кримінальної відповідальності. У результаті с. Моніка отримала 3 роки ув'язнення і 5 років заслання, які відбувала в Кижмі (Красноярський край РСФСР).

Звіт М. Радченка – уповноваженого по Тернопільській області, від 12 серпня 1967 року містив інформацію про чисельність черниць та їх діяльність. Згідно з документом, на території області було 112 черниць колишніх

уніатських монастирів, серед яких 78 представляли орден служебниць, 12 – василіан, 9 – студитів, 7 – Пресвятої Родина та 6 – Святого Йосафата. Важливо, що кількість черниць, зафіксована представниками державної влади, часто змінювалася.

Наприклад, 28 липня 1975 року в Тернопільській області на обліку було 82 монахині. Згідно з довідкою В. Старовойта, уповноваженого Ради у справах релігій, ця цифра підтверджує активність черниць в умовах заборони. Далі, 10 жовтня 1981 року, за даними А. Короткого, на обліку залишилося вже 52 монахині.

В Івано-Франківській області ситуація була схожою. 1 жовтня 1968 року уповноважений А. Атаманюк доповів про 220 монахинь, з яких 128 не було виявлено на місці прописки. Причини відсутності варіювалися: дехто виїхав до Львівської області, про інших не було точних даних, а деякі нібито померли. В жовтні 1968 року після перевірки на обліку залишилося 92 монахині, а 20 березня 1977 року їх кількість зросла до 127; на 1 лютого 1981 року на Прикарпатті проживало 97 черниць.

Ці дані свідчать про те, що, навіть попри репресії і контроль, монахині продовжували свою діяльність, підтримуючи нелегальну УГКЦ. Скорочення числа черниць у всіх областях Галичини пояснювалося тим, що велика кількість з них померли, а інші доживали свій вік. У документах державних органів часто зазначався вік черниць. Наприклад, у «Довідці про кількість колишніх уніатських священників і монахинь, покутників в Івано-Франківській області станом на 1 січня 1980 року» уповноважений В. Ліченко зазначав, що з 101 монахині жодна не була молодшою за 40 років, дві – молодші за 50, 16 – молодші за 60, а 84 – старші за 60. Він підкреслював, що більшість черниць були похилого віку і не займалися активною діяльністю. Незважаючи на похилий вік великої кількості монахинь, влада і надалі продовжувала здійснювати репресії проти греко-католицького чернецтва, включаючи вигнання з домівок, висміювання монаших згромаджень у пресі та

примушування до співпраці із каральними органами. КДБ використовувало жорсткі методи, залучаючи сільські та селищні Ради [51, с. 68].

Наприклад, у 1964 році голова сільської ради із села Жовтанці (Кам'янка-Бузький район Львівської області) вигнав черниць Єроніму Луцик та Фільотею Дроздовську з будинку, де вони мешкали після закриття монастиря.

Систематичне переслідування монахинь радянськими органами безпеки супроводжувалося інформаційними кампаніями, спрямованими на дискредитацію чернечого життя в пресі. Наприклад, 26 червня 1960 року в газеті «Львівська правда» опублікували статтю Є. Дмитрієнко під назвою «У тихій обителі», де негативно зобразили діяльність сестер Милосердя св. Вінкентія. У тексті їх звинуватили у співпраці з українськими «буржуазними» націоналістами. Автор зауважив, що частина ченців після війни перейшла до православ'я або покинула монастирі, розпочавши «чесне» життя на благо радянського суспільства, проте «не всі» зробили цей вибір. У статті також розкривалися імена монахинь та їхня діяльність, акцентуючи на їхній «антирадянській» позиції: у монастирських сховках нібито знайшли антирадянські книги, фальшиві паспорти, великі суми грошей, іноземну валюту та жовто-блакитні прапори.

Подібні статті часто з'являлися після обшуків у монастирях та домах, де проживали монахині. Один із таких випадків трапився 13 жовтня 1968 року в Коломиї на вулиці Чкалова (нині – вул. І. Франка), де виявили осередок Згромадження сестер Непорочного Серця Марії Фатімської (НСМФ). За спогадами сестри Надії Голейко, під час молитви до будинку під'їхала машина («чорний ворон»), і в дім увійшли міліціонери разом із кореспондентом обласної газети. Вони склали списки всіх присутніх та зробили фотографії. Невдовзі в жовтневому випуску «Прикарпатської правди» з'явилася стаття з черговими звинуваченнями в антирадянській діяльності згромадження.

Обшуки в помешканнях монахинь, які здійснювали радянські каральні органи, тривали по кілька годин. Сестра Альбіна Курок зі Згромадження св. Йосифа ОПДМ, яка вступила до монастиря в 1966 році та проживала в

районі Збоїща у Львові (нині Шевченківський район), розповідала: «1 березня 1970 року у нашому домі відбувалася перевірка з 8 ранку до 3 дня. Вони перевернули все догори дном, познімали образи й навіть обшукували підвал».

Офіційним приводом для таких перевірок була «перевірка паспортів», яку часто проводили під час великих релігійних свят. Сестра Ольга Трембач із ЗСНДМ, яка вступила до монастиря в 1978 році та жила на вулиці Б. Хмельницького у Львові, згадувала: «Обшуки були регулярними. Ми намагалися бути обережними й не залишати на видноті жодних релігійних речей. Часто такі ревізії влаштовували саме на свята, наприклад, на Святвечір чи Різдво, оголошуючи, що —перевіряють паспорти!».

Ці перевірки використовувалися для придушення «нелегальної діяльності залишків уніатства». Під час обшуків вилучали релігійні предмети та збирали інформацію про підпільне життя черниць і священників. Сестра Любомира Градюк, яка вступила до монастиря у 1929 році й перебувала під постійним наглядом в Івано-Франківській області, згадувала: «КДБ регулярно проводив обшуки за своїм планом. Забирали церковні цінності й богослужбові книги. Сестра Андріяна Леськів після кожної перевірки зверталася до керівників із проханням повернути чаші, фелони та хрести, але такі прохання зазвичай ігнорували».

Один із показових випадків стався в ніч з 18 на 19 грудня 1972 року в Стрию на вулиці Б. Хмельницького, 5. Під час чергової «перевірки паспортів» співробітники КДБ зламали двері та знайшли список із 33 сестер Згромадження Служебниць, які вступили після ліквідації УГКЦ. Сестра Маргарита Трембач, яка приєдналася до згромадження 12 червня 1966 року, розповідала: «На обшук прийшли восьмеро співробітників КДБ. Вони знайшли список, де були вказані монаші імена, а також дати облечин і обітів».

Сестра Мокрина Цебрій, яка вступила до спільноти 1 червня 1959 року і була внесена до знайденого списку, розповідала: «Обшук тривав з восьмої вечора до третьої години ночі. Вони вилучили три мішки книг – українських і

польських. Мене викликали до КДБ 11 разів, щоб з'ясувати інформацію про підпільну діяльність згромадження».

Радянські спецслужби та дільничні міліціонери часто намагалися залучити монахинь до співпраці, аби отримати інформацію про підпільне життя УГКЦ. Сестра Модеста Фірманюк із Жовкви згадувала свій виклик до міліції 25 жовтня 1972 року після смерті отця Макарія Розумійка, ченця Василянського Чину. «Коли помер о. Розумійко, мене викликали в КДБ і запитали, чи піду на похорон. Я відповіла, що піду. Тоді міліціонер сказав: —Йдіть, а потім розкажіть, хто був і що говорили!» [47, с. 204].

Щоб контролювати діяльність чернечих спільнот, обласні уповноважені регулярно проводили «профілактичні розмови» з монахинями. Наприклад, 20 січня 1979 року в місті Долина Івано-Франківської області задокументували такі бесіди з сестрами зі Згромадження Пресвятої Родина. Хоча монахині визнавали свою приналежність до спільноти, вони запевняли представників влади, що не підтримують зв'язків з іншими монахами та підпільними священиками. У 1984 році влада провела 21 подібну «профілактичну розмову» з «колишніми монахинями уніатських монастирів» в Івано-Франківській області.

Радянська влада також пильно стежила за подіями за кордоном, вбачаючи у них загрозу для своєї політики щодо УГКЦ. Зокрема, скликання II Ватиканського Собору (1962–1965) привернуло увагу КДБ, оскільки на той час активізувалася діяльність уніатської церкви. Митрополит Йосип Сліпий, звільнений з радянських концтаборів у 1963 році, брав активну участь у соборі. В одній із довідок заступника начальника управління КДБ при Раді Міністрів УРСР зазначалося: «Матеріали КДБ свідчать, що діяльність уніатів значно пожвавилася під час підготовки та проведення Вселенського собору у Ватикані». У звіті 1964 року уповноважений у справах РПЦ також писав: «Уніати поширюють чутки, що кардинал Сліпий очолив їхню церкву у світі й незабаром повернеться в Радянський Союз, щоб очолити українську церкву».

Попри суворий контроль радянської влади, монахині підтримували зв'язок зі своїми спільнотами за кордоном, головним чином через листування. Листи писалися у конспіративній формі, щоб уникнути викриття, адже їх постійно перевіряли. Інформацію про важливі події передавали завуальовано. Наприклад, сестра Дарія Градюк із ЗССНДМ розповідала, що про обличчя або обіти повідомляли так: «Як маєшся? Маруся заміж вийшла. Було гарне весілля в неї». Сестра Йосафата Химій у листі від 12 вересня 1967 року писала про напруження між священниками двох орденів: «У нас не дуже приємна ситуація, не так між нами, як між вуйками (оо. Василями і оо. Редемптористами). Вони не можуть порозумітися, а ми страждаємо й не знаємо, що робити».

Монахині зазвичай переписувалися через своїх родичів, використовуючи алегорії, щоб уникнути розкриття, і листи надсилалися через треті особи. Окрім спілкування з Генеральними настоятелями в Римі, вони підтримували зв'язок з іншими сестрами, які перебували за кордоном. Проте через жорсткий контроль влади інформація часто надходила із значним запізненням. Наприклад, 4 липня 1957 року сестри Василянки у листі до Марії Должицької в США запитували: «У якому році тета Зіна отримала —опікунство| над родиною?» Це питання стосувалося архимандрини ЧСВВ м. Зиновії Безушко, яка завершила свої обов'язки ще в 1954 році, але про це сестри дізналися лише через кілька років [44, с. 65].

Листи, які надсилали з-за кордону в радянську Україну, також були максимально обережними. Так, у посланні від 7 червня 1975 року архимандриня сестер Василянок зверталася до м. Соломії Чичулі, використовуючи метафори: «Дорога Салю і дорога Родино! У мене є також внучки в інших країнах, з якими ви ще не знайомі. Вони добре ростуть, навчаються, а деякі вже мають свої родини й люблять мене, як це буває з бабунею. Я відвідала їх в Австралії, Аргентині та Бразилії». Через ці листи настоятельки намагалися підтримувати зв'язок із сестрами в Україні, демонструючи солідарність і намагаючись координувати чернече життя за умов переслідувань.

Ще одним важливим джерелом інформації для монахинь і духовенства було радіо. Західні радіостанції, такі як «Радіо Ватикан», «Радіо Свобода» та «Голос Америки», передавали новини про релігійні події та підтримували зв'язок з українськими вірянами. У звіті М. Винниченка від 9 грудня 1969 року зазначалося, що греко-католики регулярно слухали українські передачі «Радіо Ватикан», іноді навіть збираючись у групи в селах. Значна частина ефірного часу була присвячена новинам про діяльність кардинала Йосипа Сліпого, який став символом незламності УГКЦ.

Радянські спецслужби намагалися всіляко перешкоджати слуханню західних радіостанцій, використовуючи радіоперешкоди та залякуючи слухачів. Сестра Порфирія Грень із ЗСНДМ згадувала, що під час викликів до КДБ їй завжди ставили питання: «Чи слухаєш радіо Ватикану?» Коли вона відповідала ствердно, її запитували: «Для чого слухаєш?» Монахинь також часто звинувачували у поширенні неправдивої інформації про життя радянських громадян за кордон [45, с. 45].

В архівах Івано-Франківської області зберігся лист 1981 року до міністра внутрішніх справ УРСР від Єфимової з Тернополя, де вказувалося на підозрюваних у передачі інформації за кордон. У листі йшлося, що «наставниця Фільомена (с. Філомена Юзьків) неодноразово відвідувала Польщу, а туристки з Польщі, Франції, Англії, Італії та США також приїжджали в СРСР». Особливо підозрювали монахинь та василіянок, які мали родичів за кордоном і могли через них передавати повідомлення на Захід.

Вибір Івана Павла II 16 жовтня 1978 року на папський престол викликав особливе занепокоєння радянської влади, адже він був першим папою-слов'янином із Польщі, що могло надихнути українських греко-католиків [1, арк.. 8].

У зв'язку з цим спецслужби посилили контроль над «залишками уніатства». Уповноважений Ради В. Ліченко закликав суворо стежити за колишніми уніатськими священиками та монахинями, а Вільховий відзначав зростання активності уніатів у 1980 році, що пов'язували з новообраним Папою

Попри суворі обмеження, деякі монахині та їхні спільники здійснювали неможливе. 13 жовтня 1982 року лікар-хірург Іван Кучма, який мешкав у Польщі, вивіз останки засновниці ЗСНДМ, с. Йосафати Гордашевської, до Риму. Ідея виникла під час його візиту до Риму в 1979 році, коли сестри попросили допомогти перевезти останки Йосафати. Іван надіслав листа до Л. Брежнєва з проханням перепоховати «тітку Михайлину» (світське ім'я Йосафати) в Польщі, обґрунтовуючи це обіцянкою, яку дав своїй матері. На диво, у грудні 1980 року він отримав дозвіл. Однак приїхати до СРСР він зміг лише восени 1982 року, і попри труднощі у Львові та Червонограді йому вдалося доставити останки спочатку до Польщі, а згодом до Генеральної управи в Римі [26, с. 74].

Перетин кордону для монахинь з української діаспори був складним завданням. Сестра Єремія Підлипчак, яка 24 жовтня 1981 року приєдналася до провінції сестер Служебниць у Польщі, розповідала про те, як їй вдавалося привозити до УРСР книги, хрести, чернечий одяг та інші церковні речі. Незважаючи на кордони та переслідування, монахині з діаспори відчували обов'язок підтримувати своїх сестер в Україні та допомагали їм усіма можливими способами, попри ризик арешту й репресій [50, с. 306].

Протягом десятиліть комуністичний режим у Галичині докладав усіх зусиль, щоб викоринити релігійні переконання населення. Незважаючи на офіційну заборону Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у 1946 році, чернечі спільноти не припинили своєї діяльності. Монахині, хоч і перебували під постійним наглядом органів влади, продовжували підтримувати підпільну структуру Церкви. Від 1966 року їхня діяльність контролювалася Радою в справах релігій при Раді Міністрів СРСР. Представники влади часто викликали монахинь на «профілактичні розмови» або проводили обшуки разом із міліцією та КДБ, намагаючись унеможливити їхню релігійну діяльність.

Греко-католицьке чернецтво постійно стикалося з дискримінацією та масовою антирелігійною пропагандою, яка створювала для них нестерпні умови. Однак міцна віра та налагоджена підпільна структура УГКЦ

забезпечили продовження діяльності навіть у найскладніші часи. Незважаючи на прагнення влади остаточно знищити «залишки уніатства», монаші спільноти продовжували діяти нелегально, хоча й у значно обмеженому форматі.

Радянська влада боролася не лише з підпільними греко-католиками, але й із впливом антирадянської пропаганди із Заходу. Значний вплив на українських вірян мали діяльність кардинала Йосипа Сліпого в еміграції, західні радіостанції та обрання Івана Павла II Вселенським Архієреєм у 1978 році. Перемога папи-слов'янина з Польщі підбадьорила греко-католиків, адже він, як і вони, особисто пережив «безбожний комунізм».

Незворотний процес повернення релігійної свободи та відродження УГКЦ почав набирати обертів під час політичних змін, що прийшли з приходом до влади Михайла Горбачова навесні 1985 року. Лібералізація та демократизація в СРСР створили сприятливі умови для відновлення релігійних спільнот і дозволили УГКЦ повернутися до відкритої діяльності.

3.2. Виживання та таємна діяльність у радянський період

З моменту закриття монастирів, ув'язнення та переслідувань черниці продовжували вести чернече життя в межах можливостей. Період із 1953 по 1989 рік характеризувався кількома важливими подіями у розвитку чернечого життя: поверненням настоятелів і сестер з ув'язнення, відновленням спільнотного жительства богопосвячених осіб, які займалися нелегальною діяльністю серед вірних, а також адаптацією чернецтва до нових умов.

У підпіллі основними рушіями церковного життя стали єпископи, священики, монахині монахи, та миряни, що повернулися з сталінських таборів. Переживши фізичні та моральні тортури, вони знайомилися з новою реальністю Західної України, яка була сповнена страху перед сталінським терором та комуністичною ідеологією. Попри численні труднощі з боку радянського режиму, навколо цих стійких особистостей почався поступовий процес відновлення структури УГКЦ [30, с. 69].

Після заборони УГКЦ у березні 1946 року, греко-католицьке монашество активно чинило опір «рекомендаціям» перейти до російського православ'я. Члени монаших спільнот, які уникнули арештів, оселилися в приватних помешканнях, об'єднавшись у малі громади по 3-4 особи, багато сестер були змушені повернутися до батьків. Ці малі спільноти дотримувалися всіх монаших обов'язків, молилися та виконували обіти – чистоти, убогості і послуху.

Лібералізація радянського режиму під час хрущовської «відлиги» створила нові умови для церковного життя на території України. У другому півріччі 1953 року почали працювати комісії задля реабілітації невинно засуджених. Важливим етапом у десталінізації стало скасування Головного управління виправно-трудова таборів (ГУЛАГу) у 1960 році [60, с. 428].

Із середини 1950-х років розбудова підпільної Церкви на території Галичини відбувалася, головним чином, завдяки владикам Миколаю Чарнецькому та Василю Величковському. В липні 1955 року священник Величковський повернувся до Львова, після десяти років у сталінських таборах. У 1959 році Апостольською столицею його було номіновано єпископом підпільної УГКЦ, проте через тотальне переслідування Церкви у радянській Україні його єпископське рукоположення здійснилось лише в 1963 році, із рук митрополита Йосифа Сліпого, коли той вийшов і ув'язнення в московському готелі [39, с. 202].

Звільнення церковних ієрархів із місць позбавлення волі стало вкрай важливим для підпільної діяльності УГКЦ. Основним завданням єпископів після їх повернення була рукоположення нових священників, організація таємних семінарій, опіка над монашими згромадженнями та координація душпастирської роботи. 21 квітня 1957 року за підтримки владика Миколая Чарнецького в УГКЦ було утворено нове жіноче згромадження.

Отець Петро Більо став засновником спільноти сестер Пресвятої Євхаристії, він об'єднав групу дівчат, що прагнули повністю служити Богу та протистояти атеїстичній ідеології [56, с. 104].

Однак через несприятливі політичні умови і страх перед новими репресіями розвиток богопосвячених спільнот відбувався дуже повільно, і настоятелі тривалий час не приймали до своїх лав нових членів. Відповідно до даних каталогу згромадження сестер СНДМ, з 1947 по 1958 роки ні одна кандидатка не змогла вступити до спільноти [30, с. 69].

Протягом 1944–1956 років настоятелькою згромадження сестер Милосердя св. Вінкентія, с. Єлисаветою Поппе, не було прийнято жодної кандидатки через переслідування відповідних органів.

Сестра Йосафата Шопська – колишня головна настоятелька згромадження сестер священномученика Йосафата, згадувала, що перші 8 кандидаток отримали чернечий одяг лише в 1963 році. Зі згадок с. Констанції Сенюк ЧСВВ відомо, що в першій половині 1960-х років «багато дівчат бажали вступити до монастирів, проте всі настоятелі боялися».

Переслідування монашества з боку радянського режиму та страх перед можливим проникненням агента КДБ у їхні ряди були основними причинами нерішучості настоятелів у чернечих згромадженнях УГКЦ. У радянські часи ця організація мала значні повноваження для боротьби з інакомисленням, включаючи релігійний дисидентство. Настоятелі усвідомлювали, що в умовах суворого контролю з боку державних та партійних органів вони не зможуть надати необхідну монашу формацію тим, хто прагнув чернечого життя. Крім того, за умов масових «сталінських репресій» були дуже несприятливі умови для розвитку монаших згромаджень, навіть на неофіційному рівні.

З кінця 1950-х років, аж після смерті Йосипа Сталіна, у час хрущовської «відлиги», монаші згромадження почали приймати до себе нових членів. Джерелом нових покликань часто ставали християнські родини, які підтверджували свою вірність Церкві та були знайомі священникам чи монахиням ще до приходу радянського режиму.

Наприклад, с. Емелія Федечко із згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ, що вступила до чернечої спільноти в серпні 1967 року, згадувала, що її

покликання до чернечого життя формувалося у християнській сім'ї. Її дідусь був найбільшим вихователем, що приносив їй багато релігійної літератури.

Іноді нелегальні священики УГКЦ на території Галичини, яких, за нашими підрахунками, налічувалося близько 100 (зокрема, у Тернопільській області в 1972 році було 32 нелегальних священників), дивлячись на християнські чесноти дівчат, заохочували обирати чернече життя. Для греко-католиків, що діяли у підпіллі легальними центрами релігійного життя залишалися малочисленні римо-католицькі костели, які радянська влада не закривала через побоювання міжнародного резонансу [55, с. 42]. Згідно з даними історика Я. Стоцького, у Тернопільській області, у 1966 році на регулярній основі проводилися богослужіння в 3 римо-католицьких костелах: у містах Кременець, Борщів та селі Галушинці Підволочиського району [71, с. 317].

Львівський катедральний собор Успіння Пресвятої Діви Марії РКЦ мав найбільше значення серед римо-католицьких костелів, який діяв постійно. У радянські часи цей храм залишався одним з небагатьох, які можна було відвідувати легально, тому сюди приходили не лише римо-католики, але й віруючі із інших конфесій. Регулярно тут проводилися зустрічі таємних греко-католицьких священиків із мирянами. С. Альбіна Курок із згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ вказувала, що дізналася про існування потаємних монастирів від о. Євстахія Смаля ЧНІ у римо-католицькій катедрі Львова. Священник прямо сказав сестрі, що монастирів немає лише для тих, хто не хоче, а для інших – тих, хто хоче, вони існують.

Знайомство із чернечим життям часто відбувалося й іншим шляхом. С. Юліта Похудай із Студійського Уставу побачила монахинь вперше у 1968 році коли здійснювала туристичну поїздку до сусідньої Польщі. Комуністична влада не наважувався закрити РКЦ в Польщі, яка, хоч і змушена була йти на компроміси з владою, залишалася традиційно впливовою в суспільстві. С. Юліта згадувала, що там вона бачила сестер, що служили Господу Богу і вона

також також вирішила стати монахинєю, але не знала як це зробити в своїй країні.

Повернувшись додому, с. Юліта почала активно цікавитися монашим життям, і в 1969 році її пошуки привели до монастиря сестер Студиток у м. Скалат (Тернопільська область).

Першим етапом у богопосвяченому житті була кандидатура, яка слугувала підготовкою до чернечого життя. Через складні умови функціонування монастирів практика прийому кандидатів варіювалася. У Згромадження сестер св. Йосифа-ОПДМ кандидати приймалися на основі їх усної заяви. Сестра Ореста Хом згадувала, що у каплиці, перед Найсвятішими Тайнами та сестрою настоятелькою вона зачитувала формулу про свою згоду стати кандидаткою згромадження та дотримуватися обітів послуху, чистоти та убогості згідно з установленими правилами.

У часи нелегального функціонування УГКЦ не було практики написання офіційних заяв через ризик обшуків, і настоятелі не хотіли наражати майбутніх черниць на небезпеку. Якщо ж все ж писалися заяви з особистими даними, то їх зазвичай переписували настоятелі, а самі заяви одразу знищували.

Сестра Порфирія Грень згадувала, що якщо дівчина і писала заяву, то в ній вказувалися особисті дані, які вчителька мала занотувати, а саму заяву спалювали.

Багато родичів навіть не знали, що хтось із дівчат з їхньої родини вступив до монастиря української греко-католицької церкви. Іноді навіть сестри не підозрювали, що нова побожна дівчина, яка приходила до них, вже була кандидаткою або ж новичкою – особою, яка готується до чернечого стану. Це підтверджують спогади сестер. Наприклад, с. Любов Старжинська, яка вступила в монастир у січні 1978 року, зазначала, що про те, що вона стала монахинєю, знала тільки її мама. Деякі родичі здогадувалися, а інші вважали, що вона пішла в секту.

Після проходження кандидатури, яка тривала від півроку до року, відбувався обряд облечин. Зазвичай цей обряд проводили в неділю або на

святкові дні. С. Надія Пасічник ЗСМСВ вказувала, що перед облечинами в 1977 році вона проходила вісім днів реколекцій (духовних вправ). Обряд облечин залишався незмінним, як і раніше: традиційно дівчата одягали білу сукню, а у згромадженні сестер Службниць – блакитну. Це підтверджує свідчення с. Марти Козак ЗССНДМ, яка розповіла, що 2 серпня 1981 року, перед Службою Божою, вона була у голубенькій суконці з вінком, а потім одягнула габіт та старий одяг, який носили сестри до 1946 року. Після Літургії їй довелося зняти його і йти на роботу.

Обряд облечин проходив у таємниці, зазвичай в будинку, в якому проживали сестри. Часто навіть Генеральна настоятелька та близькі родичі не були присутніми, щоб уникнути підозр із боку влади. У радянські часи облечини були чи не тим єдиним днем, коли дівчина, що обрала чернече життя, могла носити чернечий одяг. С. Маркіяна Гошовська ЗСПР говорила, що габіти вони бачили лише один раз, коли їх облекали у 1981 році, і після цього не мали жодної можливості їх побачити.

Облечини ознаменували початок новіціату (періоду підготовки до чернечого стану), але проходили без новіціатського дому та вимог, без регулярних зустрічей із сестрою магістрою (це вчителька монашого життя) і іншими новичками. Під час новіціату потрібно було вивчати статут, історію чину чи згромадження та основи релігійного функціонування спільноти. Оскільки новіціатських домів не існувало, молоді черниці жили поруч із досвідченими сестрами, які приймали їх як нібито «квартиранток» для уникнення проблем з владою. Монахині також навчалися або працювали незважаючи на монастирські обов'язки.

Вишкіл монахинь, які розпочали нелегальне чернече життя, відбувався по-різному залежно від спільноти. В згромадженні сестер Службниць діяли кілька формаційних будинків для різних територій, таких як Івано-Франківщина та Львівщина, де працювали свої вихователі. Сестра Ольга Трембач ЗССНДМ згадувала про свій новіціат, що зустрічі відбувалися щонеділі та в святкові дні. Її вчителькою у ідпіллі була с. Онуфрія Маїк. Сестри

приходили до неї так, щоб ніхто не помітив. Збиралося від 10 до 15 молодих монахинь, які разом молилися і слухали науки, які вона їй давала [52].

Сестри Василіянки також забезпечували, щоб новички проживали із старшими сестрами, від яких вчилися молитвам, а також здобували освіту або працювали. Новичка під опікою місцевої настоятельки мала духовну наставницю, яка навчала її своїм прикладом [73, с. 166].

Кожна чернеча спільнота мала якісь свої специфічні підходи до навчання молодих сестер. Наприклад, у ЗСПР о. Макарій Грень ЧСВВ відповідав за виховання молодих сестер протягом усього періоду підпілля. У нелегальних умовах першою магістрою стала с. Симеона Акерман у 1977 році. Зі спогадів сестер, що входили до згромадження Пресвятої Родини відомо, що молитовний день для новичок був подібний до розпорядку, який існував на новіціятах до Другої світової війни. У духовному вихованні важливу роль мали спільні зустрічі сестер із магістрою у м. Львів. На таких таємних зібраннях сестри не лише молилися, але й читали конституції згромадження, які зберігалися у с. С. Акерман.

С. Маркіяна Гошовська зазначала, що конституції с. Симеона не позичали та не дозволяли їх переписувати, адже вони свідчили про належність до певної спільноти і могли стати причиною викриття.

Сестри згромадження Милосердя св. Вінкентія, після того як закрили їх монастирі, були змушені кардинально змінити підходи до виховання молодих сестер. До 1946 року новіціят проходив у Бельгії, де розташовувалася Генеральна управа. У 1970-х роках новіціят було знову організовано, коли, недивлячись на переслідування, почали приймати молодих дівчат. У 1972 році магістрою новіціяту призначили с. Іларіону Козар, яка жила у Львові по вул. Алелюхіна, 21 (тепер вул. Мацієвича).

Молоді жінки, які вступали на новіціят, проживали разом із сестрами. С. Надія Пасічник ЗСМСВ так згадувала про своє життя та інших сестер під час новіціяту і вказувала, що вставали о п'ятій годині на ранкові молитви. Спочатку молилися вервицю, потім Утреню, а потім йшли до костелу на Службу Божу.

Опісля Літургії йшли на роботу о дев'ятій і працювали до шостої. Повернувшись, молилася вечірню та виконували домашні обов'язки.

Сестри зі згромадження священномученика Йосафата, що мешкали у Львові, регулярно відвідували уроки з основ релігійного життя, які проводив магістр о. Матей Шепітка ЧСВВ у передмісті Брюховичі. Монашки приходили групами по троє, щоб вивчати основи монашого життя. Сестер Студиток навчала досвідчена ігуменя – мати Йосифа Вітер, до якої молоді сестри часто приїжджали в неділі та вихідні до Скалата на Тернопільщині.

Не лише під час новіціату відбувалося формування нових членів монаших спільнот, а й після складання перших та довічних обітів. Чернеча формація надалі включала періодичні зустрічі із старшими монахинями, які допомагали молодим сестрам інтегруватися у релігійне та спільнотове життя в умовах неофіційного існування УГКЦ [52].

Згромадження сестер св. Йосифа – ОПДМ, що були найважливішими духовними центрами розташовувалися у Львові, зокрема у районі Мадери (це сучасний Шевченківський район) на вул. Абхазька, 4, та в районі Знесіння (це сучасний Личаківський район) на вул. Тютюнників, 19. Львів традиційно слугував основним місцем для зустрічей монахинь різних спільнот української греко-католицької церкви. Наприклад, сестри згромадження Пресвятої Родини щомісяця збиралися для спільної молитви на вул. Ялівець, 15 (це сучасний Личаківський район). Згромадження сестер Милосердя св. Вінкентія мало свій центр у будинку по вул. Куйбишева, 12 (це тепер вул. І. Огієнка), де жила провінційна настоятелька з іншими монахинями.

Крім Львова, підпільні монаші спільноти УГКЦ існували й в інших регіонах. Для сестер Мироносиць саме таким центром став будинок на вул. Індустріальній, 8 на околиці м. Івано-Франківська. Щодо сестер Студійського Уставу, то їх підпільний монастир розташовувався в містечку Скалат (Тернопільська обл.), по вул. Горького, 17 (тепер вул. Олени Вітер), де жила ігуменя мати Йосифа Вітер.

За радянських часів сестри не мали можливостей для глибшого інтелектуального навчання чи отримання богословської освіти, оскільки всі теократичні навчальні заклади були закриті, а виїзд на навчання за кордон був практично неможливий. Єдиним джерелом знань для монахинь слугували книги. Проте кількість доступної релігійної літератури була обмеженою: це були Святе Письмо, правила св. Василя Великого, конституції згромадження, «Життя святих», «Будь досконалим», «Наслідування Христа». Зазвичай сестри користувалися польськомовною літературою, що була передрукована чи перефотографована, яку ще не змогли вилучити органи КДБ під час перевірок. Книги, які вдалось зберегти, монахині ховали у своїх оселях: у шафах, на горищах або в підвалах. С. Тетяна Войтович ЗСПР вказувала, що будь-яку релігійну літературу ховувала, закопуючи її на власному городі. За умов постійних обшуків та контролю основою чернечого життя були дні духовних вправ, що мали назву реколекції, які організовували настоятельки. Кожне згромадження мало свої місця для таких нелегальних зустрічей. Реколекції тривали від 2 до 8 днів і проводилися раз на рік, зазвичай у дні державних свят, коли пильність правоохоронців була меншою, наприклад, 1 та 2 травня (День міжнародної солідарності трудящих), 7 та 8 листопада (День Великої Жовтневої соціалістичної революції) та 1 січня.

У сестричества Службниць реколекції відбувалися в будинках монахинь в Івано-Франківську, Львові, с. Зимна Вода на околиці Львова, а також у містечку Глиняни (Золочівський район). С. Марта Козак – ЗССНДМ згадувала, що владикою Софроном Дмитерком проводилися реколекції у Глинянах, і їх збиралося до 20 сестер та підтверджувала, що такі зібрання проходили у дні державних свят: 1–2 травня або на Новий рік.

Реколекції у спільноті сестер Василянок вели не лише священники, а й самі сестри, такі як м. Юлія Зелена та м. Соломія Чичула. Дні духовної віднови, як правило, проходили в будинках, де жили сестри у Львові та околицях с. Зимна Вода. Сестри Василянки, зазвичай, збиралися вдень, а вночі, щоб уникнути перевірок, поверталися додому.

Мати Йосифа Вітер у спільноті сестер Студиток реколекції проводила сама. На яких збиралося 40-50 сестер. У ці дні сестри не виходили з дому, спали на горищі та підлозі. Щодня священник проводив чотири науки, були читання, Молебень, Хресна Дорога, Служба Божа та вечірні молитви. Також вводилося строге мовчання, яке тривало 8 днів [64, с. 66-69].

У «катакомбний» період чернечі спільноти стикалися з новими викликами, які стосувалися не лише зовнішніх умов під тоталітарною владою, але й внутрішньої організації монастирів. Наприклад, сестри ЧСВВ у 1951 році централізували свою спільноту, об'єднавши монастирі під єдиною Генеральною управою, яку очолювала архимандринея, що жила в Римі. До цього часу монастирі сестер Василянок на території України були автономними і підпорядковувалися місцевим єпископам, тоді як централізація ЧСВВ за кордоном відбулася раніше, в 1951 році.

В радянській Україні об'єднання монастирів ЧСВВ тривало кілька років. Довгий час, до 1973 року, провінцією керували 2 настоятельки. С. Теофіла Рудка – ЧСВВ, що ще за життя о. Величковського надішла вістка з Риму, де вказувалось, що мати Марта (м. Марта Юрчук) та мати Йосифа Ісопенко мають бути провінційними настоятельками. З 1974 року протоігуменю ЧСВВ обіймала м. Ірина Янович до своєї смерті в 1982 році. Під її керівництвом, у 1975 році, провінція сестер Василянок в радянській Україні отримала назву Пресвятої Трійці, коли м. Ю. Зелена разом із м. І. Янович та м. Севастіяною Шафранською відвідали Польщу та зустрілися із архимандринею м. Емелією Прокопик. Вони обговорили, під час цієї зустрічі, різні питання монашого життя та вибрали назву для провінції в Україні [20, с. 110].

У 1982 році в спільноті Василянок відбулася наступна капітула. До Львова з цієї нагоди приїхала архимандриня м. Емелія Прокопик разом із с. Матеєю Гладик із Риму в складі групи туристів з Нью-Йорка. У своїх спогадах м. Емелія зазначала, що вони провели у Львові шість днів, мешкаючи в готелі «Інтурист», де зустрічалися зі своїми сівсестрами і передавали інформацію про стан монастирів Василянок за кордоном. Того ж року новою провінційною

настоятелькою ЧСВВ було обрано м. Василюю Николайчук, яка виконувала свої обов'язки до 1988 року.

Сестри Василянки протягом усієї заборони чернечого життя підтримували зв'язок із архимандринею, що перебувала за кордоном, переважно через листування. Крім того, вони організовували туристичні подорожі до Польщі, Чехословаччини, Югославії і інших соціалістичних країн, де отримати візи було легше, ніж до капіталістичних. Проте навіть для поїздок до соціалістичних країн потрібні були спеціальні дозволи, що ускладнювало процес. Під час своїх відвідин сестер з-за кордону відбувалися таємні зустрічі з черницями в Україні. Представники Генеральної управи зазвичай приїжджали до радянської України у період проведення капітул.

У нелегальних умовах остання капітула сестер Василянок відбулася в 1988 році. 15 травня цього року до УРСР з туристичною групою приїхала м. Дія Стасюк, заступниця архимандрині, яка призначила м. Олександрю Горошко на посаду протоігумені. Влітку того ж року, на території Хорватії, новообрана протоігуменя зустрілася з архимандринею м. Христофорою Малковською, тодішньої Югославії [72, с. 300].

На території Західної України, ще одніч монашим згромадженням, яке мало своє центральне керівництво за межами радянського союзу, було згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії. 27 липня 1932 року відбулася централізація їхніх монастирів, до ліквідації УГКЦ у 1946 році, коли Галичина входила до складу Другої Речі Посполитої. Центральний осідок сестер був офіційно відкритий 17 червня 1947 року, вже після заборони Церкви, коли було видано декрет про перенесення Генеральної курії з території Галичини до Риму.

З 1945 до 1967 року провінційною настоятелькою ЗССНДМ була с. Андрея Дубик, що проживала у Трускавці, куди з'їжджалися сестри для обговорення важливих питань. Протягом усіх років переслідувань сестер Службниць зв'язок із Генеральною настоятелькою вдавалося підтримувати, хоча вона постійно перебувала у Римі і мала дозвіл затверджувати

провінційний уряд. У «катакомбних» умовах їм вдалося таємно провести 6 виборчих капітул (1967, 1972, 1977, 1982, 1987, 1988 роки), завданням яких було обрати нову провінційну настоятельку та раду з чотирьох дорадниць.

Зв'язок із сестрами, що перебували за кордоном здійснювався різними шляхами. Наприклад, у 1967 році с. Йосафата Іващук відвідала Чехословаччину, де зустрілася із генеральною настоятелькою с. Єронімою Химій. Під час чергової капітули у 1972 році, с. Пімена Яцишин таємно приїхала з Риму і у костелі Успіння Матері Божої у м. Львові оголосила новий склад провінційної ради, підтвердивши обрання с. Йосафати Іващук на другий термін. З 4 по 12 червня 1977 року до радянської України приїхали с. Домініка Славута та генеральна настоятелька с. Марія Корчагін. Під час їхнього візиту відбулася капітула, на якій обрали нову провінційну настоятельку, це була с. Філомена Юзьків.

Специфічною рисою маленьких монаших спільнот, таких як згромадження сестер Фатімської Богородиці, сестер Мирносиць та священномученика Йосафата, що налічували не більше 50 осіб і були локально розташовані у західних областях УРСР, стало рідке проведення виборчих капітул. Для затвердження нової настоятельки необхідно було благословення єпископа, відповідального за цю спільноту. Наприклад, у ЗСМ під час підпілля відбулися лише 3 виборчі капітули (1964, 1986, 1989 роки), а понад 20 років (з 1964 року) Генеральною настоятелькою була с. Антонія Івашків. У 1986 році на капітулі новою настоятелькою стала с. Єлена Цар.

Довгий час у згромадженні сестер Студійського Уставу служила м. Йосифа Вітер, яка очолювала громаду з 1930 року, коли Галичина входила до складу міжвоєнної Польщі. Після встановлення радянського режиму 11 червня 1940 року м. Йосифу було заарештовано і провела вона рік у в'язниці, а 12 квітня 1945 року, коли вже завершувалась німецько-радянська війна, її вдруге заарештували. Повернувшись із сталінських таборів у 1954 році, вона керувала спільнотою сестер Студиток до листопада 1988 року. Таким чином, її служіння настоятелькою тривало більш як півстоліття.

Монахині східної гілки Милосердя св. Вінкентія контактували з Головною управою, що знаходилася в Бельгії. Історією згромадження зафіксовано у 1967 році перший візит Головної настоятельки із Бельгії до радянської України. Сестра Марія Гаєн та священник Гаєненс (ім'я не було відоме) відвідали Львів після тридцятирічної перерви. У вересні 1969 року Головна настоятелька удруге приїхала до сестер. Ці відвідини вищих настоятелів свідчили про допомогу та підтримку сестрам у складні часи урядових заборон і переслідувань. Головна настоятелька прагнула забезпечити, щоб спільнота, змушена діяти нелегально, залишалася в єдності із усіма монахинями Милосердя св. Вінкентія у західному світі. Історичні факти також зазначають, що під час другого візиту до Львова в 1969 році нею були внесені «певні зміни у правила згромадження відповідно до постанов II Ватиканського Собору (1962–1965pp.).

Для чернечих спільнот похорони були важливою подією в умовах релігійних переслідувань. На початку сталінського режиму своїх сестер монахині остерігалися хоронити у чернечій одежі. Наприклад, коли померла с. Віталія Анна Мікусь у м. Жовкві на початку 1950-х років, то її поховали в цивільному, а чернечу одежу поклали до домовини лише під кінець, оскільки будинок був зайнятий військовими». З початком хрущовської «відлиги» черниці почали хоронити сестер у монаших рясах, і настоятельки дбали про те, аби похорон, хоча і таємно, проводив греко-католицький священник. На похоронах зазвичай присутніми були працівники КДБ, які стежили за ситуацією, хто з священників проводить обряд і хто присутній. З метою безпеки, похоронні обряди завершувалися священником на цвинтарі, коли люди розходилися. Похорон кожної сестри був можливістю для чернечої спільноти зібратися разом та зустрітися з вищими настоятелями.

Богосвячені особи надавали велике значення дотриманню монашого уставу, щоб зберегти чернецтво та всю УГКЦ. У період офіційної ліквідації УГКЦ монахині активно займалися різними аспектами церковного життя, охоплюючи ієрархію, священство та мирян. В перші роки після заборони

Церкви сестри підтримували зв'язок із ув'язненими священниками та єпископами зазвичай через листування. Наприклад, монахині Милосердя св. Вінкентія до 18 років (з 1945 до 1963 року) листувалися із митрополитом Йосифом Сліпим. Листування координувала с. Євфимія Куциня з ЗСМСВ, яка передавала важливі відомості для вірних та духовенства, включаючи пастирські послання і інформацію про діяльність священників. Сестри надсилали митрополиту пакунки із продуктами, ліками, одягом та церковними речами. Черниці згромадження св. Йосифа-ОПДМ також підтримували священників, зокрема єпископа Филимона Курчабу з 1985 року. З 1962 року до відновлення УГКЦ у 1989 році с. Андрея Шельвіка допомагала о. Ф. Курчабі, який проживав у Львові. Монахині Милосердя св. Вінкентія також допомагали Володимиру Стернюку у єпископському служінні, який був місцеблюстителем митрополичого престолу з 1972 до 1991 року. С. Любов Оркуш зазначала, що за дорученням настоятельки часто провідвідувала владика Стернюка з 1975 року, який також проживав у Львові [52].

Сестри всіх спільнот співпрацювали із нелегальними священниками УГКЦ. Вони виконували роль посередників між мирянами та священниками, виїжджаючи на місця, де проводилися Божественні Літургії. Монахині привозили церковний посуд та ризи, прибирали престіл, прали рушнички, які використовували для святого Причастя, дітей навчали основ християнства та пекли просфори. С. Марта Козак із ЗСНДМ згадувала, що її апостолят заключався у допомозі священникові. Коли вона приходила із праці і знаходила записку з намальованими валізкою та квадратиками, то вже знала, що потрібно було принести агнця і частиці на вказану адресу [51, с. 61].

Сестри також продовжували катехизацію, збираючи невеликі групи дітей для навчання в приватних будинках. Навчати молодих людей релігійності в умовах агресивної атеїстичної пропаганди було надзвичайно важко. Молодь мала зберегти основи духовності та передати їх прийдешнім поколінням, інакше церковна спільнота ризикувала зникнути. Сестри наражали себе на

велику небезпеку, навчаючи дітей християнської віри, тому виконували цю місію обережно [52].

Зазвичай монахині навчали релігії дітей із сімей греко-католиків, які теж таємно підтримували заборонену УГКЦ.

Визначити, скільки молодих людей навчалися релігії з підтримкою греко-католицьких сестер у «катакомбний» період УГКЦ, доволі складно, оскільки це відбувалося в умовах значної конспірації. На нашу думку, такі випадки не були частими та масовими, особливо в тих містах, де владний контроль був більш жорстким. Основи християнства здебільшого викладалися в сільських громадах підпільних греко-католиків.

Таким чином, після ліквідації УГКЦ та заборони релігійної діяльності монаші згромадження продовжували існувати. Уряду не вдалося досягти бажаних результатів через погрози, арешти, обшуки, ув'язнення і заслання до концтаборів. Хоча чернечі спільноти зазнали значного скорочення через арешти своїх членів, вони змогли адаптуватися до нових умов, перейшовши до нелегального існування.

З весни 1946 року і до смерті Йосипа Сталіна, після кількох років перерви, у березні 1953 року – богопосвячені особи змогли таємно відновити монаше життя в часи хрущовської «відлиги». Відновлення згромаджень ініційовано було вищою церковною ієрархією, зокрема єпископи В. Величковський, М. Чарнецький та інші священники, які, повернувшись з концтаборів, почали активну діяльність щодо відродження церковних структур УГКЦ. Не беручи до уваги постійну загрозу арештів, чернечі спільноти із II половини 1950-х років приймали до своїх лав нових членів, що сприяло розвитку монашого життя, хоча й в значно обмеженому вигляді.

Настоятелі УГКЦ, враховуючи зовнішньополітичні умови, шукали нові методи формації богопосвячених осіб: організовували дні духовної віднови, спільні зустрічі та реколекції. Члени монаших згромаджень працювали на світських посадах, але продовжували дотримуватися чернечого уставу і монаших обітів (убожества, послуху та чистоти) в тій мірі наскільки це було

можливим. Більші монаші згромадження, такі як ЗСНДМ та ЧСВВ, отримували часто допомогу з-за кордону, через періодичні, хоча й нечасті, відвідини вищих настоятелів, які прагнули підтримати своїх членів морально та матеріально.

Відповідальність та релігійна свідомість богопосвячених осіб сприяли збереженню не лише чернецтва, а й усієї УГКЦ. Протягом довгого періоду підпільного існування монахині, по суті, виконували роль посередників між мирянами та священниками в релігійному житті забороненої Церкви. За умов партійно-тоталітарного режиму чернецтво зіштовхнулося з серйозними перешкодами в соціальному та інтелектуальному розвитку. Настоятелі постійно навчали молодих сестер, спираючись на власний релігійний досвід, фактично не маючи доступу до ресурсів Церкви у демократичному Західному світі. Згромадження сестер намагалися зберігати чернечий спосіб життя в тих рамках, що були можливі. Коли на зламі 1980–1990-х рр. виникли умови для відновлення згромаджень богопосвяченого життя, то пов'язане із горбачовською «перебудовою», демократизацією суспільства та розпадом СРСР, монашество відновило свою легальну діяльність [51, с. 72].

Отже, період із 1953 року до початку 1980-х років для жіночих монаших спільнот, як і для всієї УГКЦ, був часом важких випробувань та нових викликів. Радянський режим, після проведення псевдособору 1946 року, не зупинила переслідування тих греко-католиків, які змушені були перейти до нелегальної діяльності. Державні органи мали ключове завдання щоб знищити релігійні переконання людей та створити атеїстичне суспільство на основі марксистсько-ленінської ідеології.

Жорсткий контроль з боку КДБ охоплював усі аспекти життя греко-католицьких монаших згромаджень: проживання, працю, навчання, листування тощо. У сталінський період влада застосовувала різні методи переслідування сестер, включаючи заслання, ув'язнення та «індивідуальні розмови». Проте, незважаючи на ці переслідування, жіночі монаші спільноти не самоліквідувалися, а й надалі продовжували дотримуватися чернечого уставу.

Це зумовлено як глибокими переконаннями богопосвячених осіб, так і налагодженою діяльністю підпільної Церкви.

Розвитку нелегального чернечого життя в радянській Україні сприяла єдність всієї УГКЦ. Церква в демократичному світі активно підтримувала переслідувану Церкву, а члени чернечих згромаджень із української діаспори допомагали своїм сестрам у радянській Україні через листування, періодичні візити та матеріальну підтримку. Зовнішні та внутрішні фактори консолідували представників заборонених монаших згромаджень УГКЦ, надаючи їм стійкості у своїх переконаннях, незважаючи на те, що були вкрай несприятливі умови для їх існування.

РОЗДІЛ 4. ВІДРОДЖЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ МОНАШИХ ЗГРОМАДЖЕНЬ ПІСЛЯ ЛІКВІДАЦІЇ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ

4.1. Відродження монаших згромаджень у кінці 80-х років

Із приходом в березні 1985 року до влади М. Горбачова – останнього Генерального секретаря ЦК КПРС в СРСР відбулися значні зміни. Спочатку він не планував змінювати політику своїх попередників на рахунок релігії, проте з 1987 року, напередодні святкування І тисячоліття хрещення Русі-України, почав акцентувати на позитивному впливі християнства на формування державності Київської Русі.

У період горбачовської «перебудови» в УРСР відбувалися суперечливі процеси. Комуністична партія України (КПУ) з одного боку, підтримувала рішення, прийняті на рівні ЦК КПРС, а з іншого – активно перешкоджала демократизації в республіці. Незважаючи на офіційно проголошену «перебудову», в II половині 1980-х років Україна контролювалася старою номенклатурою на чолі із першим секретарем КПУ – В. Щербицьким, яка намагалася дистанціюватися від суспільних змін і зберегти владу у всіх сферах життя.

Проте під тиском суспільства та зростання активності громадських сил в УРСР, а також поширенням «мітингової демократії» почали формуватися громадські об'єднання, які під керівництвом колишніх дисидентів набували політичного характеру. Одночасно відроджувалися духовні та культурні традиції українців, важливе місце серед яких займало церковне життя. У УРСР опозиційний рух значною мірою сформувався в попередні десятиліття. Саме суперечливе, бурхливе, динамічне «хрущовське» десятиріччя стало каталізатором процесу в оновленні суспільної свідомості. Такий імпульс виявився настільки потужним, що у 60-х та 70-х роках у радянському суспільстві з'явилося дисидентство – нова форма духовної опозиції [48, с. 85].

На середину 1980-х дисидентський рух утворювався із трьох основних напрямів: правозахисного (демократичного), представленого Українською

Гельсінкською групою; релігійного, який боровся за відновлення автокефальної православної а трєко-католицької церков; та національно орієнтованого, що захищав свободи і права всіх народів. Ці течії в кінці 80-х і на початку 90-х рр. стали основою для розвитку УНВР – українського національно-визвольного руху.

У середині 1980-х релігійне дисидентство, представлене особами як І. Гель і Й. Тереля, активізувало свою діяльність за свободу УГКЦ. Певним поштовхом до утвердження і боротьби за релігійну свободу було відродження традиційної релігійності українського народу, що стало відповіддю на десятилітні обмеження свободи совісті. Б. Боцюрків вважає, що цьому ренесансу сприяли «пом'якшення позицій держави в релігійній сфері, загострення соціальних проблем, втрата старих ідеологічних орієнтирів та пошук нових духовних цінностей» [20, с. 202].

На зламі 80-х та 90-х рр. активізація церковно-релігійного життя призвела до значного зростання рівня релігійності в українському суспільстві. Якщо в 70-х рр. соціологічні дослідження показували рівень релігійності на рівні 15–20%, то на початку 90-х рр. 55–60% опитаних почали ідентифікувати себе як віруючих.

В період 1988–1989 рр. активізувався рух за легалізацію УГКЦ. Одною із основних причин цього стало обрання главою Католицької Церкви Івана-Павла II в 1978 році. 9 вересня 1982 року було створено громадський комітет під назвою «Ініціативна група для захисту прав віруючих», згодом перейменований на Комітет захисту Української католицької церкви, а ще пізніше – на Комітет захисту Української греко-католицької церкви. Комітет очолив активіст Й.Тереля, а його секретарем став о. Г.Будзінський. Коли Й.Терелю було заарештовано в грудні 1982 року керівництво перейняв В.Кобрин. У жовтні 1987 року, після звільнення, Й.Тереля виїхав на Захід, передавши комітет колишньому політв'язню та дисиденту І.Гелю.

Протягом 1987 року радянський режим був змушений звільнити приблизно 300 з 350 українських політв'язнів. Ці люди, скориставшись

умовами демократизації та гласності, активно включилися у боротьбу проти партійно-тоталітарної системи. Це сталося через прагнення нового керівництва СРСР, яке зіткнулося із значними економічними проблемами та відчувало потребу в реформах, продемонструвати демократичний імідж у світі. Лідери Української Гельсінкської групи, а також Ініціативного комітету за звільнення в'язнів сумління, такі як В.Чорновіл, Л.Лук'яненко, М.Горинь, І.Гель і С.Хмара, активно підтримували легалізацію УГКЦ [23, с. 352].

Отже, суспільно-політичний рух у західній Україні наприкінці 1980-х років став потужним чинником загальноукраїнського національного відродження.

Відновлення функціонування українських національно орієнтованих церков стало безпосереднім свідченням єдності процесів релігійного та етнонаціонального відродження. У II половині 1980-х рр у радянській Україні помітно активізувалося релігійне відродження, що виявилось у реальній демократизації релігійно-церковного життя. Віряни все більше позбувалися страху перед відкритим вираженням своїх релігійних поглядів, зміною віросповідання, прийняттям духовного або чернечого сану, а також участю в богослужіннях і релігійних обрядах.

У 1987 році Комітет захисту УГКЦ очолив І.Гель, який розпочав його реорганізацію. Для стимулювання суспільно-політичного руху задля відродження Церкви в 1988 році почав виходити журнал «Християнський голос». У зв'язку із перебудовою комітету рух, що мав на меті легалізацію забороненої УГКЦ вийшов на новий, якісний рівень і набув значного суспільного масштабу. Основними інструментами боротьби греко-католиків за легалізацію Церкви на початковому етапі були масові богослужіння, мітинги та звернення відомих діячів церкви до союзного та республіканського керівництва. Комітет також почав надавати західним ЗМІ аудіо- і відеодокази існування Церкви у підпіллі та свідчення про репресивні заходи з боку радянського режиму.

Мобілізувати населення через традиційний спосіб захисту своїх прав, було основним завданням комітету, – збір підписів під заявами задля підтримки офіційного визнання УГКЦ. Ці підписи до міжнародних організацій та вищих органів СРСР офіційно передав І.Гель. У 1988–1989 роках на території Галичини було зібрано приблизно 120 тисяч підписів із вимогою щодо легалізації УГКЦ [27, с. 122].

Вихід із підпілля УГКЦ у 1980-х роках був тісно пов'язаний із монашеством. Чернецтво залишалося важливою складовою цієї Церкви протягом усієї заборони її діяльності під радянською владою. Понад 40 років (починаючи з 1946 року) тривав рух за легалізацію УГКЦ, коли на неканонічному «Львівському псевдособорі» офіційно було припинено її існування. Усі греко-католицькі єпископи, очолювані митрополитом Й.Сліпим, були заарештовані та отримали різні терміни перебування за ґратами. Протягом цього часу інституції УГКЦ демонстрували стійкість, при тому, що завжди було негативне ставлення радянського режиму до релігії та активну пропаганду атеїзму. Влада використовувала різні методи для викорінення релігійних переконань, закриваючи храми УГКЦ та перетворюючи їх на господарські об'єкти, будучи впевненою в незворотності процесу із самоліквідації «залишків уніатства».

Оприлюднення 4 серпня 1987 року заяви групи вірних та священників під керівництвом вл. П.Василика, адресованої Папі Римському та Генеральному секретарю ЦК КПРС М.Горбачову, стало першим сигналом легалізації УГКЦ. У ній вони оголосили про свій вихід із підпілля. Вказувалося у заяві, що єпископи, священники, монахині монахи, та вірні Католицької Церкви в Україні у зв'язку із перебудовою в СРСР та більш сприятливими умовами, а також з ювілеєм 1000-ліття хрещення в Україні, вважають недоцільним залишатися в підпіллі [34, с. 225].

Важливий внесок у легалізацію УГКЦ зробили черниці, які не лише продовжували релігійну діяльність під час офіційної заборони, але й активно брали участь у процесі легалізації в кінці 1980-х років. Заява від 4 серпня 1987

року про вихід із підпілля була підписана чотирма греко-католицькими монахинями: с. Діогеною Кулинич із Згромадження сестер Служебниць Непорочної Діви Марії, с. Стефанією Городицькою з Чину святого Василя Великого, с. Анастасією Плячок та с. Іванною Цебриною з ЧСВВ. Поворотним моментом у легалізації УГКЦ, за словами сучасного дослідника В.Марчука, була 29 квітня 1988 року зустріч М.Горбачова із ієрархами РПЦ. На цій зустрічі Генеральний секретар оголосив про скасування дискримінаційних актів щодо релігії, повернення всім громадам захоплених храмів та підготовку нового закону про свободу совісті у СРСР. М.Горбачов підкреслив, що його проголошена перебудова, гласність та демократизація повністю охоплюють також відносини між церквою та державою. Це рішення було зумовлене святкуванням на державному рівні тисячоліття хрещення Русі-України, що спровокувало «нову хвилю» релігійного руху на заході України за відновлення УГКЦ [43, с. 188].

У боротьбі за легалізацію Церкви особливе значення відіграла акція голодування на захист своїх прав греко-католиків, що відбулася в центральній частині Москви на Арбаті. 15 травня 1989 року ініціювали акцію єпископи С.Дмитерко, П.Василик та Ф.Курчаба, до яких згодом приєдналися миряни та представники духовенства. Ця подія викликала значний резонанс не лише в Радянському Союзі, а й у світі.

Владика П.Василик, один із ініціаторів голодування, згадував, що під час акції їх фільмували журналісти з різних країн. Він був запрошений на прес-конференцію міжнародного симпозіуму журналістів, де представив ситуацію своєї Церкви.

Учасники акції надсилали свої звернення до світової спільноти, сподіваючись, що їх підтримають. 9 червня 1989 року вони опублікували заяву до преси, в якій наголошували на тому, що демократизація в СРСР неможлива без поваги до свободи віросповідання та прав релігійних меншин, які протягом історії були пригнічені комуністичним режимом. У документі зазначалося, що Українська Католицька Церква налічувала близько 5 мільйонів віруючих, її

очолювали 10 єпископів, а паствою керували близько 1000 священників та монахів.

21 червня 1989 року група голодуючих на чолі з С.Хмарою звернулася до Паризької конференції із прав людини, порушуючи питання про права віруючих у СРСР. Крім того, тими греко-католиками, що голодували в Москві, було написано звернення до канцлера ФРН Г.Коля із проханням повпливати на М.Горбачова задля легалізації УГКЦ (дод. А.).

Монахині в Галичині все більше відкривалися у своїх вимогах легалізації УГКЦ. Вже під час голодування в Москві вони одягали чернечий одяг, щоб підкреслити свою ідентичність у порівнянні з духовенством та мирянами, що справляло значний вплив на оточуючих [14].

Одним із найефективніших методів боротьби за легалізацію УГКЦ стало організація і проведення «відкритих» богослужінь у селех та містах Західної України. На початку ці заходи збирали лише незначну кількість вірних, проте з часом перетворилися на багатолюдні маніфестації. Яскравим прикладом є святкування тисячоліття Хрещення Русі у липні 1988 року у таких селах як Грушів та Зарваниця, яке проводив владика П. Василик разом із його священниками. На честь 175-річчя Т.Шевченка у Львові в березні 1989 року також масовим було урочисте богослужіння. Із травня 1989 року греко-католицькі священники кожної неділі служили богослужіння в центрі Львова, поблизу колишнього монастиря кармелітів.

Влада намагалася зупинити масові зібрання, застосовуючи різноманітні репресії проти тих людей, що їх організовували. Священників карали штрафами, що перевищували 50 крб., накладали адміністративні арешти, в більшості випадків на 15 діб, викликали на «профілактичні бесіди» до КДБ або прокуратури. У червні 1989 року монахинею ЗСПР Андреею Галиною Стецевич було написано відкриту заяву Генеральному секретареві ЦК КПРС – М.Горбачову. Вона на знак протесту проти арештів греко-католицьких священників також приєдналась до голодування. У своїй заяві вона зазначала, що останнім часом посилюються репресії проти УКЦ та що всі священники

періодично зазнають адміністративних арештів. Сестра-монахиня УКЦ, вказувала, що підносить молитви до Господа і приєднується до голодування протесту наших сестер та братів у вірі, сподіваючись на відновлення легального статусу УГКЦ. Хоча малоімовірно, що ця заява потрапила безпосередньо до М.Горбачова, її написання свідчило про сміливість і активну участь сестер у боротьбі за відновлення легалізації Церкви в СРСР [52].

17 вересня 1989 року похід вулицями Львова до собору св. Юра (дод. Б), який відзначав 50-річчя офіційного святкування «возз'єднання» Західної України із Українською РСР, став найбільш значущим заходом на підтримку легалізації УГКЦ. За різними даними, в акції взяли участь 250-300 тисяч людей, які для греко-католиків вимагали свободи віросповідання. Значна кількість учасників засвідчила подолання страху перед тоталітарною системою та підтверджувала незворотність процесу відродження УГКЦ. У цьому заході активно долучалися черниці [51, с. 88].

Однак не всі з них наважилися відкрито показати свою належність до УГКЦ; більшість не одягали монаший одяг на маніфестацію. С. Олімпія Ольга Катала зі Студійського Уставу зазначала, що вони не йшли в чернечій одежі, а виступали як пересічні люди, співали та молилися [19].

Масові акції протесту на підтримку легалізації УГКЦ, які проходили в обласних центрах на територіях Галичини в 1989 році – зокрема, у Івано-Франківську, Львові та Тернополі – додавали сміливості богопосвяченим особам у визнанні своєї приналежності до чернечих спільнот. Наприклад, в Івано-Франківську 1 жовтня 1989 року відбулася акція, у ній взяли участь владика С.Дмитерко та П.Василик, десятки священників та понад 50 тисяч вірнян. 14 жовтня 1989 року подібна акція проходила в Тернополі біля закритого катедрального костелу, де зібралося понад 70 тисяч осіб. Відновлення УГКЦ компартійні органи вважали небажаним, переважно з політичних причин, оскільки протягом багатьох років ця Церква була асоційована з ідеологічною боротьбою проти українського буржуазного націоналізму.

Проте, враховуючи зовнішній та внутрішній тиск, радянський режим, що в кінці 1980-х – на початку 1990-х років переживала глибоку ідеологічну та соціально-економічну кризу, змушена була визнати право Церкви на існування.

28 листопада 1989 року було оприлюднено заяву Ради у справах релігій при Раді міністрів УРСР, у якій греко-католикам надали право створювати та проводити реєстрацію релігійних громад. У документі зазначалося, що Рада в справах релігій при Раді міністрів Української РСР із розумінням відноситься до бажань греко-католиків та хоче знайти вирішення цієї складної проблеми. Також вказувалось, що за умови дотримання законодавства про культури та Конституції Української РСР греко-католикам надаються всі права, що встановлені законом для всіх релігійних об'єднань, що перебувають в Українській РСР.

Цей документ був своєрідним поштовхом для дуже масового подання заяв задля реєстрації церковних громад, а також сприяв переходу священників та парафій РПЦ під підпорядкування греко-католицьких єпископів.

Важливою подією для легалізації УГКЦ стала зустріч Папи Івана-Павла II з М.Горбачовим, що відбулася 1 грудня 1989 року в Римі.

Результати цієї зустрічі остаточно закріпили право греко-католицьких вірян на вільне сповідання релігії, що стало ключовим моментом у відновленні переслідуваної Церкви. Кардинал М. Любачівський 2 грудня 1989 року закликав духовенство та мирян на офіційному рівні реєструвати громади УГКЦ [52].

Наприкінці 1989 року, на момент офіційного відновлення Церкви в СРСР до УГКЦ входило десять жіночих чернечих згромаджень, які діяли в підпіллі після заборони в 1946 році: Згромадження сестер Службниць Непорочної Діви Марії, сестри Чину святого Василя Великого, Згромадження сестер святого Йосифа-Обручника Пречистої Діви Марії, Згромадження сестер Милосердя святого Вікентія, Свято-Покровський монастир Студійського Уставу, Згромадження сестер Пресвятої Родина, Згромадження сестер Мирносиць,

Згромадження сестер священномученика Йосафата, Згромадження сестер Пресвятої Євхаристії та Згромадження сестер Непорочного Серця Марії Фатімської.

Тривале переслідування греко-католиків і заборона чернечого життя в УРСР суттєво негативно повпливали на розвиток чернечих інституцій УГКЦ. Проте жодне греко-католицьке монаше згромадження не було ліквідованим. На основі дослідження архівів під час неофіційного існування (1946–1989 рр.) у 3-х областях Західної України (Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській) сестри Василіянки прийняли до своїх лав 145 нових членів, сестри Пресвятої Родини – 69, сестри Службниці – 60, сестри святого Йосифа-ОПДМ – 32, сестри святого Вінкентія – 30, сестри Пресвятої Євхаристії – 48, сестри Непорочного Серця Марії Фатімської – 24, сестри Мирносиці – 24, а сестри священномученика Йосафата і Студійського Уставу – по 20. Всього в чернечому житті за цей період взяли участь 472 особи.

Державні органи в офіційних документах УРСР суттєво зменшували кількість нових греко-католицьких черниць, адже частина з них залишалася невідомою через конспірацію монаших спільнот [51, с. 102].

Таким чином, тривала боротьба радянського режиму проти Церкви не призвела до прогнозованих результатів, зокрема, до остаточного знищення ліквідації УГКЦ. Хоча Церква була де-юре ліквідована на «Львівському псевдособорі» у 1946 році, де-факто вона продовжувала існувати. У II половині 1980-х років, у зв'язку з ослабленням карально-репресивних засобів в СРСР відкрилися нові можливості, що сприяли легалізації церковного життя і що сприяло демократизації партійно-тоталітарного режиму та розвитку національно-демократичних інститутів. Атеїстична пропаганда, яку вела КПРС і Компартія України, зазнала невдачі. Свобода віросповідання в останні роки існування радянського союзу (1990–1991) стала реальністю, що стало наслідком горбачовської «перебудови» і демократизації, які виходили поступово з-під контролю комуністичної партії і вели до ліквідації комуністичної влади. Основним сигналом для влади, що вказував на зростаючу напругу навколо

релігійного питання на території Галичини, став ультиматум, оголошений 4 серпня 1987 року групою мирян та греко-католицького духовенства, який вимагав легалізації УГКЦ. Проте радянський режим йти на поступки відмовлявся, що змусило католиків східного обряду перейти до більш рішучих дій, таких як організація численних богослужінь, маніфестацій і звернень високопоставлених церковних діячів до союзного та республіканського керівництва. Пасивність офіційної влади щодо відновлення УГКЦ призвела до безстрокового голодування греко-католиків, яке розпочалося в середині травня 1989 року в Москві. Хоча ця акція не дала очікуваних результатів, вона привернула увагу міжнародної спільноти до проблем УГКЦ.

Представники жіночих монаших згромаджень також зробили вагомий внесок у легалізацію УГКЦ, активно беручи участь наприкінці 1980-х років в акціях протесту за свободу віросповідання на території Галичини. Богопосвячені особи становили важливу частину забороненої Церкви – чернецтва, яке було радянською владою ліквідоване насильно. 28 листопада 1989 року радянське керівництво під тиском міжнародної громадськості легалізувало УГКЦ. Цей процес спочатку відбувався під контролем влади, але з отриманням незалежності України почали виникати міжконфесійні конфлікти, які фактично переросли в боротьбу за храми, вірян і автокефалію. Відсутність досвіду в легальних, прозорих і паритетних відносинах призвела до непорозумінь і політичних суперечностей між Церквою та державою. У 1990-х роках були ухвалені кілька законодавчих актів для врегулювання державних і церковних відносин, але чимало проблем залишилися нерозв'язаними. Відтак, почався складний процес реєстрації монастирів та релігійних громад, який затягнувся на кілька років.

4.2. Сучасна діяльність та вплив на церковне та соціальне життя

На сьогоднішній день до жіночих монаших спільнот УГКЦ відносяться: Сестри чину святого Василя Великого (ЧСВВ) (Василіанки); Згромадження Сестер св. Йосифа Обручника Пречистої Діви Марії (ЗССЙО) (Йосифітки);

Згромадження Сестер Службниць Непорочної Діви Марії (ЗСС) (Службниці); Згромадження Сестер святого священномученика Йосафата Кунцевича (ЗСЙ) (Йосафатки); Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР) (Сестри Пресвятої Родини); Згромадження Сестер Мирносиць під покровом святої Марії Магдалени (ЗСМ) (Мирносиці); Згромадження Сестер Милосердя святого Вінкентія ЗСМВ (Вінкентіянки); Святопокровський монастир монахинь Студійського уставу (Студитки); Згромадження Сестер Пресвятої Євхаристії (ЗСПЄ) (Сестри Пр. Євхаристії); Згромадження Сестер Непорочного Серця Марії; Згромадження Сестер Катехиток святої Анни (ЗСКА) (Катехитки); Згромадження Сестер Селезіанок (ЗСС) «Дочки Марії помічниці християн» (Селезіанки); Товариство Спільного Чернечого Життя – Дочки Матері Божої Неустанної Помочі; Сестри Місіонерки Найсвятішого Ізбавителя (МНІ) (Редемптористки); Сестри Воплоченого Слова [57].

Сучасна діяльність жіночих монаших згромаджень УГКЦ (Української Греко-Католицької Церкви) відображається через різноманітні аспекти, що включають духовне, соціальне та культурне служіння [6, с. 58].

Оскільки мало літературних джерел де б було висвітлено діяльність жіночих чернечих спільнот, тому актуальним є виклад інформації про роль та внесок жіночих монаших згромаджень Церкви у сучасному українському суспільстві: огляд історичного розвитку жіночих монаших згромаджень УГКЦ, їхніх корінь і еволюція впродовж часу; аналіз того, як жіночі монаші згромадження впливають на вирішення сучасних соціальних проблем, таких як біженці, бідність, соціальна нерівність тощо; роль монахинь у підтримці духовного життя вірян та освітніх ініціативах в монастирях та поза ними; як жіночі монаші згромадження сприяють розвитку громадських ініціатив, культурного життя та місцевих спільнот.

Оскільки в межах підрозділу не можна проаналізувати всю сучасну діяльність жіночих монаших згромаджень, то ми обрали і проаналізували їх лише декілька.

Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (ЗСС), відоме також як Служебниці, було заснованим у 1892 році в Галичині. Це було перше апостольське згромадження монахинь у східному обряді. Це стало відповіддю на особливе духовне убозтво українського села. Перший монастир був заснований у селі Жужіль завдяки ініціативі о. Єремії Ломницького ЧСВВ, с. Михайлини Гордашевської та місцевого пароха о. Кирила Селецького. Сестра Михайлина стала першою настоятелькою монастиря під ім'ям Йосафата після постригу. У тих селах, де діяло це згромадження надавалася допомога хворим, було відкрито дошкільні заклади, а дівчата та жінки об'єднувалися у жіночі релігійні організації. Завдяки своїй невтомній і радісній праці велику популярність сестри цього згромадження завоювали серед місцевого населення.

На сьогодні в Україні (включаючи Галичину, Східну Україну та Закарпаття), Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії (ЗСС) включає 25 спільнот, у яких проживають 144 члени, з них 4 новачки. Головною місією згромадження є надання християнського виховання дітям, молоді та старшим, які в період комунізму не мали можливості дізнатися про Бога. В Україні основною сферою діяльності Сестер Служебниць є катехізація та виховання молоді, дітей та старших в школах, парафіях та монастирях. Для молодих сімей вони організують реколекції, для лікарів, вчителів і катехитів – семінари та літні християнські табори. Сестри у парафіях є духовними наставниками та проводять групи для молоді та дітей, такі як Марійська та Вівтарна дружини, Апостольство молитви і інші ініціативи.

Сестри Згромадження Служебниць Непорочної Діви Марії (ЗСС) активно займаються викладацькою діяльністю як у церковних, так і у державних навчальних установах, а також працюють у різних структурах Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ). У Золочеві вони віддано опікуються дитячим будинком сімейного типу, де мешкають десять дітей-сиріт. Своєю місією сестри вважають турботу про бідних, що відображається у функціонуванні 13 осередків «Міст надії» по всій Україні, де знаходяться діти з багатодітних малозабезпечених сімей та діти-сироти.

Сестри відвідують хворих вдома і в лікарні, при цьому піклуються одночасно про фізичне та душевне благополуччя людини. Монахині цінують, захищають та охороняють гідність та права кожної особи на життя. У захристіях сестри зберігають красу і чистоту церковних приміщень, працюють у ризниці, де виготовляють літургичні ризи, печуть просфори та перуть церковну білизну. В цих обов'язках вони також мають можливість спілкуватися з вірянами, давати поради у їхніх потребах і клопотах, а також стимулювати до християнського життя та молитви. Додатково сестри здійснюють адміністративні функції, ведуть секретаріат і кухню в резиденціях владик УГКЦ.

Сестри втілюють свою культурну спадщину та духовність там, куди Боже провидіння відправляє їх. У своїх починаннях вони наслідують Блаженну Йосафату Гордашевську, вони стараються відповідати потребам сучасного суспільства і людей, бути чутливими до знаків часу і служити там, де в них є найбільша потреба.

Вони є відданими своїй первісній харизмі та працюють серед свого народу, який є розселеним по різних куточках світу. Проте, там, де це є необхідним, вони здійснюють свою місію і серед інших народів [31].

Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР) було співзаснованим о. Диким та о. Текля Юзефів із села Новий Мартинів (Івано-Франківська область). Спочатку одна з майбутніх сестер перебувала у Згромадженні Сестер Служебниць Йосафата Обнінського, проте через хворобу була змушена покинути монастир.

Отцем Диким було засноване нове згромадження у Жовкві із менш строгими правилами, яке у 1912 році було перенесеним до села Гошів (Івано-Франківська область).

На сьогоднішній день у Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській єпархіях працюють 70 сестер ЗСПР, включаючи 2 новачки та 1 кандидатку. Окрім того, сестри ЗСПР проживають у Канаді та Італії

Місія Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР) включає катехизацію молоді та дітей, а також працю в захоронках та сиротинцях, що знаходяться при школах. Монахині активно діють на території Східної України (Чорнобиль, Херсон, Суми) в Закарпатті, а також серед української діаспори на території колишнього Радянського Союзу (Казахстан, Естонія). Основною метою діяльності сестер є прагнення до християнської досконалості через дотримання трьох монаших обітів: послуху, убожества, чистоти, як це передбачено Конституцією ЗСПР.

У селі Баня Лисовицька функціонує Духовно-просвітницький центр, ідея створення якого виникла у Зеновія Красівського – українського літератора, поета та тривалої жертви радянських таборів. Він вірив, що без християнського виховання майбутніх поколінь неможливе будівництво незалежної України.

Завдяки старанням пана Красівського в кінці 90-х років був придбаний занедбаний санаторій, який згодом реконструювали, завершивши роботи у 2021 році. Сьогодні цей заклад слугує місцем духовного і психологічного зцілення для священників, монахів, монахинь та мирян.

Центр організовує формаційні програми, реколекції та психологічні тренінги. Для проведення навчальних груп є велика каплиця та комфортний конференцзал. Мінеральний бювет пропонує можливості для профілактичного або лікувального курсу для органів травлення. Також доступні послуги для фізичного оздоровлення: соляна кімната, гідромасаж, масаж, спортивний зал та сауна.

Таким чином, цей монастир створює умови для комплексного оздоровлення людини у всіх її аспектах. Сестри з великим відданістю та креативністю запрошують священників з різних регіонів України та за її межами на цікаві катехитичні програми для дітей, молоді та дорослих, ділячись із ними Словом Божим, яким живуть щодня.

Сестри Пресвятої Родини, які працюють при монастирі в Гошеві, займаються соціальним підприємництвом, зокрема вирощують шампінйони та лохину, а також виробляють макарони. Ці проекти спрямовані на навчання і

виховання дітей, молоді та дорослих, допомогу сім'ям і людям у кризових ситуаціях [32].

Святопокровський монастир монахинь Студійського уставу (Студиток) був відновлений в Україні у 1924 році завдяки ініціативі Митрополита Андрея Шептицького. Перший монастир був заснований у селі Якторів. Сестри займалися сільським господарством, бджільництвом, виготовленням кошиків, а також працювали в сиротинцях, дитячих садках і школах. Вони також видавали журнал «Ясна путь».

Основою життя студійських жіночих монастирів є безперервна молитва. У 1950 році всі студитські монастирі були ліквідовані, за винятком того, що знаходився у Перемишлі. Протягом підпілля УГКЦ до монастиря вступило 17 монахинь.

На сьогоднішній день у Святопокровському монастирі проживає 51 сестра, з них 3 є новачки.

Місія Святопокровського монастиря монахинь Студійського уставу включає ряд духовних і соціальних аспектів. Сестри займаються різними видами служіння, включаючи роботу в лікарнях та сиротинцях, виготовлення риз, катехизацію і навчання. Вони також займаються вишиванням риз, що є важливою частиною духовної і культурної спадщини.

У монастирі розпорядок життя включає щоденні 8 годин молитви, повне церковне правило, що включає такі богослужіння, як Утреню, Часи (I, III, IV, IX), Божественну Літургію, Вечірню, Повечір'я та Північну. Всі ці богослужіння, крім Божественної Літургії, відбуваються церковнослов'янською мовою і проводяться в прилеглій до монастиря церкві Всіх Святих.

Сестри Святопокровського монастиря монахинь Студійського уставу в Україні відзначаються широким спектром діяльностей та служінь:

- Кожного дня вони виконують усі складові Церковного Правила, включаючи Утреню, Часи, Вечірню та інші богослужіння.
- Сестри дбають про красу храму і підтримують давню літургійну традицію церковного співу.

- Вони керують паліативним дімом, де надають допомогу хворим на термінальних стадіях.
- Монастир є засновником греко-католицької школи св. Софії, яка стала основою приватного навчально-виховного комплексу «Школа-гімназія святої Софії».
- В монастирі діють майстерні з вишивки, кравців та золотошиття, де виготовляють різноманітні церковні речі, ікони, писанки та вишиванки.
- Сестри викладають у дитячих садках та школах, готують дітей до Першої Сповіді та Святого Причастя
- Вони перекладають релігійну літературу, працюють у різних церковних установах та надають медичну допомогу.
- Монастир займається бджільництвом, має власну пасіку, а також організовує виставки писанок і вишиванок.
- Сестри допомагають на кухні і у саду.
- Вони також виявляють активну громадянську позицію, відповідаючи на виклики сучасності.

Цей перелік показує різноманітність і глибину служіння сестер у монастирі, які віддано відповідають на духовні, соціальні та культурні потреби сьогодення часу [70, с. 77].

Згромадження Чернечої родини «Воплоченого Слова», яке було засноване в Аргентині, має як універсальні, так і специфічні цілі, що визначають його місію та діяльність:

Універсальна мета: наслідування Христа під дією Святого Духа з метою служіння на благо Церкви та спасіння світу; досягнення досконалості в любові шляхом дотримання євангельських рад чистоти, убогості та послуху.

Специфічна мета: євангелізація культури, що передбачає зміни у критеріях судження, цінностях, інтересах, напрямках думки, джерелах натхнення і моделях життя людства за допомогою сили Євангелія.

Згромадження присутнє в 30 країнах на п'яти континентах.

У січні 1999 року в Україні була заснована перша спільнота Сестер Служебниць Господа і Діви з Матара. Після прибуття до України сестри зустріли дівчат, які також бажали жити богопосвяченим життям у душі харизми Воплоченого Слова, яку вони пізнали через навчання отців Згромадження. Незабаром у Івано-Франківську був створений новіціат, де протягом восьми років сформувалося понад 40 сестер.

Основні напрямки їхньої діяльності:

Проблема покликань у новіціаті: Сестри активно підтримували та сприяли розвитку покликань серед молодих жінок.

Робота з дітьми та молоддю: Сестри займалися катехізацією, вихованням та пасторальною діяльністю у парафіях і школах, охоплюючи різні церковні та освітні заклади.

У вересні 2004 року сестри заснували Містечко Милосердя Святого Миколая, яке стало результатом їхньої милосердної праці.

На сьогодні жіноча гілка Згромадження складається з 25 членів, з яких 11 – новички та 2 кандидатки. Сестри продовжують свою місію в Україні, служачи Церкві та спільноті через різноманітні форми діяльності, спрямовані на духовний розвиток та милосердя.

Згромадження, засноване отцем Карлосом Мігелем Буелою, від початку свого існування приділяє велику увагу парафіяльному служінню, яке має за мету проповідання Слова Божого та уділення Святих Таїнств. Основна харизма закладу полягає у проповіданні Божого Слова у різних формах, зокрема через парохіяльні місії, духовні вправи, освітні та християнське формування молоді і дітей, а також діла милосердя для найбільш потребуючих, таких як безпритульні діти, інваліди, хворі та літні люди.

Отця Карлоса Мігеля Буелу відзначають як автора багатьох книг, присвячених душпастирству, зокрема серед молоді. Він передав свою харизму та місію згромадженню, спрямовуючи його на проповідання Євангелія та здійснення милосердя в різних соціальних ситуаціях.

Заснування згромадження стало основою для розвитку духовних та соціальних ініціатив, спрямованих на зміцнення віри та підтримку моральних цінностей серед різних верств суспільства, особливо серед молоді та потребуючих.

Згромадження Чернечої родини «Воплоченого Слова» розгортає широкий спектр діяльностей, спрямованих на духовне та молодіжне формування. Основні напрямки вашої роботи включають:

- Катехизація і табори: регулярні щотижневі катехизації для дітей та молоді, щорічні табори в усіх парафіях, що сприяють духовному зростанню і спільнотному об'єднанню.

- Ораторії: за зразком святого отця Івана Боско організують ораторії, які сприяють духовному розвитку молоді через різноманітні форми виховання.

- Біблійні гуртки: регулярні зустрічі біблійних гуртків, які сприяють глибшому розумінню та вивченню Святого Письма.

- Волонтерська діяльність та діла милосердя: формуєте молодь в любові до ближнього через волонтерські проекти і реалізацію діл милосердя.

- Місцеві та міжнародні подорожі: організація поїздок до відпустових місць як в Україні, так і за її межами для духовного відпочинку та зростання.

Діє молодіжна апологетична група «Голоси Слова», яка має на меті формування молоді у прагненні пізнати Правду через різноманітні формаційні, духовні та милосердні ініціативи.

Проводяться регулярні місцеві зустрічі на рівні спільнот і парафій, а також щорічні дні формування для всієї молоді, що сприяють її духовному зростанню.

Ці діяльності спрямовані на зміцнення віри та формування молоді відповідно до християнських цінностей, а також підтримку та сприяння їм у розвитку як осіб.

Організуються дитячі та молодіжні табори відпочинку, які чудовим прикладом духовної та соціальної активності згромадження.

Починаючи з 2000 року, проводяться дитячі табори відпочинку для дітей, які відвідують парафію. Це стало своєрідною нагородою за участь у катехизаціях.

З 2002 року організовують молодіжні табори відпочинку, які також набули популярності серед молоді парафії. Ці табори спрямовані на духовне зростання і спільнотне об'єднання молоді.

Протягом останніх 12 років у селі Люча Косівського району організовуються тижневі табори, які здобули популярність завдяки зручному розташуванню та можливості реалізації активних програм.

Також проводяться наметові табори на Драгобраті, на висоті 1400 метрів у селі Ясіня Закарпатської області. Ці табори відвідують підлітки, молодь та дорослі, залежно від програми та потреб учасників.

Табори на Драгобраті відбуваються окремо для чоловіків і жінок, що дозволяє учасникам зануритися в атмосферу спільноти з отцями чи монахинями.

Ці ініціативи не лише сприяють фізичному відпочинку, а й надають можливість духовному зростанню, формуванню особистості та сприяють зміцненню віри серед учасників.

Учасники таборів мають можливість разом молитися і служити богослужіння, що сприяє духовному розвитку. Включається навчальна складова, де учасники здобувають нові знання і вдосконалюють свої інтелектуальні здібності. Розвиваються активні та інтелектуальні здібності через різноманітні ігри та змагання. День на таборі завершується біля ватри, що сприяє формуванню дружніх стосунків та спільнотного досвіду.

Згромадження організовує регулярні паломництва до святих місць як в Україні, так і за її межами. Найпопулярніші напрямки включають: Італію (Рим, Сан Джованні Ротондо, Барі, Венеція, Падова), Францію (Люрд, Париж), Португалію (Фатіму), Іспанію (Монсеррат, Барселона), Польщу (Ченстохова, Краків, Вадовіце) та Грузію. Ці паломництва допомагають учасникам глибше усвідомити духовний зміст святого місця та зміцнити свою віру.

Парафії, що знаходяться під опікою Згромадження, також займаються різними місійними діяльностями, які охоплюють катехизацію, волонтерську працю, соціальні програми та інші види служіння. Такий різноманітний підхід дозволяє ефективно реалізовувати місію Згромадження в духовному та соціальному розвитку людей у різних країнах [33].

Діяльність жіночих монаших згромаджень УГКЦ в умовах військового конфлікту в Україні демонструє їхню важливу роль у підтримці духовного і соціального благополуччя громадян та військових. Монахині активно моляться за мир і безпеку, організуючи молитовні збори, а також великодні та різдвяні богослужіння, які слугують духовною опорою для всіх, хто переживає війну.

Згромадження також займається благодійною допомогою, надаючи їжу, одяг і медикаменти для внутрішньо переміщених осіб і біженців. Вони працюють у медичних закладах, надаючи психологічну підтримку тим, хто її потребує. Монахині забезпечують духовний супровід військовим, що перебувають на передовій, через сповідь та бесіди, допомагаючи зберігати мораль та надію.

Деякі монахині займаються миротворчою діяльністю, сприяючи міжконфесійному та міжетнічному діалогу, використовуючи свої можливості для мирного врегулювання конфлікту. В умовах війни вони підтримують і передають духовні цінності та традиції, що є важливим для збереження ідентичності та моральної підтримки [31].

Отже, жіночі монаші згромадження УГКЦ зосереджені на молитві, духовній практиці та розвитку особистої духовності. Вони дотримуються щоденного молитовного розпорядку, беруть участь у богослужіннях та надають духовний супровід вірянам.

Монахині активно займаються соціальною діяльністю, спрямованою на допомогу потребуючим. Це включає роботу в лікарнях, притулках для безпритульних, допомогу в будинках для літніх людей та інші форми благодійності. Деякі з них викладають у школах або університетах, зберігаючи

та пропагуючи культурну спадщину УГКЦ через участь у релігійних святах та культурних заходах.

Крім того, деякі монахині працюють у сферах екологічної та економічної сталості, підтримуючи збереження природних ресурсів і місцевих громад. Діяльність жіночих монаших згромаджень УГКЦ під час війни підкреслює їхню важливу роль у збереженні духовної стійкості та гуманітарної допомоги в Україні. Вони є символом миру, надії та любові до ближнього, що особливо цінно в умовах війни.

РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Історія жіночих монаших згромаджень в Українській Греко-Католицькій Церкві (УГКЦ) в період з 1946 по 1989 рр. є важливим аспектом не лише релігійної, а й соціальної та культурної історії України. Під час цього періоду, коли УГКЦ зазнавала жорстоких репресій з боку радянської влади, жіночі монастирі та згромадження виконували важливу роль у збереженні духовності, національної ідентичності та культурних традицій українського народу. Вивчення цієї теми в школах на уроках історії дозволяє не лише зрозуміти важливість релігійного життя, але й оцінити вплив жіночих монаших згромаджень на розвиток культури, освіти та соціальних процесів в Україні в середині ХХ століття. Цей хронологічний період вивчається старшій школі (10-11 класи).

Вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в 1946-1989 рр. вимагає особливого підходу, адже ця тема є частково забороненою в радянський час, і навіть сьогодні залишається маловідомою для широкої аудиторії. Тому важливо не лише подати учням факти, а й розвинути їхнє критичне мислення щодо ролі релігії в історії України, а також навчити шанувати релігійні традиції і культурні здобутки, що сприятиме розвитку твердої громадянської позиції.

Основними джерелами для вивчення цієї теми є документи, що залишилися після ліквідації монастирів та монаших згромаджень, а також свідчення очевидців (мемуари, інтерв'ю з колишніми черницями, переписки). Крім того, важливими джерелами є архівні матеріали УГКЦ, які довгий час зберігалися в підпіллі. Іншими важливими джерелами є публікації в спеціалізованих наукових журналах, статті та книги, присвячені темі релігійної та культурної історії України в радянський період.

Щоб зробити вивчення цієї теми більш захоплюючим, можна використовувати різноманітні інтерактивні методи, які дозволяють учням зануритися в історичний контекст.

Рольові ігри є одним з ефективних методів активного навчання, який дає можливість учням не лише вивчати історичні події, а й переживати їх, перебуваючи в ролі учасників [77, с. 76]. У контексті вивчення історії жіночих монаших згромаджень Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) в період 1946-1989 років, рольові ігри можуть бути надзвичайно корисними, оскільки дозволяють зануритися в атмосферу того часу та зрозуміти складність боротьби за релігійні права в умовах радянських репресій.

Для ефективного використання рольових ігор у процесі вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ можна створити кілька типів рольових ситуацій, що відображатимуть реальні історичні обставини того часу. Учні можуть розіграти певну рольову гру на відповідну тематику.

Рольова гра для учнів 11 класу:

«Нелегальна організація монашого життя»

Ролі: черниці, священники, представники радянської влади, правозахисники, миряни, ведучі (учні або ж вчитель історії)

Хід гри: Черниці, що живуть у підпіллі, організовують свою діяльність для того, щоб зберегти монастирську традицію. Вони змагаються за право відновлення своїх обрядів і молитов. Священники в таких умовах намагаються знайти спосіб підтримки черниць без порушення радянських законів. Представники радянської влади намагаються покласти край діяльності таких монаших згромаджень.

(Хід гри оголошує ведучий на початку, або в контексті).

Мета гри: Учасники вчаться взаємодіяти з різними групами, що перебувають в конфлікті: релігійними організаціями, державою та громадою. Вони вивчають стратегічні маневри та юридичні нюанси ведення релігійної діяльності в умовах репресій.

Обладнання: матеріали та листи черниць (Гошівського монастиря), основні документи про проведення Псевдособору у Львові 1946 року, канцелярія.

Рецепт успішного проведення: Для успішного проведення рольової гри в класі учні повинні бути попередньо ознайомлені з історичним контекстом та основними подіями того часу. Також для цікавішої історії можна додати персонажа, що буде заважати спілкуванню монахинь зі священниками, чи навпаки підробляти листи до представників радянської влади («щура»).

Вчитель має провести лекцію або обговорення, що стосується історії УГКЦ в період 1946-1989 років, зокрема:

- Причини ліквідації монастирів та монаших згромаджень.
- Стратегії боротьби релігійних організацій з радянським режимом.
- Роль жіночих монаших згромаджень у підтримці духовного життя серед населення.

- Методи роботи підпільних церковних структур.

Учні повинні отримати певні інструкції, зокрема:

- Короткі історичні довідки про кожного персонажа.
- Пояснення дій, які кожна з ролей повинна буде виконувати в грі.
- Обговорення моральних дилем, які можуть виникнути під час гри.

Рольові ігри допомагають учням краще розуміти складність історичних ситуацій та емоційний контекст подій. Учні переживають історичні події через рольову гру, що сприяє глибшому розумінню матеріалу. Рольові ігри допомагають учням розвивати навички аналізу та оцінки різних ситуацій, на основі яких вони можуть формулювати висновки щодо етичних та моральних аспектів історії.

У процесі гри учні навчаються вести діалог, аргументувати свою точку зору та брати участь у спільних рішеннях. Рольові ігри дозволяють учням глибше зануритись в історичний контекст і вивчати матеріал не просто теоретично, а через особистий досвід [74, с.14]/.

Отже, рольові ігри є потужним інструментом для вивчення складних і важких історичних періодів, таких як переслідування релігійних спільнот в радянський період. Вони дозволяють учням на особистому досвіді пережити моменти вибору, боротьби та виживання в умовах репресій, а також

допомагають зрозуміти глибину духовної боротьби жіночих монаших згромаджень УГКЦ.

Ще одним методом вивчення теми є проєктна діяльність, яка є потужним засобом для глибокого розуміння історії, оскільки вона дозволяє учням самостійно проводити дослідження, аналізувати джерела та працювати з реальними історичними матеріалами. У контексті вивчення теми «Жіночі монаші згромадження УГКЦ в 1946-1989 роках» проєктна діяльність надає можливість учням зануритися в специфіку історії конкретних монаших спільнот, а також досліджувати важливі аспекти релігійного життя під час радянських репресій.

Проєктна діяльність з теми «Жіночі монаші згромадження УГКЦ в 1946-1989 роках» дозволяє учням: вивчити історію конкретних монаших спільнот УГКЦ; поглибити знання про умови, в яких діяли монастирі в радянський період; розвивати навички дослідницької роботи, аналізу архівних матеріалів та інтерв'ю; ознайомитися з історичними джерелами, такими як мемуари, документи та інтерв'ю з очевидцями; розвивати критичне мислення та творчий підхід до наукових досліджень. Вона орієнтована також на старшу школу та може використовувати на практичних заняттях 10-11 класів. Також робота може нести краєзнавчий характер, а саме вивчення діяльності певного згромадження на рідній території.

Основні етапи проєктної діяльності

Етап 1: Вибір теми та планування проєкту

- Учні повинні вибрати конкретне жіноче монаше згромадження, яке їх цікавить, або конкретний період, наприклад, 1946-1950 роки, коли відбулося примусове злиття УГКЦ з РПЦ.
- Після цього учні планують структуру дослідження, визначаючи основні питання, на які вони хочуть знайти відповіді, а також джерела, з яких будуть черпати інформацію.
- Важливо окреслити конкретні завдання, такі як пошук архівних матеріалів, аналіз документів та збір інтерв'ю з очевидцями.

Етап 2: Збір і аналіз джерел

- Учні проводять дослідження в архівах, бібліотеках, використовуючи наукові публікації, а також онлайн-ресурси.
- Основними джерелами можуть бути документи з архівів УГКЦ, де зберігалися матеріали підпільних церковних структур, мемуари монахинь, свідчення очевидців через інтерв'ю або документи, що стосуються репресій та ліквідації монастирів.
- Якщо є доступ до живих свідків, учні можуть провести інтерв'ю з колишніми черницями, що пережили цей період, або зі священнослужителями, які знали про діяльність монаших згромаджень у підпіллі.

Етап 3: Аналіз отриманих даних

- Після збору інформації учні повинні проаналізувати матеріали, виокремити ключові події та моменти, що стали визначними для діяльності монаших спільнот в умовах радянських репресій.
- Важливо також порівняти інформацію з різних джерел: архівних документів, мемуарів, інтерв'ю та наукових статей.

Етап 4: Підготовка презентації результатів

- Учні повинні підготувати звіт або презентацію, найкращим вибором буде відеоматеріал, де викладають результати дослідження. Презентація може включати:
 - Опис історії конкретного монашого згромадження (згромадження потрібно обрати на початку роботи).
 - Перелік основних подій, які мали значення для монашого життя в підпіллі.
 - Аналіз того, як ці події вплинули на релігійне життя в Україні.
 - Оцінка внеску жіночих монаших згромаджень у збереження духовної спадщини в часи радянських репресій.

Етап 5: Презентація проекту класу

- Учні презентують свої дослідження перед класом, обговорюють зроблені висновки та порівнюють різні погляди на історичні події.

- Це дає можливість не тільки презентувати результати власної роботи, але й навчитися слухати думки однокласників, а також розвивати навички публічних виступів.

Наведемо приклади тем для проєктів.

- **Проєкт «Монастирі УГКЦ в Західній Україні: Протистояння радянській владі в 1946-1953 роках».** У цьому проєкті учні можуть зібрати інформацію про жіночі монаші згромадження, які діяли в умовах жорстких репресій, а також про те, як місцеві громади підтримували монастирі.

- **Проєкт «Свідчення черниць: Розповіді очевидців».** Учні можуть провести інтерв'ю з людьми, які пережили цей період або з родичами черниць, що пережили репресії, збираючи свідчення та аналізуючи, як ці історії відображають життя в умовах підпілля.

- **Проєкт «Відродження монашества після 1989 року: Наслідки радянських репресій для монаших згромаджень УГКЦ».** Дослідження того, як жіночі монаші згромадження відновлювали свою діяльність після падіння радянської влади, та як вони змогли відновити традиції, збережені в умовах підпілля.

Отже, проєктна діяльність є важливим інструментом для вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період радянських репресій, оскільки вона дає учням можливість досліджувати історію через реальні джерела, співпрацювати з архівами, інтерв'ю з очевидцями та розвивати навички дослідницької роботи. Цей метод дозволяє створити глибше розуміння історичних подій та значення монаших спільнот у збереженні духовної традиції в Україні.

Також можна використати метод аналізу документів. Вивчення документальних фільмів, фотоматеріалів та архівних джерел дозволяє учням безпосередньо ознайомитися з історією того часу та краще розуміти контекст [75, с. 9].

Аналіз документів є одним із ключових методів вивчення історії, який дозволяє учням не тільки ознайомитися з фактами минулого, але й глибше

розуміти контекст подій. У випадку вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період 1946-1989 років, цей підхід є особливо важливим, оскільки багато документів, фотоматеріалів і фільмів не лише відображають конкретні факти, а й розкривають тонкі моменти повсякденного життя черниць, їхній боротьбі за віру в умовах радянських репресій.

Документальні джерела можуть бути різними за форматом і змістом. Вони включають архівні матеріали, офіційні документи, особисті листи, мемуари, а також кінематографічні твори, фотографії та аудіо-відео записи. Для учнів це не лише можливість познайомитися з фактами, а й зануритись у емоційний і психологічний контекст того часу.

Методика роботи з документами:

1. Вибір документів для аналізу. Учням потрібно допомогти вибрати документи, що є доступними для дослідження, залежно від теми їхнього проекту чи дослідження. Важливо звернути увагу на достовірність джерела та його значення для розкриття історії монаших згромаджень у цей період.

2. Поглиблений аналіз тексту. Учні повинні вчитуватися в архівні документи, намагаючись зрозуміти контекст, в якому ці документи були написані. Важливо не тільки аналізувати факти, а й звертати увагу на мову та риторичні прийоми, використані в документах радянської влади, а також на реакцію церковних структур на ці події.

3. Візуальний аналіз фотографій. Фотографії можуть бути інтерпретовані не тільки з точки зору того, що зображено, але й через призму того, що не було зображено. Наприклад, на фотографіях монаших черниць можна побачити не лише їхню фізичну присутність, але й оцінити їхній емоційний стан, вивчаючи деталі, такі як вираз обличчя, поза або обстановка навколо.

4. Перегляд і аналіз документальних фільмів. Дозволяючи учням переглядати документальні фільми, вчитель може використовувати методику обговорення фільму. Після перегляду фільму варто провести класне обговорення, звертаючи увагу на історичні неточності, на те, як подано різні сторони конфлікту, і на вплив таких фільмів на сприйняття подій.

Таку роботу доцільно використовувати в процесі комбінованого уроку як етап роботи з джерелами та документами. Вона також орієнтована на старшу школу. Робота з архівними матеріалами дає учням можливість безпосередньо зануритись у події минулого, що дозволяє їм краще зрозуміти атмосферу того часу. Аналіз документів дозволяє учням навчитися ставити питання щодо достовірності джерела, визначати його надійність і вивчати його в контексті. Документи дозволяють учням працювати з реальними фактами, що допомагає їм формувати більш обґрунтоване розуміння історії [76, с. 65].

Отже, аналіз документів, включаючи фотоматеріали, архівні джерела та документальні фільми, є незамінним інструментом для вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в 1946-1989 роках. Цей метод допомагає учням не лише дізнатися факти, але й краще зрозуміти емоційний та духовний контекст подій того часу. Робота з такими документами розвиває критичне мислення, здатність до аналізу та інтерпретації історичних джерел, що є важливими навичками для учнів.

Пам'ятаючи, що багато черниць, які пережили радянські переслідування, живі до сьогодні, варто організовувати зустрічі з ними або записувати їхні спогади, що дасть учням можливість безпосередньо дізнатися про життя підпільних монаших згромаджень і боротьбу за релігійні свободи.

Один із цікавих методів – це вивчення історії через призму особистих історій. Учні можуть вивчати біографії видатних представників жіночих монаших згромаджень УГКЦ, таких як сестра Миколая (Шептицька), сестра Богдана (Креховецька) або інші видатні черниці, що діяли в цей час. Це допоможе зробити вивчення історії більш особистим і емоційно насиченим.

Завданням може бути порівняння ситуації жіночих монаших згромаджень УГКЦ в різних частинах України під час радянського періоду та після здобуття незалежності. Такий підхід дозволить учням оцінити, як змінилася роль церкви в українському суспільстві після 1989 року, і як важливо було зберегти ці традиції в умовах переслідувань.

Таким чином, вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період з 1946 по 1989 роки є важливою складовою частиною історії України. Це дозволяє глибше зрозуміти роль релігії в національному житті, а також показує важливість збереження духовних і культурних традицій навіть в умовах гноблення та переслідувань. Використання інтерактивних методів та джерел дозволяє не лише розширити кругозір учнів, але й виховати у них почуття патріотизму, глибоке розуміння історії свого народу.

ВИСНОВКИ

Зміни в політичній ситуації, зокрема за часів митрополита Андрія Шептицького, призвели до активізації ролі Церкви в українському суспільстві. Кожна жіноча чернеча спільнота мала якісь свої унікальні особливості та історію, що вказує на багатогранність жіночого чернецтва в Україні. У Галичині діяльність жіночих чернечих згромаджень суттєво вплинула на розвиток освіти, соціальної роботи та охорони здоров'я, що підтверджує їхню значущість у формуванні соціального порядку.

Під час Другої світової війни та після її закінчення, УГКЦ та монаші спільноти стали жертвами не лише війни, а й цілеспрямованої політики ліквідації із боку радянської влади. Такий процес залишив глибокі рани в релігійному та соціальному житті українського суспільства, наслідки яких відчуються й до сьогодні.

Протягом десятиліть комуністичний режим у Галичині докладав усіх зусиль, щоб викоринити релігійні переконання населення. Незважаючи на офіційну заборону Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) у 1946 році, чернечі спільноти не припинили своєї діяльності. Монахині, хоч і перебували під постійним наглядом органів влади, продовжували підтримувати підпільну структуру Церкви. Від 1966 року їхня діяльність контролювалася Радою в справах релігій при Раді Міністрів СРСР. Представники влади часто викликали монахинь на «профілактичні розмови» або проводили обшуки разом із міліцією та КДБ, намагаючись унеможливити їхню релігійну діяльність.

Греко-католицьке чернецтво постійно стикалося з дискримінацією та масовою антирелігійною пропагандою, яка створювала для них нестерпні умови. Однак міцна віра та налагоджена підпільна структура УГКЦ забезпечили продовження діяльності навіть у найскладніші часи. Незважаючи на прагнення влади остаточно знищити «залишки уніатства», монаші спільноти продовжували діяти нелегально, хоча й у значно обмеженому форматі.

Радянська влада боролася не лише з підпільними греко-католиками, але й із впливом антирадянської пропаганди із Заходу. Значний вплив на українських

вірян мали діяльність кардинала Йосипа Сліпого в еміграції, західні радіостанції та обрання Івана Павла II Вселенським Архієреєм у 1978 році. Перемога папи-слов'янина з Польщі підбадьорила греко-католиків, адже він, як і вони, особисто пережив «безбожний комунізм».

Період із 1953 року до початку 1980-х років для жіночих монаших спільнот, як і для всієї УГКЦ, був часом важких випробувань та нових викликів. Радянський режим, після проведення псевдособору 1946 року, не зупинила переслідування тих греко-католиків, які змушені були перейти до нелегальної діяльності. Державні органи мали ключове завдання щоб знищити релігійні переконання людей та створити атеїстичне суспільство на основі марксистсько-ленінської ідеології.

Жорсткий контроль з боку КДБ охоплював усі аспекти життя греко-католицьких монаших згромаджень: проживання, працю, навчання, листування тощо. У сталінський період влада застосовувала різні методи переслідування сестер, включаючи заслання, ув'язнення та «індивідуальні розмови». Проте, незважаючи на ці переслідування, жіночі монаші спільноти не самоліквідувалися, а й надалі продовжували дотримуватися чернечого уставу. Це зумовлено як глибокими переконаннями богопосвячених осіб, так і налагодженою діяльністю підпільної Церкви.

Розвитку нелегального чернечого життя в радянській Україні сприяла єдність всієї УГКЦ. Церква в демократичному світі активно підтримувала переслідувану Церкву, а члени чернечих згромаджень із української діаспори допомагали своїм співсестрам у радянській Україні через листування, періодичні візити та матеріальну підтримку. Зовнішні та внутрішні фактори консолідували представників заборонених монаших згромаджень УГКЦ, надаючи їм стійкості у своїх переконаннях, незважаючи на те, що були вкрай несприятливі умови для їх існування.

Тривала боротьба радянського режиму проти Церкви не призвела до прогнозованих результатів, зокрема, до остаточного знищення ліквідації УГКЦ. Хоча Церква була де-юре ліквідована на «Львівському псевдособорі» у 1946

році, де-факто вона продовжувала існувати. У II половині 1980-х років, у зв'язку з ослабленням карально-репресивних засобів в СРСР відкрилися нові можливості, що сприяли легалізації церковного життя і що сприяло демократизації партійно-тоталітарного режиму та розвитку національно-демократичних інститутів. Атеїстична пропаганда, яку вела КПРС і Компартія України, зазнала невдачі. Свобода віросповідання в останні роки існування радянського союзу (1990–1991) стала реальністю, що стало наслідком горбачовської «перебудови» і демократизації, які виходили поступово з-під контролю комуністичної партії і вели до ліквідації комуністичної влади. Основним сигналом для влади, що вказував на зростаючу напругу навколо релігійного питання на території Галичини, став ультиматум, оголошений 4 серпня 1987 року групою мирян та греко-католицького духовенства, який вимагав легалізації УГКЦ. Проте радянський режим йти на поступки відмовлявся, що змусило католиків східного обряду перейти до більш рішучих дій, таких як організація численних богослужінь, маніфестацій і звернень високопоставлених церковних діячів до союзного та республіканського керівництва. Пасивність офіційної влади щодо відновлення УГКЦ призвела до безстрокового голодування греко-католиків, яке розпочалося в середині травня 1989 року в Москві. Хоча ця акція не дала очікуваних результатів, вона привернула увагу міжнародної спільноти до проблем УГКЦ. Представники жіночих монаших згромаджень також зробили вагомий внесок у легалізацію УГКЦ, активно беручи участь наприкінці 1980-х років в акціях протесту за свободу віросповідання на території Галичини. Богопосвячені особи становили важливу частину забороненої Церкви – чернецтва, яке було радянською владою ліквідоване насильно. 28 листопада 1989 року радянське керівництво під тиском міжнародної громадськості легалізувало УГКЦ. Цей процес спочатку відбувався під контролем влади, але з отриманням незалежності України почали виникати міжконфесійні конфлікти, які фактично переросли в боротьбу за храми, вірян і автокефалію. Відсутність досвіду в легальних, прозорих і паритетних відносинах призвела до непорозумінь і

політичних суперечностей між Церквою та державою. У 1990-х роках були ухвалені кілька законодавчих актів для врегулювання державних і церковних відносин, але чимало проблем залишилися нерозв'язаними. Відтак, почався складний процес реєстрації монастирів та релігійних громад, який затягнувся на кілька років.

На сьогоднішній день жіночі монаші згромадження УГКЦ зосереджені на молитві, духовній практиці та розвитку особистої духовності. Вони дотримуються щоденного молитовного розпорядку, беруть участь у богослужіннях та надають духовний супровід вірянам.

Монахині активно займаються соціальною діяльністю, спрямованою на допомогу потребуючим. Це включає роботу в лікарнях, притулках для безпритульних, допомогу в будинках для літніх людей та інші форми благодійності. Деякі з них викладають у школах або університетах, зберігаючи та пропагуючи культурну спадщину УГКЦ через участь у релігійних святах та культурних заходах.

Крім того, деякі монахині працюють у сферах екологічної та економічної сталості, підтримуючи збереження природних ресурсів і місцевих громад. Діяльність жіночих монаших згромаджень УГКЦ під час війни підкреслює їхню важливу роль у збереженні духовної стійкості та гуманітарної допомоги в Україні. Вони є символом миру, надії та любові до ближнього, що особливо цінно в умовах війни.

Вивчення історії жіночих монаших згромаджень УГКЦ в період з 1946 по 1989 роки є важливою складовою частиною історії України. Це дозволяє глибше зрозуміти роль релігії в національному житті, а також показує важливість збереження духовних і культурних традицій навіть в умовах гноблення та переслідувань. Використання інтерактивних методів та джерел дозволяє не лише розширити кругозір учнів, але й виховати у них почуття патріотизму, глибоке розуміння історії свого народу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Архівні матеріали

Центральний державний архів громадських об'єднань України

1. Ф. Р.-388

оп. 2.

Спр. 149. Документи про наявність та діяльність уніатів, покутників, колишніх монахів і монахинь (інформації, довідки, списки) за 1980 р., 69 арк.

Державний архів Львівської області

2. Ф. Р.-1332

оп. 1.

Спр. 35. Реєстраційні справи на діючі та зняті з обліку церкви і молитовні будинки (1. 12. 1964–29. 12. 1964), 107 арк.

3. Ф. Р.-1332

оп. 2.

Спр. 31. Реєстраційні справи на діючі та зняті з обліку церкви і молитовні будинки (30. 01. 1962–30. 12. 1962), 233 арк.

II. Опубліковані документи і матеріали

4. Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 1 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. К.: П.П.Сергійчук М.І., 2006. 920 с.

5. Ліквідація УГКЦ (1939-1946): документи радянських органів державної безпеки: у 2 т. Т. 2 / КНУ імені Т.Г.Шевченка, Центр українознавства; Інститут історії України НАН України, Відділ по розробці архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ; Державний архів Служби безпеки України. К.: П. П. Сергійчук М.І., 2006. 804 с.

6. Мартирологія українських церков: у 4 т. – Т. II. Українська католицька церква. Документи, матеріали, християнський самвидав України / упоряд. і

зредагували Осип Зінкевич і священник Тарас Р.Лончина. Торонто, Батимор : Українське вид-во «Смолоскип» ім. В.Симоненка, 1985. 840 с.

7. Митрополит А. Шептицький у документах радянських органів державної безпеки (1939–1944 рр.) / упоряд С.Кокін, Н.Сердюк, С.Сердюк; заг. ред. В.Сергійчука. К. : Українська Видавнича Спілка, 2005. 480 с.

8. Нескорена Церква. Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і державу / [упоряд. Володимир Сергійчук]. К. : Дніпро, 2001. 492 с.

9. Патріарх Йосиф Сліпий у документах радянських органів державної безпеки 1939–1987: у 2 т. Т. I. К. : ПП Сергійчук М.І., 2012. 656 с.

10. Шематизм Всего клира Львівської Архиепархії на рік Божий 1938. Львів, 1938. 114 с.

11. Шематизм греко-католицького духовенства злучених єпархій Перемиської, Самбірської і Сяноцької на рік Божий 1938–1939. Перемишль : Накладом греко- католицької консисторії, 1938. 168 с.

12. Шептицький А. Пастирські послання 1939–1944 рр. : у 4 т. Львів : «Артос», 2010. Т. 3. 828 с.

III. Мемуарна література

13. Лесів Я. Сніг без ґрат : поезія, епістолярій, публіцистика, спогади, документи / укл. О.В. Сокульська, Ярослав Лесів. К. : Смолоскип, 2014. 784 с.

14. Людкевич Я. Спогади про голодівку на Арбаті у Москві у 1989 році.
URL: http://druzi.by/?page_id=1080

IV. Періодичні видання

15. Дмитриєнко Е. В «тихой» обители. *Львовская правда*. 1960. 26 червня. С. 4.

16. Росович В. С хрестом или ножом? [Служители униатской церкви во Львове]. *Вільна Україна*. 1945. 8 квітня. 22 с.

V. Монографії, статті, підручники

17. Андрухів І., Лисенко О., Пилипів І. Станіславська (Івано-Франківська) єпархія УГКЦ крізь призму століть: Історико-релігійний аспект. Наукова монографія. Надвірна: ЗАТ «Надвірнянська друкарня», 2009. 500 с.
18. Білас І. Репресивно-каральна система в Україні 1917–1953. Суспільно-політичний та політико-правовий аналіз: у 2 кн. Іван Білас. К. : Либідь, 1994. Кн. 1. 432 с.
19. Блаженні с.Олімпія та с.Лаврентія. Життєвий шлях, мучеництво, перевезення та почитання мощей. Львів, 2012. 188 с.
20. Боцюрків Б. Українська Греко-Католицька Церква і Радянська держава (1939–1989) / Богдан Боцюрків ; [пер. з англ. Наталії Кочан, за ред. Олега Турія]. Львів : Вид. Українського католицького університету, 2005. 268 с.
21. Брьокх К. «Цілком нормально, згідно з засадами свободи сумління, гарантованими Сталінською Конституцією»: Гоніння на релігію у сталінський період (1944–1953). *Ковчег : науковий збірник із церковної історії. – Львів : Вид-во Українського католицького університету. 2012. № 6. С. 405–429.*
22. Бублик Т. Діяльність патріарха Йосифа Сліпого щодо легалізації УГКЦ у світлі радянських документів (1960–1980-ті роки). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2013. №37. С. 152–156.*
23. В'ятрович В. Україна. Історія з грифом «Секретно». Харків : Книжковий клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2015. 512 с.
24. Глистюк Я., Турій О. Греко-католицьке чернецтво в релігійному житті України, 1939– 2001 роки. *Ковчег: науковий збірник із церковної історії Інститут історії Церкви Львівської Богословської Академії. Львів, 2001. №3. С. 360–376.*
25. Гнатів Х. схм. Монахині Святопокровського монастиря – у советських тюрмах та на засланнях. *Наш монастир: тематичний збірник Святопокровського жіночого монастиря Студійського Уставу. Львів, 1999. № 11. С. 45–47. 25.*

26. Головин Б.П. Христові обручниці; за ред. С.Костюка. Тернопіль : Просвіта, 2006. 156 с.
27. Грицак Я.Й. Нарис історії України: Формування модерної української нації XIX–XX ст. : навч. посібник для учнів гуманіт. гімназій, ліцеїв, студентів іст. фак., вузів, вчителів. К. : Генеза, 1998. 360 с.
28. Доброєр О. Католицька Церква в Україні. К.: Кайрос, 2001. 216 с.
29. До історії державного органу в справах релігій в Україні : у 2 част. Част. II: 1920–1991 роки URL: <http://www.religion.in.ua/main/analitica>.
30. До світла Воскресіння крізь терни катакомб. Підпільна діяльність та легалізація Української Греко-Католицької Церкви. [вид. 2-ге, випр. і доп.]. Львів : Вид-во Українського католицького університету, 2014. 84 с.
31. Згромадження Сестер Служebниць Непорочної Діви Марії (ЗСС) (Служebниці). URL : <https://ssmi-ua.org/about-us.html>
32. Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР). URL : http://zspr.org.ua/about_us/
33. Згромадження Чернечої родини «Воплоченого Слова». URL : <https://iveukraine.com.ua/>
34. Історична наука : термінологічний і понятійний довідник ; навч. посібн. / В.М.Литвин, В.І.Гусєв, А.Г.Слісаренко та ін. К. : Вища школа, 2001. 430 с.
35. Історичне краєзнавство / Я. Калакура, І. Войцехівська, Б. Корольов та ін. Київ: Либідь. 2002. 488 с.
36. Комар І. Навчально-виховні заклади УГКЦ як осередки духовноморального виховання молодого покоління. *Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка»*. Івано-Франківськ, 2012. Вип. 21. С. 32–40.
37. Концур-Карабінович Н.М. Підготовка до ліквідації Греко-католицької церкви на теренах Станиславівської єпархії. *Науковий вісник Івано-Франківського богословського університету УГКЦ «Добрий Пастир»*. 2015. № 7. С. 142–146.

38. Концур-Карабінович Н.М. Постать Глави УГКЦ – митрополита Андрея Шептицького в антицерковній політиці радянської влади. *«Гілея : науковий вісник»*. 2015. Вип. 12. С. 64–66.
39. Кияк С. Ідентичність українського католицизму: генезис, проблеми, перспективи. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. 632 с.
40. Ленцик В. Визначні постаті Української Церкви : Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосип Сліпий. Львів : Свічадо, 2004. 608 с.
41. Лисенко О. До питання про становище церкви в Україні у період Другої світової війни. *Український історичний журнал*. К., 1995. № 3. С. 74–81.
42. Лось В. Статути жіночих василіанських монастирів: джерело до повсякденної історії василіанок Волині другої половини XVIII – поч. XIX ст. *Волинські історичні записки: Збірник наукових праць*. Житомир, 2010. Т. 4. С. 58–68.
43. Марчук В. Церква, духовність, нація. Українська греко-католицька церква в суспільному житті України XX ст. Івано-Франківськ. 2004. 464 с.
44. Маслій О. Згромадження сестер Мироносиць: історичний нарис. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. 103 с.
45. Маслій О. Д. Діяльність Згромадження сестер-мироносиць у 1914–1946 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки*. 2015. № 5. С. 43–49.
46. Маслій О. Діяльність Згромадження сестер мироносиць у 1914–1946 рр. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. №. 5. С. 43–50.
47. Маслій О. Згромадження сестер мироносиць у підпільний період УГКЦ (1946–1989 рр.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2014. Вип. 26. С. 202–208.
48. Маслій О. Жіночі чернечі спільноти Галичини в контексті легалізації УГКЦ наприкінці 80-х рр. XX ст. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2015. № 7. С. 83–88.

49. Маслій О.Д. Жіночі чернечі спільноти Греко-Католицької Церкви в українському національному русі Галичини в 1940–1950-х рр. *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2017. Ч. 29-30. С. 85-92.

50. Маслій О. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині в підпіллі (1953–1989 рр.) *Україна–Європа–Світ: міжнародний збірник наукових праць*. 2015. № 15. С. 299–308.

51. Маслій О. Д. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946-1989 рр.) [Текст] : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01; Держ. ВНЗ "Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника". Івано-Франківськ, 2016. 238 с.

52. Маслій О. Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині. URL: <http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25130/1/Masliy.pdf>

53. Маслій О. Жіноче чернецтво Галичини в умовах ліквідації Української Греко-Католицької Церкви та сталінських репресій (друга половина 1940-х – початок 1950-х рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2014. № 40. С. 174–180.

54. Маслій О. Радянська релігійна політика щодо жіночих чернечих спільнот у Галичині (1953 р. – перша половина 1980-х рр.) *Галичина. Всеукраїнський науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2015. Ч. 27. С. 234–242.

55. Маслій О.Д. Радянська політика щодо жіночих чернечих спільнот Греко-католицької церкви у Східній Галичині (друга половина 1940-х рр.) *Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка*. Тернопіль, 2016. Вип. 1. Ч. 2. С. 39-44.

56. Монастирі Української Греко-Католицької Церкви. Львів : Свічадо, 2006. 153 с.

57. Монаші чини та згромадження УГКЦ. URL : <http://www.christusimperat.org/uk/node/15433>

58. Мороз В. Світильник віри: історія Боронявського монастиря на тлі епох. Львів: В-во УКУ, 2017. 288 с.

59. Мудрий С. Нарис історії Церкви в Україні. Рим, 1990. 252 с.
60. Новітня історія України (1900–2000): підручник / за ред. А.Г.Слюсаренка, В.І. Гусєва, В.М.Литвина та ін. К. : Вища школа, 2002. 719 с.
61. Пилипів І. В. Греко-католицька церква в суспільно-політичному житті Східної Галичини (1918–1939 рр.) : моногр. Тернопіль : Економічна думка ТНЕУ, 2011. 356 с.
62. Пилипів І.Правовий статус греко-католицької церкви в Другій Речі Посполитій (1925–1939 рр.) *Збірник наукових праць «Ефективність державного управління»*.2013. Вип. 34. С. 153–162.
63. Потапюк Л. Роль педагогічно-просвітницької діяльності жіночих об'єднань у духовно-моральному вихованні молоді. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету*. 2014. № 2 (13). С. 70–77.
64. Преображення у Господі: матеріали Конференції монашества УГКЦ (21–26 липня 2004 р.). Львів : Свічадо, 2004. 345 с.
65. Реєнт О., Лисенко О.Українська національна ідея і християнство / О.Реєнт. К. : Богдана, 1997. 128 с.
66. Романчук Л., Савран Л. Випробувані, як золото в горнилі. Львів : Місіонер. 2014. 150 с.
67. Савчук Б. Твердиня віри. Історія Станіславського (Івано-Франківського) монастиря сестер Василіянок. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2011. 271 с.
68. Сало С. с., ЧСВВ. Провінція Пресвятої Тройці Сестер Чину Святого Василя Великого: нариси з історії. Жовква : Місіонер, 2012. Т.1. 432 с.
69. Сергійчук В., Барташ В. Нескорена Церква: подвижництво грекокатоликів України в боротьбі за віру і державу. Київ: Дніпро, 2001.494 с.
70. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII–XVIII ст.). Жовква: Місіонер, 2015. 388 с.

71. Стоцький Я. Українська Греко-Католицька Церква і релігійне становище Тернопільщини (1946–1989 рр.). Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. 432 с.

72. Турій О. «Попи і хлопи»: соціальна «доктрина» греко-католицького духовенства і національно-політична мобілізація українського селянства Галичини в середині XIX століття *Ковчег. Науковий збірник статей з церковної історії*. Львів: Інститут Історії Церкви ЛБА, 2001. Т. 3. С. 296–319.

73. Турків С. Я. Діяльність сестер Чину Святого Василя Великого у Східній Галичині наприкінці XIX – у першій половині XX століть : дис. канд. іст. наук : 07.00.01 : 03 / Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. Тернопіль, 2021. 297 с.

VI. Методичні матеріали

74. Безуглова І. В. Сучасні інтерактивні технології навчання. Психолого-педагогічні засади діяльності вчителя: історія, теорія, практика. 2012. С. 13–16.

75. Варзацька Л. О. Проектна діяльність у системі компетентнісної мовної освіти. *Дивослово*. 2012. № 9. С. 7-18.

76. Вахрушева Т. Ю. Інтерактивні технології навчання як засіб активізації навчально-пізнавальної діяльності. *Нові технології навчання*. КИЇВ, 2007. Вип. 47. С. 64–69.

77. Когут А. Інтерактивні технології навчання. *Рідна школа*. 2007. № 10. С. 75–77.

ДОДАТКИ

Додаток А

Акція протесту 1989 р.

Похід вулицями Львова 17 вересня 1989 року до собору св. Юра

План – конспект позакласного заходу

Тема: «Жіночі монаші згромадження в період 1946- 1989 років. Боротьба за існування та шлях до легалізації»

Захід екскурсійний для 11 класу. Поїздка в жіночий монастир у Гошеві

Мета:

Навчальна:

- Ознайомити учнів з монастирем;/ інформаційно - просторова
- Визначати послідовність боротьби за незалежність церкви /інформаційно - просторова
- Ознайомити учнів з основними методами виживання монахинь;/ аксіологічна, логічна
- Проаналізувати цінність утворень для української історії та нації; / логічна
- Визначити значення особистої боротьби (персон) для України;/ аксіологічна, просторова
- Ознайомити учнів з основними спорудами монастиря ;/ інформаційно – просторова
- Проаналізувати послідовність подій, що відбувались в Україні протягом цього періоду ; / інформаційна, просторова
- Оцінити тяглість боротьби./ аксіологічна

Розвивальна:

- розвивати уміння використовувати набуті знання в житті на основі побаченого в монастирі ; / логічна, просторова
- розвивати критичне і систематичне мислення на основі знання про боротьбу українців; / аксіологічна, виховна
- спонукати до вивчення краєзнавчої історії ;/ логічна, просторова
- розвивати мовленнєву компетентність / мовленнєва, інформаційна;
- розвиток почуття поваги та гордості до Батьківщини та рідного краю;/ логічна, аксіологічна
- ознайомити учнів з основними елементами структури згромадження;/ логічна, просторова, інформаційна
- формувати навички роботи з аналізом прочитаного (стенди); / інформаційно-аксіологічна
- формувати вміння характеризувати етапи боротьби за незалежність / аксіологічна, просторова

виховна:

- виховувати почуття гордості та поваги до згромаджень / громадянська, аксіологічна, особиста
- формувати відповідальне ставлення до історичної спадщини та культури; / інформаційно-аксіологічна
- виховувати вміння висловлювати своє бачення мистецтва та творчості; / мовленнєва
- викликати почуття солідарності та поваги до думок однокласників; / громадянська, особиста
- виховувати зацікавлення учнів у сприйнятті культури свого народу у різних спектрах і вираженнях; / просторова;
- виховувати естетичний смак та відчуття до прекрасного;/ особистісна, просторова;
- формувати комунікативну компетентність шляхом усних відповідей, міркувань ; / мовленнєва

- виховувати повагу до учасниць згромаджень /особиста

Форма заходу: екскурсія, демонстрація.

Обладнання: експонати та стенди. Матеріали та листи черниць (Гошівського монастиря), основні документи про проведення Псевдособору у Львові 1946 року, канцелярія.

Хід заняття

Час проведення	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка чи всі зайшли на територію подвір'я. Побажання на гарний день і хорошого настрою. Оголошення теми заходу.	Вступне запитання: —Що для вас означає боротьба за незалежність? Коротке обговорення.	<i>Мовленнєва, громадянська логічна, аксіологічна</i>
7 хв	II. Вступне слово	Боротьба українського народу за незалежність є одним із ключових аспектів формування національної ідентичності та самоствердження української держави. Важливість цієї боротьби обумовлена багатьма факторами, серед яких прагнення українців до свободи, самоідентифікації, відновлення історичної справедливості та свободи віросповідання. Історично українці протягом століть були і є віруючою нацією навіть проходячи через періоди окупації, репресій та культурного пригнічення. Відновлення незалежності УГКЦ в 1989 році стало кульмінацією тривалої боротьби українців, коли громадян висловили своє бажання бути частиною незалежної церкви. Монахині вклали велику лепту у цю боротьбу.		

3 хв	III. Мотиваційний етап	Сьогодні ми з вами матимемо можливість подивитись та дізнатись як згромадження Пресвятої Родини проходило період «лап» радянського режиму. Ви дізнаєтесь більше про монаше життя в умовах складної боротьби. Ми побачимо, яким чином вони змогли зберегти дух та віру.		<i>Просторова Логічна</i>
2 хв	IV. Актуалізаційний етап		Запитання для обговорення: —Що вам відомо про монаші згромадження?! -Чи вивчалась тема церкви протягом наших занять?	Логічна Аксіологічна
20 хв	V. Основна частина	1. Подвір'я Незалежність — це не лише право українців жити у своїй державі, а й можливість зберегти й розвивати культурні, мовні, релігійні та інші суспільні надбання. Вона гарантує право на самостійне визначення релігії людини. Протягом історії монашество стало важливою складовою церковного та суспільного життя українців. Греко-католицьке монашество значно сприяло національному руху та духовно-культурному життю українського народу. Сьогодні, в умовах відродження християнських цінностей в Україні, які сприяють загальнолюдським демократичним свободам, історичний досвід монашества свідчить про вірність моральним ідеалам та духовності в житті українського суспільства.	-Які символи незалежності ви можете назвати?	<i>Інформаційна</i>

Зараз ми перебуваємо на подвір'ї Гошівського Жіночого Монастиря. Згромадження сестер Пресвятої Родина (далі – ЗСПР) було створене в 1911 році отцем О. Диким, а серед його співзасновників були о. Т. Горникевич і с. Тереза Текля Юзефів – перша черниця згромадження.

2. Перший поверх

Зараз ми перебуваємо з вами перед іконою Богородиці. Вона зустрічає всіх прихожан перед початком служби. Давайте разом станемо до спільної молитви.

Спільна Молитва

Також перед нами Герб згромадження

Гербом ЗСПР є зображення, яке складається з трьох елементів: хреста, лілії та жезла. Хрест зображений стилістично і займає центральне місце у Гербі, з правого боку від хреста зображена квітка лілії, а з лівого – жезл.

Хрест символізує терплячого Христа. В богопосвяченому житті хрест є символом жертви і терпіння, а також перемоги і воскресіння.

Лілія символізує чистоту і дівство Пресвятої Богородиці як однієї з Осіб Пресвятої Родина. Для Сестер це є символом невинності і чистоти душі.

Жезл символізує працюючого Йосифа. Для Сестер це є символом праці і служіння для спасіння власних душ, несення послуги потребуючим та апостольського служіння.

В цьому приміщенні зараз герб згромадження. Хто його знайде перший?

-Що може символізувати лілія ?

-Чи знаєте ви чому саме такий хрест є в представників УГКЦ?

-Чи змінились тоді наші сили і думки?

*Просторова
Інформаційна*

Логічна

*Мовленнєва
Логічна*

Аксіологічна

Мовленнєва

3. Другий поверх

З приєднанням Західної України до СРСР, восени 1939 року, був розпочатий поступовий процес з ліквідації УГКЦ.

«Ініціативна група» у співпраці з партійними органами скликала 8–10 березня 1946 року церковний «собор» у Львові з метою ліквідації церкви. Звичайно, що монахині не визнали такого рішення.

Ярослав Стоцький – дослідник церковної історії також поділяє період з 1946 по 1989 роки на три

-Згадайте які основні закони забороняли нашу мову тоді?

Просторова

-В якому стані тоді перебувала наша держава?

Хронологічна

Інформаційна

		етапи: - перший – 1946–1953 роки; - другий – 1954–1964 роки; - третій – 1965–1989 роки. Перший етап охоплює час від «Львівського псевдособору» до смерті Йосипа Сталіна. Другий – десталінізацію в умовах хрущовської «відлиги Третій етап «катакомбного» періоду - поступовим переходом УГКЦ від певної активізації до відродження діяльності і охоплював роки, коли правили в СРСР ... Наприкінці 1980-х головною подією котрого став 17 вересня 1989 року похід вулицями Львова до собору св. Юри, який відзначав 50-річчя офіційного святкування «возз'єднання» Західної України із Українською РСР, став найбільш значущим заходом на підтримку легалізації УГКЦ,. Так ми бачимо, що сестри пам'ятають історію також. Перед вами стенд про сестру Теклю. Давайте ж опрацюємо його. <i>Розгляд та опрацювання інформації.</i> На сьогоднішній день у Івано-Франківській, Львівській та Тернопільській єпархіях працюють 70 сестер ЗСПР, включаючи 2 новачки та 1 кандидатку.	Що сталося в 1953? Що таке «відлига»? На вашу думку чому саме така назва? Назвіть, керівників держави в той період ?	<i>Хронологічна</i> <i>Інформаційна</i> <i>Аксіологічна</i> <i>Інформаційна</i>

Окрім того, сестри ЗСПР проживають у Канаді та Італії

Місія Згромадження Сестер Пресвятої Родини (ЗСПР) включає катехизацію молоді та дітей, а також працю в захоронках та сиротинцях, що знаходяться при школах. Монахині активно діють на території Східної України (Чорнобиль, Херсон, Суми) в Закарпатті, а також серед української діаспори на території колишнього Радянського Союзу (Казахстан, Естонія).

Основною метою діяльності сестер є прагнення до християнської досконалості через дотримання трьох монаших обітів: послуху, убожества, чистоти, як це передбачено Конституцією ЗСПР.

4. Зал

Рольова гра

«Нелегальна організація монашого життя»

Ролі: черниці, священники, представники радянської влади, правозахисники, миряни, ведучі (учні або ж вчитель історії)

Хід гри: Черниці, що живуть у підпіллі, організують свою діяльність для того, щоб зберегти монастирську традицію. Вони змагаються за право відновлення своїх обрядів і молитов. Священники в таких умовах намагаються знайти спосіб підтримки черниць без порушення радянських законів. Представники радянської влади намагаються покласти край діяльності таких монаших

згромаджень.

Чи багато це?

		(Хід гри оголошує ведучий на початку, або в контексті). Мета гри: Учасники вчаться взаємодіяти з різними групами, що перебувають в конфлікті: релігійними організаціями, державою та громадою. Вони вивчають стратегічні маневри та юридичні нюанси ведення релігійної діяльності в умовах репресій. Обладнання: матеріали та листи черниць (Гошівського монастиря), основні документи про проведення Псевдособору у Львові 1946 року, канцелярія.		
10 хв	VI. Систематизація знань	Символіка згромадження відображає їхні духовні цінності: терпіння, чистоту, працю і жертвність. Підпільна діяльність сестер під час переслідувань стала прикладом незламності віри та служіння людям. Відновлення УГКЦ у 1989 році стало кульмінацією тривалої боротьби. Сьогодні сестри активно працюють в Україні та за кордоном, продовжуючи катехизацію молоді та допомогу нужденним.	Чи пам'ятаєте що було на гербі?	<i>Мовленева, Логічна, Просторова</i>
3 хв	VII. Висновки	<u>Боротьба українського народу за незалежність нерозривно пов'язана зі збереженням релігійної ідентичності. УГКЦ, попри репресії радянської влади, зберегла свою діяльність завдяки підтримці монашества, зокрема Згромадження Сестер Пресвятої Родини.</u>		Аксіологічна
1 хв	VIII. Домашнє завдання	Написати твір-есе на тему «Чому я б хотіла повернутись в Монастир знову?»		<i>Логічна</i>